PAUL SIMIONESCU • PAUL CERNOVODEANU

Cetatea de scaun a Bucureștilor

MEMORIA PĂMÎNTULUI ROMÂNESC

www.digibuc.ro

CETATEA DE SCAUN A BUCUREŞTILOR

www.digibuc.ro

Coperta de VAL MUNTEANU

Pag. I copertă: **Ansamblul arhitectural Curtea Veche (Săpături arheologice 1967 - 1974)**

Pag. IV copertă: **Emblema hanului cu tei (Sec. al XVIII-lea)**

www.digibuc.ro

PAUL SIMIONESCU • PAUL CERNOVODEANU

CETATEA DE SCAUN A BUCUREȘTILOR

CONSEMNĂRI, TRADIȚII, LEGENDE

EDITURA ALBATROS

www.digibuc.ro

CUVÎNT DE ÎNCEPUT

Istoria Cetății de scaun a Bucureștilor a oglindit, în linii mari, pentru multe veacuri însăși istoria țării. Așezat, ca și țara, la răscrucea drumurilor, unde revărsările de rău au covîrșit, fie dinspre Dunăre, fie dinspre Carpați, orașul legendarului Bucur a viețuit cu o adevărată îndîrjire. Nimeni nu ar putea înțelege acest lucru dacă n-ar crede în dîrzenia acelor oameni chemați de fiecare dată să reclădească, aproape din nimic, ceea ce tulburarea întîmplărilor copleșea prin jaf, foc sau foamete. Dîrzenia aceasta de a fi și de a renaște era, în mod firesc, însăși dîrzenia țării celei mari.

Răgaz îndelungat al întocmirilor cu răbdare și migală, ca pe alte meleaguri mai ferite, aici n-a fost aproape niciodată. Fără să fie apărat în calea sa de coama unor înălțimi ridicate ca stavile de nepătruns, fără să fie scăldat de apa cea mare a cine știe cărui fluviu pe care corăbii să poată lăsa drumul deschis spre alte zări, orașul acesta poate fi gîndit, mai presus de toate, ca un simbol. Sînt orașe mari care au crescut organic cu fiece veac în parte, în care zidurile vechi de apărare au fost mereu continuate în fiece vreme, unde catedralele au rămas săpate în piatră prin trecerea și vrednicia generațiilor, unde turnuri de apărare, universități, piețe, străzi, toate s-au ridicat ca un prisos de viață, de bună întocmire și mai cu seamă de răgaz. Oamenii acelor meleaguri nu iubesc orașul în sine, ci numai lucrarea propriilor lor mîini. Oamenii Cetății lui Bucur au iubit însă nu numai puțina lor agoniseală de frumos, ci — în mod organic — însuși pămîntul pe care ea, Cetatea cea mare a țării, se ridica, fiindcă supraviețuirea ei în timp a însemnat de fapt însăși supraviețuirea oamenilor.

Rîndurile cărții de față vor să fie — atît cît pot ele cuprinde — una din mărturiile acestei zbuciumate vieți și încă mărturia copleșitoarei dorințe de a reuși, împotriva atîtor împilări.

www.digibuc.ro

Puține teme au fost atît de privilegiate — în cîmpul istoriografiei românești — ca cele care privesc, mai mult sau mai puțin direct, aspecte din trecutul Cetății de scaun a Bucureștilor. Din vremea primelor considerente idilist-romantice și pînă în anii contemporaneității noastre, în afara acelor largi monografii — bine cunoscute de altfel — asimilate, prin semnificația tratării materialului, lucrărilor cu caracter integrator, s-au elaborat în diferite etape ale cercetării studii privind aspecte ale vieții de odinioară, așa cum s-a desfășurat ea pe meleagurile Cetății voievodale, mai tîrziu capitală a Țării Românești și a țării întregite. A aminti aici, în limita rîndurilor de față, suita tuturor acestor cercetări, ipoteze și rezultate este, firește, mult prea mult.

Paginile noastre de început vin doar să mărturisească cîteva din secvențele mai conturate, desprinse — ca puncte de reper — din viața așezării ca atare și a Cetății de scaun de mai tîrziu, a Bucureștilor. Reamintirea lor este — credem — cu atît mai folositoare, cu cît celelalte două capitole ale cărții de față fac adeseori, în mod firesc, referiri la suita întîmplărilor, așa cum s-au petrecut ele, în curgerea vremii pe aceste meleaguri.

Este un fapt îndeobște cunoscut, atestat în parte documentar, că așezările cetăților, tîrgurilor și orașelor din principatele românești au precedat însăși formarea voievodatelor. Așa de pildă, atît cetatea Cîmpulungului, cît și cea a Argeșului au ființat înaintea anului luptei de la Posada (1330). Mai mult chiar, așa cum s-a spus de altfel, închegarea țărilor românești a fost impulsionată de existența acestor așezări, întocmai cum, pe de altă parte, formarea principatelor a imprimat la rîndul ei ritmul dezvoltării pe mai departe a cetăților, tîrgurilor și orașelor țării[1].

Coborînd treptele timpului, vestigiile arheologice mărturisesc despre așezările străvechi — din epoca bronzului, a prelucrării fierului, din vremurile geto-dace, din secolele de viețuire a populației protoromânești și a migrațiilor diferitelor popoare — pînă cînd pe meleagurile acestea a prins viață, în veacurile XIII-XIV, însăși Cetatea sau orașul ce va purta numele legendarului Bucur.

Cum a fost cu putință ca așezările agro-pastorale, răspîndite încă prin veacurile XI-XIII pe locurile Cetății de scaun de mai tîrziu, să prindă a înjgheba o nouă formă de viață, asemănătoare oricăror centre

[1] Dan Berindei, *Orașul București reședință și capitală a Țării Românești (1459—1862)*, București, Societatea de științe istorice și filologice, 1963, p. 10—11.

www.digibuc.ro

urbane de la noi și de prin alte părți, rămîne un fapt asupra căruia investigația istorică trebuie să aibă, desigur, ultimul cuvînt [2].

Este un lucru îndeobște cunoscut că evoluția foarte înceată a vechilor așezări sătești spre întemeierea Cetății celei noi, devenită cu timpul Cetate de scaun, s-a datorat cu precădere expedițiilor de jaf tătărești din pragul acelor vremuri tulburi. Oricum, ceea ce a impus transformarea vechilor întocmiri în altele noi pare să fi rezultat, în mod firesc, pe de o parte, din prisosurile de bunuri — agonisite de aceste comunități sătești, răspîndite pe aria viitorului centru orășenesc — iar, pe de altă parte, din producția tot mai bogată și mai diversificată a vechilor meșteșugari [3].

Așadar, vechile comunități sătești de prin părțile locului ajung, cu trecerea anilor, vad important pe drumurile ce vor fi purtat atunci caravanele de negustători dinspre Dunăre pînă în părțile Brașovului și Sibiului. Va fi fost desigur pe aceste meleaguri — la vremea socotită ca atare — și loc de tîrg în care fiecare ducea pentru schimb puțina sau multa sa agoniseală. Unii cercetători au crezut că Cetatea Bucureștilor, centru politic și militar, ar fi fost ridicată ca un adevărat și sigur obstacol în fața acelei puternice invazii islamice; alții au subliniat ideea că așezarea domniei prin aceste locuri s-ar fi datorat tendinței politicii lui Mircea I de a-și întări apărarea hotarului dinspre Dunăre, unde îl chema în acel răstimp și alianța încheiată pentru o bucată de vreme cu sultanul Musa. Mulți dintre cei care au iscodit trecutul Cetății de pe malurile Dîmboviței au amintit condițiile privilegiate pe care vechile așezări sătești din această zonă le-au avut datorită drumurilor de negoț ce treceau prin apropiere. S-a scris chiar despre așezarea viitoarei Cetăți a lui Bucur, care ar fi fost căutată pe meleagurile străjuite de „străbune păduri" și, ca atare, ferite cumva din calea acelor necurmate revărsări dinspre cîmpia întinsă a Bărăganului. În sfîrșit, s-au auzit și glasuri care au ținut să mărturisească ceea ce am putea numi, cu un termen obișnuit investigațiilor științifice, prioritatea fenomenului politic. Orașul ar fi luat ființă, așadar, odată cu stabilirea aici a Curții domnești în vremea lui Vlad Țepeș sau, mai

---

[2] Vezi Margareta Constantiniu și Panait I. Panait, *Cercetarea feudalismului timpuriu pe teritoriul orașului București*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie", III (1965), p. 3—24.

[3] Panait I. Panait, *Începuturile orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie", V (1967), p. 9—10; vezi și Ștefan Olteanu, *Cercetări cu privire la geneza orașelor medievale din Țara Românească*, în „Studii", XVI (1963), p. 1255—1282; M. D. Matei, *La ville médiévale et l'archéologie roumaine; état actuel des recherches*, în „Dacia. N.S.", VIII (1964), p. 279—296.

www.digibuc.ro

degrabă, în vremea urmaşului acestuia, Radu cel Frumos. Toate vor fi avut desigur, într-un fel sau altul, importanţa lor în evoluţia şi transformarea vechilor aşezări săteşti.

Analiza întreprinsă cu minuţiozitate şi discernămînt în cercetările relativ recente — cu deosebire din ultimul sfert de veac — a arătat că, în genere, nu se poate vorbi de trecerea satelor răspîndite pe întinderea Cetăţii Bucureştiului de mai tîrziu într-un nou stadiu de organizare, de tip urban, fără a se ţine seama de condiţiile economice locale — în primul rînd — care au impulsionat toate aceste transformări. În acest sens, toată lumea a fost de acord că materialelor de ordin arheologic le revine misiunea mărturiilor de primă importanţă. De mai bine de două decenii, urmărindu-se prin săpături arheologice cîteva zeci de puncte de pe această largă arie, s-au identificat numeroase aşezări, îndeosebi pe cursurile apelor care le străbat sau sînt în preajma lor. Locurile au aparţinut, bineînţeles, unor cultivatori de cereale şi crescători de animale, cărora li s-au alăturat cu timpul şi meşteşugari, mai cu seamă dintre acei „cunoscători ai anevoiosului procedeu de extragere a minereului din oxizii de fier, de vîrstă cuaternară, depuşi în această zonă“ [4]. Multe din aşezări coboară în timp — după urmele materiale înregistrate — pînă în secolele X-XI.

Referindu-ne cu precădere numai la două principale puncte de pe aceasta hartă din zona largă a viitorului oraş, unde investigaţiile arheologice au scos la iveală numeroase urme de viaţă — este vorba de satul Măicăneşti, de pe malul stîng al Colentinei (cartierul Străuleşti) şi punctul atît de apropiat Curţii domneşti de la Sf. Gheorghe Nou — remarcăm foarte pe scurt: 1) deşi aşezarea Măicăneştiului face parte din seria celor cîteva zeci de sate identificate, pe baza documentelor, pe teritoriul oraşului de mai tîrziu (în perioada cuprinsă între sfîrşitul secolului al XV-lea şi anul 1625) [5], ea coboară în timp — fapt dovedit de o serie de investigaţii arheologice — pînă în a doua jumătate a veacului al XIV-lea; 2) vestigiile arheologice şi antropologice sînt, indiscutabil, dovada faptului că la sfîrşitul acelui secol satul Măicăneşti cunoaştea un variat schimb de produse şi deci numai acest lucru putea să justifice obiectele găsite, de o certă valoare artistică. Vestigiile din perioada de început a oraşului Bucureşti, descoperite în zona bisericii Sf. Gheorghe Nou, atestă la rîndul lor, pentru aşezările din acest perimetru, mijlocul secolului al XV-lea.

---

[4] Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 12.

[5] Ion Donat, *Aşezările omeneşti din Ţara Românească din secolele XIV—XVI*, în „Studii“, IX (1959), nr. 6, p. 83.

www.digibuc.ro

În ceea ce privește vatra acestei așezări pornită pe calea „urbanizării", ea ar trebui presupusă — așa cum o dovedesc unele cocluzii ale cercetărilor arheologice — „spre versantul stîng al Dîmboviței, nu prea departe de promotoriul de la Radu Vodă. Abia în secolul al XV-lea vatra se va fi deplasat spre fosta Curte domnească" [6].

Un bilanț al tuturor cercetărilor întreprinse ne arată, în cele din urmă, că orașul de pe malurile Dîmboviței nu s-a înfiripat, spre mijlocul veacului al XV-lea, în rîndul așezărilor urbane ridicate în perioada de timp a feudalismului dezvoltat. El, alături de alte tîrguri și orașe, se dezvoltă ca atare încă din secolul al XIV-lea, chiar dacă primele atestări documentare sînt din vremea de mai tîrziu. Domnia stabilindu-și odată reședința aici, în Cetatea Bucureștilor, a impulsionat la rîndul ei „maturizarea acelor trăsături citadine" [7].

Orașul medieval este definit mai cu deosebire prin cele două forme fundamentale ale economiei, determinante modelului urban: producția meșteșugărească și schimbul de mărfuri. Analizînd dezvoltarea acestor tîrguri și orașe — ridicate din orizontul larg al Țării Românești în secolele XIII-XIV — se constată, cu toată penuria izvoarelor necesare studierii mai cuprinzătoare a epocii de formare, o categorică diferențiere a lor, prin trecerea timpului, raportată la gradul producției meșteșugărești și, în primul rînd, la procesul de specializare a acesteia. Din datele cunoscute și analizate ar rezulta, pentru Cetatea Bucureștilor și pentru vechea reședință domnească a Tîrgoviștei, o oarecare stare de egalizare, ca să spunem astfel, pînă spre jumătatea secolului al XVI-lea, ca după aceea să se înregistreze o evidentă creștere a producției meșteșugărești „care va desăvîrși — așadar — și pe plan economic primatul orașului de pe Dîmbovița" [8]. Este de înțeles că, pe măsura dezvoltării noii așezări de scaun domnesc, mai cu deosebire din a doua jumătate a secolului al XVI-lea înainte, Cetatea Bucureștilor se impune tot mai mult și ca centru de cultură în Țara Românească [9].

Așezarea Bucureștilor va fi avut desigur și o cetăte — ca loc întărit — de strajă și adăpost pentru domnul sau dregătorii domnești. Controversate au rămas însă, pînă în zilele noastre, atît vremea înăl-

---

[6] Panait I. Panait, *op. cit.*, p. 23.

[7] *Ibidem*, p. 24.

[8] Ștefan Olteanu, *Locul și rolul orașului București în contextul producției meșteșugărești din Țara Românească în evul mediu*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie", VIII (1971), p. 113.

[9] Constantin Șerban, *Rolul Bucureștilor în formarea culturii orășenești în evul mediu*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie", IX (1972), p. 115—121.

www.digibuc.ro

ţării ei, cît şi partea din oraş pe care o cuprindea [10]. Amintindu-ne de unele preocupări şi cercetări — mai vechi sau mai noi — am remarca de pildă că pentru Dimitrie Berindei, unul dintre primii istoriografi ai Bucureştiului, cetatea ar trebui regăsită „pe malul de nord al Dîmboviţei, cuprinzînd o parte oarecare din locurile dimprejurul Curţii Vechi" [11]. Acestei ipoteze i s-au alăturat cu vremea şi alţii: Dimitrie Pappasoglu [12], G.I. Ionescu-Gion [13], Dan Berindei [14] şi Constantin C. Giurescu [15]. Pentru Gr. Tocilescu, cetatea Bucureştilor s-ar fi ridicat pe malul drept al Dîmboviţei, în jurul unuia din cele trei dealuri: Mihai Vodă, al Mitropoliei sau Radu Vodă [16]. Nicolae Iorga, atunci cînd nota: „Avem de a face cu o fortăreaţă a Domniei", a crezut mai întîi că urmele ei trebuie căutate în preajma colinei Mihai Vodă [17], iar mai apoi, spre înălţimile de la Radu Vodă [18]. Tot atît de nelămurite stau lucrurile şi în ceea ce priveşte ridicarea acestei cetăţi. După cei mai mulţi, cetatea ar fi fost înălţată în veacul al XIV-lea sau la începutul celui următor. Iosif Genilie, profesorul de geografie de la Colegiul Sf. Sava, credea că anul 1383 — anul victoriei lui Mircea împotriva lui Baiazid — este şi anul ridicării Curţii celei Vechi [19]. Constantin C. Giurescu admite existenţa tîrgului de aici înainte de 1300 şi presupune identificarea reşedinţei pîrcălabului de Ilfov chiar pe locul unde va fi mai tîrziu viitoarea Curte domnească [20]. În *Istoria Bucureştilor*, editată de Muzeul de istorie al oraşului [21], deşi se consemna prezenţa vestigiilor din secolul al XIV-lea pe teritoriul urbei, se admitea totuşi existenţa unei cetăţi abia din timpul lui Vlad Ţepeş.

Ar mai fi, în sfîrşit, de amintit cîte ceva despre acea faimoasă cetate a Dîmboviţei, dacă şi în ce măsură — prin ştirile privitoare la evenimentele din 1368 şi 1396 — ea ar putea fi identificată cu cetatea prezumată a Bucureştilor. Fireşte, în această privinţă, atît ipotezele

---

[10] Panait I. Panait, *Cetatea Bucureştilor în secolele XIV—XV*, în „Revista muzeelor", VI (1969), p. 310—318.
[11] În „Revista română", I (1861), p. 324.
[12] *Istoria fondării oraşului Bucureşti*, Bucureşti, 1892, p. 93.
[13] *Istoria Bucurescilor*, Bucureşti, 1899, p. 18.
[14] *Op. cit.*, p. 14.
[15] *Istoria Bucureştilor din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Bucureşti, 1966, p. 45.
[16] *Cetatea Bucureştilor şi Cetatea Dîmboviţei*, în „Tinerimea română", I (1898), p. 12.
[17] *Istoria românilor prin călători*, vol. I, ed. a II-a, Bucureşti, 1928, p. 31.
[18] *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 22.
[19] *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă*, Bucureşti, 1835, p. 219.
[20] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 47.
[21] Vol. I, 1965, p. 81—82.

www.digibuc.ro

cît şi concluziile sînt împărţite. Cei ce plasează începuturile tîrgului în primele decenii ale veacului al XIV-lea, admit o cetate „a Dîmboviţei" la Bucureşti încă din acea vreme. Ca atare, pîrcălabul care a înfrînt oştile voievodului Transilvaniei, acel viteaz Dragomir, ar fi fost de bună seamă un „castelan" de Bucureşti; iar capturarea lui Vlad Uzurpatorul, rivalul lui Mircea cel Bătrîn, şi a întregii sale familii în 1396 ar fi avut loc pe aceleaşi meleaguri ale Bucureştilor. Unele concluzii subliniind faptul că cercetările arheologice n-au dat la iveală urme de cetate [22], cu alte cuvinte nu au determinat un centru urban în secolul al XIV-lea în raza ariei de răspîndire a viitoarei Cetăţi de scaun, constituie indirect şi mărturia că faimoasa cetate a Dîmboviţei, din acest secol, s-ar fi aflat situată mai la nord, în susul rîului. În schimb după acelaşi autor, este de necontestat că în secolul al XV-lea ar fi existat în fapt două cetăţi ale Dîmboviţei, dintre care, evident, una a constituit centrul de polarizare al domniei.

O notă aparte se desprinde cumva din studiul — relativ recent — care consideră, printre altele, că aşezarea nu a beneficiat de o cetate în înţelesul propriu al cuvîntului, ci numai de unele întărituri ce înconjurau, sub o formă oarecare, tîrgul medieval [23].

Ridicarea Bucureştilor, din multitudinea acelor aşezări agro-pastorale răspîndite pe tot cuprinsul ţării, spre jumătatea veacului al XV-lea, într-un centru orăşenesc propriu-zis s-a datorat desigur, atît dezvoltării tot mai accentuate a meşteşugurilor locale, cît şi rolului din ce în ce mai activ al vieţii comerciale din această regiune, de jumătate de drum, la încrucişarea caravanelor negustoreşti ce urcau dinspre Dunăre sau coborau dinspre Carpaţi. Aceste trasee comerciale erau — lucru uşor de înţeles — cu mult mai populate decît alte regiuni ale ţării şi faptul va fi contribuit, într-o largă măsură, la dezvoltarea cetăţii aşezate la răscrucea drumurilor ce brăzdau Bărăganul spre porţile Balcanilor. Însăşi domnia va sprijini, începînd de la jumătatea veacului al XV-lea, în sensul luptei pentru centralizarea statului feudal, dezvoltarea unor centre şi aşezări orăşeneşti.

Privind starea lucrurilor în contextul rezistenţei antiotomane — aşa cum o închipuia atunci lupta voievodului — ridicarea Cetăţii Bucureştilor însemna de fapt însăşi ridicarea fortăreţei de avanpost a ţării. Pe Vlad Ţepeş — cel de numele căruia este mai adesea legată întocmirea sau întemeierea Cetăţii de scaun a Bucureştilor — îl găsim mai întîi, prin 1458, cu reşedinţa domnească la Tîrgovişte. Odată

[22] Dan Berindei. *op. cit.*, p. 14.

[23] Şt. Olteanu. *Geneza oraşului Bucureşti în lumina cercetărilor arheologice*, în „Bucureşti". Materiale de istorie şi muzeografie", II (1965), p. 23—25.

www.digibuc.ro

cu înfrîngerea facțiunii boierești ostile și odată cu încheierea pregătirilor sale militare, Vlad Țepeș se stabilește în cetate nouă de scaun. Anul 1459 — anul în care se oprește trimiterea tributului către Sublima Poartă — este și anul de atestare documentară a prezenței voievodului în noua cetate a Bucureștilor. La 20 septembrie 1459 se emitea primul hrisov domnesc de pe aceste meleaguri. Amintită ca Cetate de scaun, apare însă ceva mai tîrziu, în primul document cunoscut din 14 octombrie 1465, în timpul domniei lui Radu cel Frumos. Cu toate acestea, este neîndoielnic faptul că rosturi de Cetate de scaun vor fi împlinit Bucureștii chiar din vremea domniei lui Vlad Țepeș.

În cursul celei de a doua jumătăți a aceluiași secol, Bucureștii încep să se diferențieze tot mai mult ca centru de viață cu caracteristici indiscutabil urbane. Procesul acesta lent tinde să se desăvîrșească abia în secolul următor. Documentele vremii numesc de obicei Bucureștiul cetate, nu oraș. Primele două documente emise „în orașul București" sînt din 25 august 1469 și 16 septembrie 1475, dar — așa cum s-a observat pe bună dreptate — ele nu sînt decît reproduceri tardive [24].

Cercetările și săpăturile arheologice din ultimele decenii au confirmat în același timp faptul că urmele de așezare feudală din preajma Curții Vechi datează între sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul veacului al XV-lea [25]. Deși nucleul citadin al Bucureștilor a fost — după cît se pare — în zona Curții Vechi [26], el marca însă, din secolul al XV-lea, o oarecare extindere pe malul stîng al Dîmboviței. Din unele cercetări mai recente s-a putut conchide că „nucleul originar al orașului își întindea perimetrul său — la acea vreme — cel puțin pînă în dreptul Colții" [27].

În ceea ce privește ridicarea Cetății — a Curții domnești — în jurul căreia se dezvoltă orașul ca atare, este neîndoielnic faptul că această construcție din piatră să fi fost durată prin anii 1458—1459, sub îngrijirea aceluiași Țepeș Vodă. Refacerea, la numai două decenii, a Curții ar explica de ce într-un document din 8 ianuarie 1480 se vorbește de „noua cetate de scaun a Bucureștilor".

Cetatea, în secolul al XVI-lea, în ciuda înăspririi dominației otomane, se dezvoltă totuși necontenit, ca centru urban de importanță comercială primordială pentru spațiul Europei sud-estice. Prin cu-

[24] Cf. Dan Berindei, *op. cit.*, p. 20.

[25] *Cercetări de arheologie în București*, București, Muzeul de istorie al orașului, 1963, p. 139, 143.

[26] I. Ionașcu, Aron Petric și Pompiliu Caraion, *București. Pagini de istorie*, București, 1961, p. 20—21.

[27] I. Ionașcu, *Șantierul arheologic București*, în „Materiale și cercetări arheologice", VII (1960), p. 658.

www.digibuc.ro

prinderea aşezării Brăilei în lanţul raialelor de pe Dunăre, spre mijlocul secolului al XVI-lea, reşedinţa domnească, aşezată pe malurile Dîmboviţei, devine de acum încolo cel mai important centru al Ţării Româneşti datorită tocmai acelor drumuri de negoţ coborîte dinspre munte. Ritmul din ce în ce mai accentuat al vieţii comerciale, creşterea numărului de locuitori şi mai cu deosebire înmulţirea preocupărilor meşteşugăreşti, toate acestea au impulsionat, la rîndul lor, în mod firesc dezvoltarea oraşului sau cetăţii lui Bucur în răgazul de timp la care ne referim [28].

Este drept că dacă, în începuturile ei, Cetatea de scaun a Bucureştilor voia să fie un adevărat avanpost al luptei antiotomane, cu vremea, Sublima Poartă însăşi a înţeles să lege — cu tot mai multă îndărătnicie — pe domnul ţării locurilor atît de uşor de supravegheat dinspre raiaua Giurgiului. Dacă Radu cel Mare şi Neagoe Basarab, deşi supuşi turcilor, şi-au păstrat reşedinţa domnească mai departe de Cetatea Bucureştilor, aceasta s-a datorat su siguranţă şi unei oarecari politici de independenţă pe care au încercat-o în relativ scurta lor domnie. În schimb, Mihnea cel Rău şi urmaşul său, Vlad cel Tînăr sau Vlăduţ, amîndoi susţinuţi de Poartă, îşi au reşedinţa de scaun la Bucureşti. Faptele se petreceau în primele decenii ale secolului al XVI-lea. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi mai tîrziu, prin anii 1530—1532 (domnia lui Vlad Înecatul), cînd domnul ţării nu a mai părăsit cetatea Bucureştilor.

Un moment hotărîtor însă în drumul stabilirii definitive a capitalei ţării la Bucureşti l-a constituit, de bună seamă, domnia lui Mircea Ciobanul (în cele două etape ale ei, între anii 1545—1554 şi 1558—1559). Acesta, numit de Poartă, înfeudat cu totul politicii otomane, se simte mult mai în siguranţă pe malurile Dîmboviţei, în cetatea lui Bucur. În această vreme, el măreşte şi refaçe întinsa aşezare a Curţii Vechi ridicînd totodată şi biserica din preajma ei, poate pe temeliile alteia mai mici, clădită odinioară. Este uşor de înţeles că stabilirea permanentă sau cvasi-permanentă a Curţii domneşti la Bucureşti nu a făcut decît să contribuie şi mai mult la dezvoltarea oraşului ca atare. Şi pentru Petru cel Tînăr, fiul acelui Mircea amintit mai sus, ca şi pentru Alexandru al II-lea Mircea şi fiul său Mihnea al II-lea Turcitul, ca şi pentru toţi predecesorii imediaţi ai lui Mihai Viteazul — excepţie făcînd doar domnia dintre anii 1583—1585 a lui Petru Cercel — Cetatea de scaun a Bucureştilor însemna, în primul rînd, statornicirea aşezării ţării alături de marea împărăţie a Semilunei.

---

[28] Ştefan Ştefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, [Timişoara], Ed. Facla, 1974, p. 119—120.

www.digibuc.ro

Momentul neînfricatei lupte a lui Mihai Viteazul a reprezentat şi pentru istoria Bucureştilor un alt îndemn. Ultimul mare îndemn de luptă, din lungul răstimp al dominaţiei otomane, cînd Cetatea de scaun trebuia să redevină fortăreaţa marilor încercări, ca odinioară, în vremea lui Vlad Ţepeş. În august 1595, deşi învingător la Călugăreni, Mihai Viteazul este nevoit în cele din urmă să se retragă spre poalele munţilor, lăsînd oraşul deschis prădăciunilor lui Sinan-paşa. Acesta încearcă mai apoi ridicarea unor „palănci" (întăriturі), cu deosebire în perimetrul curţii domneşti din preajma mănăstirii Radu Vodă. Din octombrie 1595, odată cu reîntoarcerea domnului ţării, şi pînă în 1597, Cetatea suferă incontinuu de pe urma jafurilor şi ocupaţiilor turceşti, tătăreşti, ungureşti şi cazace.

Sfîrşitul veacului găseşte oraşul aproape prăbuşit. În veacul al XVII-lea, Cetatea de scaun va renaşte însă din propriile ei ruine. Dezvoltarea economică, socială şi culturală va ridica reşedinţa domnească pe nebănuite trepte, în aşa fel că spre jumătatea secolului se putea vorbi de Bucureşti ca despre capitala stabilă a Ţării Româneşti. Este drept că Matei Vodă Basarab îşi strămutase spre sfîrşitul deceniului al patrulea, reşedinţa la Tîrgovişte pentru a fi mai ferit din calea oştilor Sublimei Porţi. Chiar în atari condiţii, Bucureştii rămîn încă scaun al domniei. La fel şi urmaşul lui Matei Basarab, Constantin Şerban, se desparte greu — firește, din aceleaşi motive — de Tîrgovişte.

Cînd Mihnea al III-lea pătrunde, sprijinit de trupele otomane, în Ţara Românească, ostaşii lui Constantin Şerban ard oraşul Cetăţii de scaun. Suferinţele nu se opresc însă aici, căci Mihnea al III-lea, încercînd la rîndul său o mare răscoală împotriva dominaţiei turceşti, precum Mihai Viteatul cu decenii în urmă, atrage după sine noi lupte şi noi pustiiri.

În sfîrşit, ar mai trebui menţionate şi acele documente ale vremii care mărturisesc despre o nouă dregătorie care ia fiinţă. E vorba de isprăvnicia de scaun, cu rostul desigur de a înlocui autoritatea domnului în capitala ţării, atunci cînd acesta se găsea plecat, cu cine ştie ce alte griji, pe alte meleaguri. Prezenţa acestor noi dregători în Cetatea de scaun a Bucureştilor este atestată, de pildă, în cea de a doua parte a domniei lui Matei Basarab sau în anul 1659, anul răzmeriţei lui Mihnea al III-lea, cînd domnitorul se îndreaptă, cu o parte dintre slujitorii săi, spre vechea reşedinţă a Tîrgoviştei [29].

După 1600, cînd voievodul Ţării Româneşti, Gheorghe Ghica, este tulburat în domnia sa de întoarcerea lui Constantin Şerban, întăriturile cetăţii Tîrgovişte, ale reşedinţei celei vechi, sînt dărîmate

[29] Cf. Dan Berindei, *op. cit.*, p. 62.

www.digibuc.ro

după porunca Porții. „Împărăția — se înseamnă într-o cronică — au trimis poruncă lui Ghica Vodă de au surpat cetatea Tîrgoviște, ca să n-aibă dușmanii împăratului sprijineală acolo“ [30]. Este de la sine înțeles că o astfel de hotărîre înscria încă o dată ideea că Cetatea Bucureștilor nu era numai — la acea vreme — principalul scaun al domniei, ci că ea devenise, ca un fapt împlinit, capitala țării.

Nu este mai puțin adevărat că în noua și lunga sa domnie Constantin Brîncoveanu găsește adeseori prilejul și răgazul de a se reîntoarce la Tîrgoviștea vechei reședințe domnești. Din 1690, cînd domnul țării găzduia în casele sale de la Mogoșoaia pe sultanul Suleiman al II-lea și pînă în 1714, anul dizgrației și prinderii sale, a trecut îndelungată vreme de îngăduită prosperitate a orașului. Bucureștii cunosc în această vreme o nestăvilită înflorire. Noile clădiri, întinderea orașului prin cuprinzătoare și noi mahalale, înflorirea vieții economice — înmulțirea, de pildă, a hanurilor, ca locuri de popas — prezența tot mai numeroasă a negustătorilor și călătorilor străini, rostul cel nou al tiparniței, al școlilor, toate mărturisesc pentru înnoirea și buna întocmire a Cetății de scaun. Odată cu statornicirea, din veacul al XVIII-lea pînă în vremea revoluției lui Tudor Vladimirescu, a înstrăinatei dominații turco-fanariote, orașul București rămîne, recunoscut ca atare, singura capitală de țară.

Rîndurile cărții de față nu poartă prin ele însele dorința de a întocmi o nouă istorie, în sensul exact al cuvîntului. Ele au prins viață din gînduri mai vechi, mărturisite cumva în scris în alte împrejurări [31]. Ceea ce am dorit mai cu deosebire aici este de a fi încercat descifrarea unor înțelesuri — unele noi, altele uitate poate — și de a fi sugerat totodată perspective de cuprindere mai adîncite.

Pagini de istorie — în sensul unor sinteze sau al unor lucrări mai mult sau mai puțin limitate tematic — s-au scris și în trecut, se scriu și astăzi. Fiecare dintre ele a completat ceea ce îndemînarea căutării făcea să sporească cunoașterea stărilor de fapt. Anii din urmă au reprezentat însă, din acest punct de vedere, cu mult mai mult. Niciodată poate nu a fost iscodit trecutul orașului cu atîta îndărătnicie și pricepere. Cu deosebire s-au detașat și impus rezultatele spectaculoase ale cercetărilor de arheologie medievală, disciplină înfiripată timid

[30] C. Grecescu, *Mărturiile comisului Iștoc. Un fragment de cronică 1659—1664*, în „Revista istorică română“, VIII (1938), p. 92.

[31] Paul Cernovodeanu și Paul Simionescu, *Consemnări și tradiții privind întocmirea cetății de scaun a Bucureștilor*, în „Revista de etnografie și folclor“, XIX (1974), nr. 3, p. 189—206.

www.digibuc.ro

la noi abia de cîteva decenii, de incontestabil prestigiu însă în zilele noastre. Sporul de cunoaştere din anii contemporaneităţii noastre, cuprins în nenumărate studii, comunicări, rapoarte ale şantierelor arheologice etc., a schimbat orizontul înţelegerii şi a obligat la mai multă meditaţie. A înşirui aici, sub o formă sau alta, tot ceea ce s-a cîştigat prin cercetarea meticuloasă, prin strădania omului de ştiinţă, ar fi desigur în afara celor ce ne-am propus în limitele rîndurilor noastre.

Cînd ne-am oprit pe parcursul paginilor, la una din lucrările mai vechi sau mai noi, am făcut-o fiindcă eram convinşi că economia prezentării o cerea cu prisosinţă.

Cartea de faţă cuprinde — în afara acestor cuvinte de început — două mari şi distincte capitole: primul, privind unele mărturii — din secolele XV—XVIII — consemnate de străini, de călători care au trecut, mînaţi de rosturi diferite, pe meleagurile noastre şi au cunoscut cîte ceva din viaţa oraşului în vremea peregrinării lor; cel de al doilea, urmărind cu deosebire acele legende şi tradiţii care au încercat să tălmăcească în limbajul lor propriu întîmplări din trecutul mai îndepărtat al acestei Cetăţi domneşti. Un cuvînt aparte am păstrat pentru binecunoscuta legendă a lui Bucur. Documente noi vin să mărturisească iarăşi despre ea. O legendă — ocolită cu grijă de unele cercetări mai noi sau mai vechi — ce poartă încă farmec şi înţeles nemărginit. Cînd, în anii domniei lui Alexandru Ioan Cuza Vodă, se va fi vrut un nou însemn al oraşului[32], oamenii şi-au amintit de legendă, simbolul trăiniciei acestui popor care, împotriva vremurilor atît de aspre ale istoriei, a clădit viaţa din nimic.

[32] Dan Cernovodeanu, *Contribuţiuni la studiul stemei municipiului Bucureşti în secolele XIX—XX*, în „Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie", VIII (1971), p. 159—177.

www.digibuc.ro

CONSEMNĂRI

Lăsînd de o parte vestigiile regăsite prin săpături arheologice — expresii certe ale unui trecut cu mult îndepărtat zilelor noastre — este un fapt îndeobşte cunoscut că puţine urme, în sensul investigaţiilor istoriografice, au rămas ca mărturie a secvenţelor de viaţă proprii Cetăţii de scaun a Bucureştilor. Multe dintre acestea s-au risipit cu trecerea anilor. Vestigiile necesare reconstituirii modelelor arhitectonice originare ale vechii aşezări sînt aproape inexistente pentru etapele mai îndepărtate de viaţă ale oraşului. Actele oficiale ale vremii — hrisoavele — cronicile, însemnările de pe ceasloave, memoriile, analele locale, cu referiri directe asupra oraşului ridicat pe malurile Dîmboviţei, au apărut relativ tîrziu. Pînă în vremea domniei lui Constantin Brîncoveanu ele nu amintesc decît în trecere de cetatea reşedinţei domneşti şi, atunci cînd o fac, ştirile sînt răzleţe, surprinse mai cu deosebire din întîmplările petrecute în preajma celor mari — a boierilor divăniţi, de toate treptele, a negustorilor şi clerului de rang înalt — sau redau în parte simpla desfăşurare a unor evenimente politice.

Documentele orăşeneşti, atîtea cîte s-au păstrat — pornind de la cele mai vechi — menite cumva să oglindească însuşi procesul de creştere, cu alte cuvinte însăşi evoluţia aşezării Cetăţii de scaun, nu sînt numeroase şi cuprind în genere impresii mărunte, mai mult sau mai puţin nesemnificative. Conţinutul lor surprinde schimbări sau vînzări de proprietăţi, danii şi miluiri domneşti pentru mănăstirile din cuprinsul şi împrejurimile oraşului şi aşa mai departe. Aceste documente nu pot nici măcar sugera măsura exactă a complexităţii fenomenelor socio-economice remarcate.

Schiţele, planurile şi hărţile oraşului apar abia spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea, cînd, purtaţi de cine ştie ce interese, militari ruşi sau austrieci, fără a mai socoti pe elveţianul Sulzer, reuşesc primele ridicări topografice. Dacă atestările documentare şi descifrările car-

www.digibuc.ro

tografice sînt răzlețe și au apărut destul de tîrziu, mărturiile iconografice lipsesc aproape cu desăvîrșire pînă spre sfîrșitul veacului al XVII-lea. Prima gravură înfățișînd — firește, în mod fantezist — cetatea de scaun a Țării Românești, datorată flamandului Jacobus Harrewijn [33], datează abia din anul 1688. Toată această stare de lucruri vine în întîmpinarea impresiilor notate de G.I. Ionescu-Gion, care, cu trei sferturi de veac în urmă, ținea să sublinieze:

„*Nu-s multe orașele Europei care să fi trecut ca Bucureștii, prin atîtea vîltori ale istoriei și să fi rămas în picioare cu puteri, întotdeauna noi, spre o mai mare propășire.*“ Căci Bucureștii, ca și mai toate orașele românești“, *au trăit întotdeauna aceeași viață ca și poporul român... viață care, printr-o minune de energie omenească, de abia a putut să se păstreze pe ea însăși, dar mi-te să mai fi păstrat și documentele unor timpuri care nu reaminteau decît cumplite nenorociri și însîngerate priveliști.*“ Mai mult decît alte tîrguri și sate ale Țării Românești, așezarea Bucureștilor a fost jefuită și pustiită de cotropitori turci și tătari, pîrjolită de numeroase incendii, zguduită de cutremure, înecată de revărsarea Dîmboviței, iar populația decimată de numeroasele epidemii de ciumă și holeră. Iată deci că „*în asemenea furtuni îngrozitoare s-au pierdut... actele statului; s-au prăpădit, ori arse cînd ardeau orașele, ori înecate la trecerea rîurilor în fuga de vrăjmași, ori pierdute prin gropile și ascunzătorile munților, ori stricate și mucezite în cine știe ce tainițe... acte cu ajutorul cărora s-ar fi putut urmări fazele vieții orașului*“ [34].

Mai tîrziu, ignoranța, reaua credință sau neprevederea au dus la risipirea multor hrisoave, catagrafii, a acelor acte oficiale — cum le-am putea numi cu un termen generic — de neprețuit astăzi pentru oricine ar vrea să scruteze treptele timpului, în înțelegerea stărilor și întîmplărilor așa cum trebuie să fi fost ele în vechea așezare a Cetății de scaun.

Pornind de la această stare a lucrurilor, am gîndit că paginile de consemnări ale pleiadei de peregrini care au trecut, chemați de cine știe ce griji sau interese pe meleagurile noastre, pot completa — cel puțin în parte — puținele cunoștințe pe care le avem asupra trecutului așezării. Importanța unor astfel de relatări — nu numai pentru istoria Cetății de scaun a Bucureștilor, ci și pentru alte numeroase aspecte de viață ale poporului român [35] — a fost subliniată în numeroase lu-

---

[33] Paul Cernovodeanu, *O vedere a orașului București din 1688*, în „București, Materiale de istorie și muzeografie“, VIII (1971), p. 121—127.

[34] G. I. Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 33—36.

[35] Vezi în această privință P. Cernovodeanu, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*, București, Ed. Acad. R.S.R., 1973, 272 p.

www.digibuc.ro

crări, dintre care amintim cu precădere: *Istoria românilor prin călători*, redactată cu priceperea acelui mare deschizător de drumuri în istoriografia românească, N. Iorga [36] și *Bibliografia călătorilor străini în țările românești*, neprețuită muncă de migală a unui iubitor de cărți vechi cum a fost Al. Sadi-Ionescu [37].

Inserăm în paginile cărții noastre, din noianul descrielor și amintirilor ce privesc țările și provinciile românești (din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, pînă spre începutul secolului al XIX-lea), acele consemnări cu referire directă la Cetatea de scaun a Bucureștilor. Într-o oarecare măsură, atît cît îngăduie economia rîndurilor de față, încercăm de asemenea surprinderea și a unor fragmente de izvoare interne în intenția de a completa, într-un anumit sens vorbind, notațiile de călătorie, privite aici ca surse principale de judecată istorică.

În sfîrșit, nu putem încheia aceste scurte precizări cu caracter oarecum introductiv fără a sublinia — ca o atragere de atenție — caracterul adeseori foarte personal, subiectiv și „impresionist" pe care îl au aceste mărturii de călătorie. Nu arareori însă observațiile și descrierile lor sînt profund judicioase, reliefate de o bună și incontestabilă documentare. Și într-un caz, și în altul ele poartă aproape întotdeauna pecetea unui farmec și pitoresc rar întîlnite în alte relatări, autohtone sau străine, de epocă.

Din prima jumătate a secolului al XVI-lea — în timpul domniilor lui Neagoe Basarab, Radu de la Afumați, Vlad Înecatul și Radu Paisie — nu au rămas prea multe mărturii asupra Cetății de scaun a Bucureștilor. Doar cîte un hrisov încheiat amintea numele așezării. Curtea domnească, în virtutea tradiției, era încă statornicită în capitala cea veche a țării: Tîrgoviștea voievozilor de odinioară. Nu pot fi omise însă din această perioadă cuvintele peregrinului dalmatin **Anton Verancsics,** umanist și diplomat — arhiepiscop de Esztergom și primat al Ungariei — care nota în binecunoscuta sa lucrare *De situ Transil-*

---

[36] Ideea s-a concretizat mai întîi prin volumul intitulat *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre...* București, 1898. Cercetările ulterioare, mărind cu mult conținutul lucrării, l-au determinat pe N. Iorga să publice monumentala *Istorie a românilor prin călători*, în două ediții, din care ultima, apărută în anii 1928—1929, a fost substanțial revăzută și adăugită. În vremea din urmă, s-a prelucrat în acest sens un bogat material inedit, iar colecția *Călători străini despre țările române*, editată sub îngrijirea unui colectiv condus de Maria Holban (au apărut cinci volume între 1968—1973 pentru perioada anilor 1330—1660), constituie o indiscutabilă reconfirmare a intuiției inițiale.

[37] Al. Sadi-Ionescu a redactat în 1916 un repertoriu bibliografic al călătorilor veniți pe meleagurile noastre pînă în anul 1650. Într-o anumită măsură, lucrarea a fost completată ulterior — pentru o perioadă mai nouă — de A. Ștefănescu-Galați.

www.digibuc.ro

vaniae, Moldaviae et Transalpinae (Despre aşezarea Transilvaniei, Moldovei şi Ţării Româneşti)[38], alcătuită la 1538, că *Bucureştii se numără printre cele „trei cetăţi de piatră" ale Valahiei*, alături de Tîrgovişte şi Poenari. Menţiunea aceasta simplă constituie pentru noi începutul de drum al consemnării memoriilor de călătorie asupra cărora ne oprim în paginile cărţii de faţă.

Întărirea puterii turceşti, după lupta de la Mohács din 1526, în partea Europei balcanice şi centrale este un fapt îndeobşte cunoscut. Înăsprirea jugului Semilunei otomane şi canalizarea din ce în ce mai accentuată a comerţului Ţării Româneşti spre Constantinopol au determinat, în bună parte, în mod cu totul firesc, dezvoltarea şi creşterea importanţei politice a Cetăţii de scaun a Bucureştilor. În perioada domniei lui Mircea Ciobanul (1545—1554) se ridică aici, pe malurile Dîmboviţei, Curtea domnească, ale cărei vestigii, coborîte pînă în acea vreme, se văd încă şi astăzi. Ele sînt considerate — pe bun temei — cele mai vechi urme ale clădirilor oraşului de altădată.

Acelaşi Mircea Ciobanul, datorită numeroaselor sale conflicte cu boierii ţării — mulţi dintre ei fugiţi peste munţi — hotăreşte, după cum notează cronicarul sas **Hieronim Ostermayer**[39] *ca Bucureştii să fie înconjuraţi cu pari mari de stejar*. Întîia domnie a lui Mircea Ciobanul are însă un sfîrşit dezastruos pentru Cetatea Bucureştilor, căci hoardele turceşti, coborîte dinspre ţărmurile Dunării să înscăuneze un nou domn în persoana lui Pătraşcu Vodă, numit şi cel Bun (1554—1558), jefuiesc la bunul lor plac oraşul şi-i dau foc, ca într-o adevărată expediţie de pedepsire. Şi astfel, focul acesta din 1554 este primul consemnat din lungul şir al incendiilor care vor mistui din timp în timp oraşul, pînă către jumătatea veacului al XIX-lea. De expediţia de pedepsire şi de cele întîmplate la capătul primei domnii a lui Mircea Ciobanul amintesc şi cei doi vice-voievozi ai Transilvaniei, **Kendy Ferencz** şi **Dobo de Ruska István,** în scrisoarea lor adresată, la 15 martie 1554, judelui curţii regale maghiare Nádasdy Támás:

„Un sangiac trimis de împăratul turcilor a venit în Ţara Românească şi pe voievodul ţării, anume Mircea, împreună cu soţia sa, la porunca împăratului turcilor, l-au dus... mai întîi jefuind oraşul Bucureşti, iar apoi dîndu-i foc[40] ".

---

[38] *Călători străini despre ţările române*, vol. I, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1968, p. 404.

[39] *Chronik des Hieronimus Ostermayer 1520—1561* (ed. Joseph Kemény). în *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, vol. I, Klausenburg, 1839, p. 31.

[40] Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, II_5, Bucureşti, 1897, p. 175, nr. LXXIII; Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 39.

www.digibuc.ro

După cei aproape patru ani de domnie ai lui Pătrașcu Vodă, reîntoarcerea lui Mircea Ciobanul a însemnat crunta plată a trădării boierilor care au fost mai toți — după cum spune cronica — tăiați de beșliii voievodului reașezat în scaunul domniei.

Ne-am oprit asupra vremii lui Mircea Ciobanul, nu numai pentru faptul că din preajma anilor domniei lui am descifrat prima referire a unui călător străin asupra cetății Bucureștilor, ci și pentru că de numele lui se leagă mai cu seamă așezarea curții domnești în oraș, prin clădirea primului palat voievodal. Această ridicare de nou așezământ al stăpînirii a atras, fără îndoială, un număr sporit de dregători și slujitori, iar, odată cu ei, a crescut însuși numărul celor de mare trebuință pentru un tîrg al negustorilor și al meseriașilor. Cronicile posterioare au reținut faptul că Mircea Ciobanul *au făcut biserica cea domnească din București*[41], unde chiar *îngropatu-s-au la septembrie 21 leat 7068* (1559)[42].

Și așa se face că, prin ridicarea curții domnești, acum, spre jumătatea veacului al XVI-lea[43], mai toți călătorii străini veniți în Țara Românească — fie în misiuni oficiale, fie împinși de cine știe ce alte griji negustorești — se opreau în noua reședință domnească, atrași desigur de tîrgul înfloritor în care o mulțime tot mai mare de „cupeți" localnici sau străini își desfăceau bogatele lor mărfuri.

În vara anului 1573, cunoscutul predicator reformat **Iacob Paleologul,** originar de prin părțile Chiosului și stabilit la Cluj, trece prin Cetatea de scaun a Bucureștilor însoțind pe trimisul la Poartă al domnului moldovean. El a fost primit de domnul țării, Alexandru al II-lea și de doamna acestuia, Ecaterina Salvarezzo, la Curtea domnească, așa cum se cuvenea cinstirii unui oaspete de seamă. A notat în fugă cîteva cuvinte despre ospitalitatea celor de la Curte, a domnului și doamnei mai cu deosebire, despre tainul primit și despre încă unele mici întîmplări[44]. Încolo, nici un cuvînt despre orașul noii reședințe domnești și nici despre Curtea voievozilor, pe care avusese, totuși, răgazul să o vadă și să o cunoască îndeaproape. Oricum, primirea la palatul domnesc din Cetatea Bucureștilor rămîne dovada sigură a rolului pe care tîrgul

---

[41] Stoica Nicolaescu, *Letopisețul Țării Românești*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", XI (1910), partea I, p. 123.

[42] *Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc* (ed. C. Grecescu—D. Simonescu). București, Ed. Acad. R.S.R., 1960, p. 50.

[43] Vezi asupra acestui edificiu cea mai recentă monografie, datorată lui Panait I. Panait și Aristide Ștefănescu, *Muzeul Curtea Veche. Palatul Voievodal.* București, Muzeul de istorie a municipiului, 1973, 133 p.

[44] *Călători străini despre țările române*, vol. II, București, Ed. științifică, 1970, p. 413.

www.digibuc.ro

începe să-l aibă de atunci înainte, atît pentru domnie, cît şi pentru cei mulţi.

Un an mai tîrziu, în 1574, a trecut prin Ţara Românească militarul şi diplomatul polon **Maciej Stryjkowski** din Osostowa (1547 — c.1582), care însoţea solia ambasadorului Andrzej Taranowski, plecată din Varşovia spre Constantinopol. Cu puţină vreme înainte, cumplite şi sîngeroase întîmplări se petrecuseră în ţară. Ioan Vodă cel Viteaz, vajnicul domnitor moldovean, ridicînd — ca în anii stăpînirii lui Ştefan cel Mare sau Petru Rareş — steagul dezrobirii se sub jugul Semilunei turceşti, reuşise la Jiliştea să înfrîngă armatele lui Alexandru Mircea şi Petru Şchiopul, venite la porunca Înaltei Porţi. Spre sfîrşitul primăverii, Ioan Vodă înscăunase ca domn, în Cetatea de scaun a Bucureştilor, pe Vintilă, fiul lui Pătraşcu cel Bun; dar numai după cîteva zile, boierii răzvrătiţi, rămaşi credincioşi lui Alexandru Vodă, ajutaţi bineînţeles de ieniceri şi spahii, îl loviră fără veste, făcîndu-l să-şi piardă şi jilţul domnesc, şi viaţa [45]. Ceva mai tîrziu, însuşi Ioan Vodă, împresurat de o numeroasă armată turcească la Roşcani, părăsit şi trădat de boieri, este ucis mişeleşte, după tipicul unei crunte răzbunări orientale.

Maciej Stryjkowski — el însuşi — mărturiseşte aceasta: „*În acelaşi an [1574], Ivonia, domnul Moldovei,... după lupte lungi şi foarte vitejeşti cu turcii şi cu muntenii, a fost predat de ai săi turcilor şi rupt în patru bucăţi. Capul său l-am văzut eu însumi în anul 1575 pironit pe porţi, la Bucureşti...*“ [46]

Diplomatul polon consemnează în memoriile sale, printre altele, că, în Bucureşti, fiind primit la Curte şi oprit de domnul ţării la ospăţ, a fost purtat mai întîi prin încăperile cele multe ale palatului. În iatacul domnesc a zărit portretul unui voievod Ştefan pe care l-a socotit el cu chibzuinţă a fi chipul acelui mare domn al Moldovei. Faptul nu ne poate mira mult fiindcă, după cum bine se ştie, marele Ştefan al Moldovei era străbunul după mamă al domnului Alexandru. Acesta este descris de călătorul oaspete al Curţii domneşti „*înalt la statură, şezînd cu coroana regească pe cap* “[47].

Maciej Stryjkowski, om luminat în spiritul Renaşterii, înzestrat cu temeinice cunoştinţe, a căutat cu stăruinţă, în tot drumul său pînă la Sublima Poartă, să înţeleagă şi să înscrie în cartea sa *toate tradiţiile, obiceiurile, tratatele turcilor*, pe lîngă care a descris şi toate cetăţile, oraşele, aşezarea ţărilor, atît cele din Moldova, cît şi din Ţara Româ-

[45] Radu Popescu vornicul. *Istoriile domnilor Ţării Româneşti* (ed. C. Grecescu). Bucureşti. Ed. Acad. R.S.R.. 1973. p. 61—62.
[46] *Călători străini....* II. p. 455.
[47] *Ibidem*. p. 454.

www.digibuc.ro

nească, redîndu-le întocmai *după cum erau, cu ziduri şi turnuri şi cu aşezarea sau înfăţişarea naturii...*[48] Din păcate, acest memoriu care însoţea notele sale de călătorie şi care ar fi prezentat pentru noi un interes covîrşitor nu s-a mai putut găsi pînă în zilele noastre.

Cam în aceeaşi vreme apar însă şi alte consemnări privind aşezarea Bucureştilor şi a Curţii domneşti. Francezul **Pierre Lescalopier** — ajuns, cîţiva ani mai tîrziu, consilier în Parlamentul din Paris — călătorea după bunu-i plac (*curieux de voir le monde*) prin ţările şi provinciile româneşti, în vremea aceluiaşi Alexandru Vodă Mircea. După ce străbătuse mai întîi coasta dalmată şi provinciile Imperiului de la sudul Dunării, se îndreaptă spre Transilvania, oprindu-se din lunga-i călătorie în Cetatea de scaun a Bucureştilor. Este drept că la Constantinopol, ambasadorul francez pe lîngă Înalta Poartă, François de Noailles, voind poate să dea o oarecare acoperire şi justificare călătoriei compatriotului său, acordă acestuia grija unei misiuni, politice şi matrimoniale, în acelaşi timp, pe lîngă Ştefan Bathory, principele Transilvaniei. Pe la jumătatea lunii iunie a anului 1574, îl găsim pe Lescalopier, după propria-i mărturie, la Curtea domnească din Bucureşti. Iată cuvintele care tălmăcesc observaţiile acestui francez, peregrin prin părţile noastre:

„*Întăriturile acestui oraş sînt din trunchiuri mari de copac, înfipte în pămînt, unul lîngă altul şi legate între ele prin grinzi de-a curmezişul prinse de acele trunchiuri cu nişte pene lungi şi groase de lemn; oraşul e podit cu trunchiuri de copaci. Pe acolo trece un rîu numit Dîmboviţa. În acest oraş am găsit pe voievodul Alexandru, în ajutorul căruia veniseră boierii ţării şi turcii*[49]. *El era bine păzit în palatul său, întărit ca şi oraşul, unde l-am salutat. Cu mare greutate s-a putut găsi un tălmaci latin pentru mine. În cele din urmă, domnul a pus să fim găzduiţi şi ospătaţi şi ne-a dat careta lui trasă de cai buni şi un secretar al său ca să putem străbate toată ţara sa, fără. să cheltuim nimic*". Acelaşi Pierre Lescalopier ne face — în puţine cuvinte, ce e drept — şi cea dintîi descriere a clădirii palatului domnesc: „*Palatul lui era făcut din lemnărie umplută cu chirpici de pămînt amestecat cu paie tocate. Pentru a vorbi cu el, am fost duşi într-o sală mare, acoperită cu covoare turceşti şi cu o treaptă mai înaltă de jur împrejur, la o înălţime de aproape trei picioare, ca la caravanseraiuri. În fundul sălii, chiar în faţa uşii, şedea domnul într-un jeţ. Pe acele locuri ridicate, nimeni nu se afla în afară de el şi în picioare lîngă el, un copil de casă, care a luat scrisoarea şi a înmînat-o*

[48] *Ibidem*, p. 450.

[49] Pierre Lescalopier se referă, firește, la reînscăunarea lui Alexandru Mircea după înfrîngerea lui Vintilă-Vodă din mai 1574, cf. celor amintite mai sus.

www.digibuc.ro

domnului; mai mulți [paznici] înarmați cu securi sau cu buzdugane se aflau în sală. Venind tălmaciul latinesc, domnul a pus să i se înmîneze prin copilul de casă scrisoarea mea, ca s-o citească cu voce tare și s-o tălmăcească. Eu știam bine că în ea nu se afla nici un lucru tainic, totuși, pentru a-[mi] vorbi, a pus pe toți să se retragă la celălalt capăt al sălii și chiar pe copilul de casă, și n-a rămas decît acest tălmaci, care părea să explice prin discursuri [mai] lungi, ceea ce spuneam eu pe latinește; domnul mi-a vorbit în puține cuvinte. Am ieșit din palat [condus] cu o făclie și am fost duși la o casă de tîrgoveți... Ni s-a pregătit o masă minunată, de către un bucătar al domnului, trimis anume". În sfîrșit, cîteva însemnări privesc orașul ca atare: „*A doua zi, 19 iunie, m-am plimbat prin oraș, unde n-am văzut nici o clădire frumoasă. Două biserici, una [de rit] ortodox, cealaltă [de rit] luteran, erau făcute din lemn; toate acoperișurile sînt de țiglă, de șindrilă sau de paie. Țara este mănoasă, dar n-are nici piatră, nici ardezie* "[50].

Amănuntele date de Pierre Lescalopier asupra Cetății de scaun a Bucureștilor și asupra Curții domnești ne sugerează o secvență a realităților sociale, politice și edilitare din acea vreme.

O impresionantă pagină, înfățișînd foametea și lipsurile mari îndurate de locuitorii țării și ai Bucureștilor, mai cu seamă, în cumplita iarnă a anilor 1574—1575, o găsim în scrisoarea trimisului Poloniei la Poartă, același Andrzej Taranowski, despre care am avut prilejul să amintim în rîndurile de mai sus. De data aceasta întors de la Constantinopol și oprindu-se în capitala Țării Românești, nota pentru cancelarul Valentin Debienski, la 5 aprilie 1575: „*De sărbătoarea Paștilor, am ajuns la București, la domnul Țării Românești, unde am pătimit mult de foame și de cea mai mare lipsă. În adevăr, în acele părți domnește o foamete și lipsă de bucate atît de mare... Vitele mor prin tot locul; mie mi-au murit opt... La 26 martie a căzut atît de multă zăpadă, încît ajunge pînă la umerii oamenilor. Din pricina foametei și a frigului prea mare, sătenii și țăranii prind cu mîna cocorii și sburătoarele* "[51].

Această vreme de cumplită foamete și sărăcie a umbrit anii din urmă ai domniei lui Alexandru Vodă Mircea care, murind în iunie 1577, a fost îngropat cum se cuvenea în incinta ctitoriei sale, mănăstirea Sf. Troiță (Radu Vodă).

Vremea care s-a scurs a schimbat mult din starea lucrurilor. Mihnea al II-lea, zis și Turcitul, fiul lui Alexandru Vodă Mircea, urcat în scaunul domniei se îngrijește mai cu seamă de lăcașul ridicat de părintele său. Între 28 iulie 1577 și 5 iunie 1583 — de aici, din cetatea de scaun a Bu-

[50] *Călători străini...*, II, p. 426—427.
[51] *Ibidem*, p. 400—401.

www.digibuc.ro

cureştilor — sînt date nu mai puţin de zece hrisoave de danii, întăriri de moşii, venituri de vămi, vaduri de moară, precum şi alte scutiri şi privilegii, toate pentru ctitoria de la Sf. Troiţă. Aşa se explică faptul că, în curînd, această mănăstire ajunge să întreacă în bogăţie oricare alt aşezămînt, devenind cu trecerea anilor o adevărată podoabă a Cetăţii.

Consemnările unor călători ce vor trece pe meleagurile noastre de acum înainte vor mărturisi despre toate aceste lucruri. Boierii de prin tîrg, la rîndul lor, încep ei înşişi să facă neguţătorie. Cîştigul surîdea chiar celor de rang, şi aşa se face că întîlnim numele unor oameni cu stare, ca Preda Paharnicul şi Dragomir Vornicul, amestecaţi în treburile prăvăliilor din tîrg. Astfel, încetul cu încetul, Cetatea de scaun îşi schimbă tot mai mult înfăţişarea; oamenii se strîng şi ei în jurul uliţelor şi mahalalelor noi; iar temeinicia aşezării va impune dreptul de a se închipui pe sine primul oraş al ţării.

Franco Sivori, fiul unui comerciant genovez, Benedetto, soseşte în Ţara Românească în al optulea deceniu al veacului al XVI-lea, în calitate de secretar al noului domn, Petru Cercel, investit la acea dată cu firman de la Poartă să-l înlocuiască pe Mihnea Vodă. Noul voievod al Ţării Româneşti rătăcise mult pe la curţile monarhilor şi principilor de prin ţările Occidentului, în dorinţa de a avea sprijinul acestora pentru obţinerea scaunului domniei. În atari împrejurări l-a cunoscut de bună seamă şi pe Franco Sivori, viitorul său biograf, prieten intim şi secretar pentru scurtul răgaz de vreme (1583—1585) cît au rămas împreună în ţară. Cînd, prin intervenţiile directe ale ambasadorului francez de la Constantinopol şi, firesc, prin numeroasele pungi de aur vărsate dregătorilor otomani, Petru Cercel dobîndeşte, în sfîrşit, mult rîvnita domnie, Franco Sivori, împreună cu un oarecare Berthier — amîndoi în calitate de secretari ai domniei — descind în capitala Valahiei. Destinat iniţial — probabil — unor misiuni diplomatice de largă anvergură, Franco Sivori va trebui în cele din urmă să se resemneze cu mărunta îndatorire de curtean, într-o ţară în care destoinicii diplomaţi ai curţilor occidentale cu greu s-ar fi descurcat în păienjenişul intrigilor şi intereselor atît de constrîngătoare. De altfel, mazilirea lui Petru Cercel — în aprilie 1585, la numai doi ani de la dobîndirea domniei — şi reîntoarcerea aceluiaşi Mihnea al II-lea Turcitul au făcut să se încheie scurta misiune a italianului genovez.

Consemnările memorialistice, redactate mai tîrziu la Genova sub titlul *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del signor Benedetto doppo della mia partenza di Genova l'anno 1581 per andar in Valla-*

www.digibuc.ro

chia [52], cuprind numeroase observații asupra realităților sociale, economice și politice ale țării din acea vreme. Partea referitoare la Cetatea de scaun a Bucureștilor se află cuprinsă în capitolul despre sosirea în țară și înscăunarea domnului și protectorului său, Petru Vodă Cercel. Alaiul domnesc a fost întîmpinat la Giurgiu de marele ban al țării, Mihail, împreună cu încă patru sute de călăreți care îndeplineau oficiul bunei primiri. Aceștia l-au însoțit pînă la reședința sa de la Curtea domnească.

„*În ziua următoare* — continuă genovezul povestirea sa — *am ajuns în orașul București, căruia nu-i dau numele de cetate, deoarece nu are episcopie*". Cîteva rînduri înainte, el observase deja, referindu-se la așezarea Cetății domnești: „*Bucureștii — unde își aveau domnii reședința în vremurile din urmă, pentru a fi mai aproape de hotarul turcesc*". Urmează apoi în același stil de relatare directă: „*Așezarea [este] bine înzestrată, dar fără altceva vrednic de luat în seamă decît o prea frumoasă mănăstire, așezată pe o înălțime și clădită de voievodul Alexandru, tatăl lui Mihnea. De altfel, în afara palatului principelui, de mărime potrivită, casele sînt în cea mai mare parte ridicate din lemn și lut, mici, dar bune de locuit. Mai sînt apoi multe prăvălii bine îndestulate cu mărfuri de tot felul, iar prin mijlocul orașului curge un mic rîu plăcut ochilor*". La intrarea în oraș, la 9 septembrie 1583, „*ne-a ieșit înainte tot poporul... în chip atît de sărbătoresc și cu atîta bucurie, că se vedea limpede cît de dorită era Înălțimea sa...*" În ceea ce privește ceremonia încoronării, așa cum s-a desfășurat la Curtea domnească, Franco Sivori consemnează printre altele: „*Șezînd Domnul în jețul său, sub un baldachin... scutierul sultanului, care-l întovărășise, a ținut o scurtă cuvîntare boierilor și poporului adunat în piața din fața palatului... După ce i s-a pus pe cap înălțimii sale un calpac de brocart de aur, după obiceiul Țării Românești, lucrat cu nestemate întocmai ca o coroană, veniră pe rînd prelații și boierii cei mai de seamă, cu toți ceilalți dregători ce se aflau la Curte, pentru a se închina Înălțimii sale, în semn de ascultare*" [53].

Relatările lui Franco Sivori asupra Bucureștilor sînt, în genere vorbind, exacte. Nu exista, într-adevăr, în acea vreme reședință episcopală în noua Cetate de scaun. În afara celor două eparhii, de la Rîmnic și Buzău, mitropolia continua să-și aibe reședința în vechea capitală a țării, Tîrgoviște. Dintre toate bisericile orașului, secretarul domnului nu uită să menționeze mănăstirea Sf. Troiță, reînnoită mai tîrziu de Radu Mihnea, de la care i-a și rămas numele sub care este cunoscută pînă în zilele noastre. Biserica — mai degrabă spus mănăs-

[52] Cf. Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, Cluj, 1944, p. 135—277.

[53] *Călători străini...*, III, București, 1971, p. 8—9.

www.digibuc.ro

tirea — de la Radu Vodă era într-adevăr, pentru acea vreme, o construcţie arhitectonică impozantă, atît prin aşezarea ei, cît şi prin întăriturile sale de cetăţuie. Situată pe coama unui deal înalt, înconjurat din toate părţile de cursul capricios al Dîmboviţei, mănăstirea dispunea, prin daniile primite, de însemnate avuţii. Despre Curtea Veche, Franco Sivori nu aminteşte decît în treacăt că este *de mărime potrivită*, neinsistînd asupra descrierii palatului, aşa cum ne-am fi aşteptat. Casele oraşului le vede ridicate *din lemn şi lut*, lucru remarcat şi de călătorul de odinioară, Pierre Lescalopier. Totuşi, Franco Sivori ţine să noteze că oraşul avea la acea dată *multe prăvălii, bine îndestulate cu tot felul de mărfuri*, semnul sigur al unei oarecari abundenţe şi propăşiri a negoţului.

Din aceeaşi vreme — de sfîrşit al veacului, mai exact din vremea celei de a doua domnii a lui Mihnea al II-lea Turcitul — se cuvine amintită şi relatarea lui **Jacques Bongars** (1554—1612), diplomat al viitorului rege al Franţei, Henric al IV-lea, pe atunci doar rege al Navarei. Istoric erudit, autor a numeroase lucrări — dintre care unele cu referire la cronicile ungureşti — Jacques Bongars este, fără îndoială, înzestrat cu spirit critic şi cu incontestabilă putere de observaţie.

În călătoria sa de la Viena la Constantinopol, el se opreşte în vara anului 1585, pentru puţină vreme, la Bucureşti. A trecut mai întîi pe la Alba Iulia — unde i s-au înmînat de principele Transilvaniei, Sigismund Bathory, scrisorile către Mihnea Vodă — apoi, însoţit de Wilhelm Walter, vistiernicul, a coborît prin Braşov şi Bran spre Tîrgovişte, unde poposeşte o noapte în mănăstirea franciscanilor.

„*Am plecat tot de-a lungul Dîmboviţei* — povesteşte el — *şi am ajuns [la timp] pentru a petrece noaptea la Bucureşti, unde este Curtea. A doua zi, fiind chemaţi la Divan, am înfăţişat scrisorile noastre lui Mihnea... Domnul, în vîrstă cam de 25 de ani, a întrebat dacă vrem să-l slujim şi dacă avem daruri; a poruncit să ni se dea tain de la Curte... A trimis pe marele postelnic ca să ne cerceteze. Acesta ne-a luat toate hîrtiile... pentru a le da de rost...*“ Ca tălmaci, notează Bongars, au fost folosiţi nişte nobili raguzani şi oarecari călugări franciscani. „*A doua zi ni s-au adus o «carte» scrisă în slavoneşte, pentru trecerea Dunării, cu pecetea întărită deasupra cu cerneală*“. Călătorilor li s-a alăturat şi un însoţitor care trebuia să-i călăuzească pînă în dreptul Dunării, unde puteau să prindă carele domneşti trimise cu o zi mai înainte spre Stambul. Jacques Bongars părăseşte Cetatea de scaun a Bucureştilor spre seară, *trecînd podul Dîmboviţei şi un altul dincolo ⟨de acela⟩* — ca să folosim propria-i expresie — întîlneşte, în sfîrşit, carele domneşti la loc de popas şi apoi, alăturîndu-se lor, continuă drumul spre Giurgiu. În această călătorie care îşi va fi urmat drumul ei şi prin unele sate ale

www.digibuc.ro

țării, el remarcă, printre altele, că „*se clădește prost, căci în toată țara nu se află alte clădiri de piatră care să fie frumoase decît bisericile și mănăstirile și castelul* ⟨ = *Curtea domnească*⟩ de *la București*“[54].

Fără a ne da prea multe amănunte asupra Bucureștilor, Jacques Bongars ne face totuși o precizare prețioasă: faptul că palatul domnesc era zidit la acea dată din piatră. Pierre Lescalopier — după cum ne amintim — descrisese la rîndul său vechea clădire a Curții ca fiind ridicată din simpli vălătuci. Iată că, în perioada celor nouă ani care au trecut între călătoriile celor doi francezi, Alexandru Mircea voievod și fiul său Mihnea au găsit răgazul reclădirii palatului, după cum se cuvenea de altfel unei adevărate reședințe domnești.

Creșterea importanței economice a orașului în acel timp nu scapă, firește, acestui peregrin savant. El remarcă prezența numeroșilor străini, nobili raguzani și misionari franciscani, unii dintre ei servindu-i chiar de tălmaci. Traficul comercial — ca să spunem astfel — pare intens. El este atestat și prin circulația mărfurilor spre Constantinopol, prin carele domnești — unele, probabil, transportau tributul — ce alcătuiau adevărate caravane, cărora, din loc în loc, li se alăturau diferiți drumeți, după cum ni se spune chiar în rîndurile memoriilor sale.

Erau anii aceia de sfîrșit de secol vreme de chiverniseală a tîrgoveților; un comerț intens, care aducea negustători de pretutindeni cu mărfurile lor, nu numai din țara de peste munți sau de la sudul Dunării, ci și de prin orizonturi mai îndepărtate ale Europei occidentale, făcea ca noua așezare a cetății de scaun să prospere tot mai mult. În afara boierilor și tîrgoveților interesați în negoț, chiar mănăstirile își întăreau pozițiile lor pe această cale. Așa de pildă, la 5 ianuarie și 24 iulie 1587, Mihnea Vodă Turcitul întărește mult ocrotitei mănăstiri Sf. Troiță un număr de 13 prăvălii, dintre care două se aflau pe „ulița mare“, deschisă spre drumul ce lega orașul de vechea reședință a domniei — Tîrgoviște[55]. În sfîrșit, cine urmărește cu atenție documentele vremii va găsi înscrise numele diferiților meșteșugari și artizani — arcari, cojocari, medari, sandaci, săbieri și mulți alții — care se statornicesc acum în tîrgul cel mare al domniei.

Mănăstirea Plumbuita, de la „podul Colentinei“, — unde a ființat prima tiparniță a orașului, de sub ale cărei teascuri ieromonahul Lavrentine și ucenicul său Iovan au scos *Tetraevanghelul slavon* între

[54] *Ibidem*, p. 161—162.

[55] *Documente privind istoria României*, *B. Țara Românească*, sec. XVI, vol. V, p. 275—276.

www.digibuc.ro

1573—1582 [56] — deținea în Cetatea de scaun a Bucureștilor, pe lîngă numeroase ocine, mori, prăvălii, și o „baie mare", „nouă", după cîte mărturisește înscrisul [57]. Un document amintește că însăși mănăstirea Sf. Troiță avea în București o „baie mare", „care au fost făcută... de răposatu... Alexandru Vodă" [58]. Aceste „instalații" par primele din București. La Curtea Veche, mai tîrziu, Leon Tomșa (1629—1632), dorind și el astfel de lucruri „*au fost trimis din București de au luat căldarea băii din Tîrgoviște* "[59].

În ultimii săi ani de domnie, Mihnea Turcitul, în semn al grijii pentru ctitoria părintelui său — mănăstirea Sf. Troiță — acordă acesteia numeroase danii și întăriri de moșii, mori, vămi și alte privilegii [60].

Un alt așezămînt mănăstiresc care s-a bucurat, spre sfîrșitul veacului al XVI-lea, de multe danii și îngăduințe domnești a fost acela cunoscut sub numele bisericii Sf. Nicolae — ctitorie a jupînesei Caplea. Mănăstirea primește numeroase întăriri pentru ocinile, morile și livezile ei întinse mult în împrejurimile Bucureștilor din acea vreme. Despre această mănăstire și de așezarea ei neprielnică, expusă adeseori inundațiilor Dîmboviței, ne mărturisește însă un alt peregrin pe meleagurile Țării Românești spre sfîrșitul acelui veac. Este vorba de patriarhul Constantinopolului, Ieremia al II-lea, venit în Cetatea de scaun a Bucureștilor în toamna anului 1591. Patriarhul, în timpul celei de a treia păstoriri în scaunul constantinopolitan, întorcîndu-se din Rusia — însoțit fiind el de mitropoliții Ierotei al Monembasiei și Arsenie al Elasonului — a poposit întîi în Moldova, iar mai apoi, pentru cîtăva vreme, s-a stabilit la Curtea domnească a cetății Bucureștilor. Erau anii domniei lui Ștefan Vodă Surdul (1591—1592). Îndeletnicindu-se cu gospodărirea treburilor bisericești, patriarhul dă poruncă de hotărnicire a moșiilor mănăstirii Olteni, de prin părțile Vîlcene [61], întocmește în limba greacă, sub redactarea marelui logofăt al patriarhiei, unele indicații canonicești de bună și cuviincioasă purtare a credincioșilor din oraș și, în sfîrșit, printr-o altă carte a sa, din octombrie 1591, ne sînt

---

[56] L. Demény, *București — centru de tiparniță în secolul al XVI-lea*, în „Bucureștii. Materiale de istorie și muzeografie", IX (1972), p. 123—128.

[57] *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, sec. XVI, vol. V, p. 212—214.

[58] *Ibidem*, sec. XVII, vol. II, p. 224. La 14 aprilie 1590 este întîlnit în București un „Bratu băiaș", probabil slujitor la vreuna din băile amintitelor mănăstiri: cf. *Ibidem*, sec. XVI, vol. V, p. 439—440.

[59] Al. Lapedatu, *Baia domnească din Tîrgoviște*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", III (1910), p. 91.

[60] *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, sec. XVI, vol. V, p. 268—277, 283—284, 290—291 etc.

[61] *Ibidem*, sec. XVI, vol. VI, p. 41—42.

www.digibuc.ro

arătate împrejurările în care s-a înălţat noua mănăstire a banului Mihai, viitorul domn.

Plîngerea ieromonahului **Evghenie** cum că metohul Sf. Nicolae (ctitoria jupînesei Caplea), închinat mănăstirii Simopetra de la Muntele Athos, suferă de mari neajunsuri, mai cu seamă prin desele inundaţii ale Dîmboviţei, ne înfăţişează totodată şi noua ctitorie prin ce are ea mai de seamă şi de preţ. Să lăsăm însă propriile cuvinte ale documentului:

„...*Monahii trimişi pentru împlinirea slujbelor nu pot locui fără supărare şi cu mulţumire, din pricină că locul este mlăştinos şi aducător de boli şi neprielnic pentru toţi, întrucît* ⟨*metohul*⟩ — e vorba, firește, de mănăstirea Sf. Nicolae — *se află la poalele dealului şi aproape de rîul* ⟨ = *Dîmboviţa*⟩ *ce curge acolo; din această pricină, fiind inundat mai totdeauna, păţeşte multe rele... precum noi înşine — spune patriarhul — am văzut cu ochii noştri din întîmplare, şi am rămas uimit... Deci să se clădească un alt metoh, mult mai bun decît acesta, pe un loc mai înalt, pentru ca monahii care vor avea prilejul să locuiască... să petreacă timpul în el fără supărare... Şi căpătînd învoire deplină,* ⟨*chir Evghenie*⟩ *a găsit pe prea cucernicul jupan Mihail Banul... care... necruţînd nici truda şi osteneala, şi nici o cheltuială, a ridicat, chiar din temelii o altă biserică foarte frumoasă şi cu hramul marelui Nicolae şi a numit-o metoh al cinstitei mănăstiri a Simopetriţilor. A ridicat în jurul ei foarte multe chilii.. şi pe lîngă aceasta, i-a închinat şi sfinte odoare şi felurite podoabe din argint şi de aur. Pe lîngă acestea, i-a mai dat şi sate cu vecinii lor şi multe alte lucruri de preţ...* "[62].

Mihai Banul nu era altul decît viitorul domn al Ţării Româneşti, ce va fi închipuit în scurta-i domnie ţara cea mare a tuturor românilor, Mihai Vodă Viteazul. Noua sa ctitorie, aşezată în locuri mai prielnice, pe coama dealului, transformată cu timpul într-o adevărată cetăţuie întărită, va domina prin poziţia sa strategică întreaga împrejurime [63].

Tot în această vreme au fost ridicate în Cetatea de scaun a Bucureştilor — un semn de prosperitate — şi alte edificii mănăstireşti. Aşa de pildă, se cuvin a fi amintite cu precădere mănăstirea Sf. Ioan cel Mare, ctitoria lui Andrei vistierul şi a fratelui său Dimitrie, ca şi mănăstirea Sărindar, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, refăcută în secolul următor de boierii Cocoreşti.

---

[62] *Călători străini...*, III, p. 301.

[63] Pentru mănăstirea Mihai-Vodă vezi, mai cu deosebire, Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1961, p. 230—234.

www.digibuc.ro

Curînd însă propăşirea oraşului avea să fie curmată. Anii luptei viteazului domn Mihai împotriva împilărilor otomane au atras urgia prădăciunilor şi pustiirilor acestora.

Cronicarul silezian **Balthasar Walter,** relatînd primele semne ale nesupunerii lui Mihai faţă de turci şi, implicit, începutul conflictului militar, notează: mai întîi că în luna noiembrie a anului 1594 a sosit în cetatea de scaun a Bucureştilor un emir în fruntea a două mii de oşteni — ceauşi şi spahii — şi că aceştia au ocupat *„casele cele mai bune"*. Apoi — mărturiseşte cronicarul — emirul, adresîndu-se domnului *„care şedea în apropierea noii mănăstiri de lîngă oraş, într-un palat clădit fără întărituri şi fără ziduri, la malul Dîmboviţei... cere poruncitor zece mii de florini ungureşti ca plată şi provizii şi merinde"*. În sfîrşit, domnul *„împreună cu curtenii săi şi cu alţi ostaşi ce erau adunaţi într-ascuns într-o vale"* (lîngă mănăstire), se preface că primeşte condiţiile propuse de emir. Chemîndu-l pe acesta şi pe căpeteniile lui în casele lui Dan Vistierul, se repede năpraznic, dă foc clădirii ucigînd pe toţi cei strînşi, măcelărind fără milă şi pe ceilalţi turci din oraş [64]. Relatarea lui Balthasar Walter atestă existenţa unui palat (palatium) lîngă mănăstirea cea nouă din partea de jos a oraşului, care nu putea desigur fi decît mănăstirea Sf. Troiţă (Radu Vodă).

Deşi crunt lovit de oştile lui Mihai Vodă la Călugăreni, Sinan-paşa reuşeşte totuşi să ocupe ţara — pe care, de altfel, o vroia transformată în paşalîc — şi, bineînţeles, Cetatea de scaun a Bucureştilor. Înainte de a se fi retras peste munţi, domnitorul s-a oprit cîteva zile în apropierea reşedinţei sale, spre Văcăreşti, în care timp ostaşii lui au ridicat tot ce s-a socotit de cuviinţă, pentru a nu lăsa pradă bogată hoardelor otomane. Sinan-paşa, ocupînd cetatea Bucureştilor, iniţiază şi înfăptuieşte chiar un întreg sistem de fortificare a locului, aşa cum a fost descris, cu amănunte, atît de cronicarii turci, cît şi de unii călători veniţi în acea vreme în misiuni diplomatice prin părţile noastre.

Aşa de pildă, **Nichifor Parasio,** exarh al patriarhiei constantinopolitane — trimis la Ieremia Movilă, domnul Moldovei, pentru a mijloci supunerea faţă de Poartă — notează despre cele văzute în tabăra turcească din reşedinţa de scaun a Ţării Româneşti. El observă în toamna acelui an întăriturile de la Bucureşti, alcătuite din *„stîlpi mari pe două rînduri, între care locul a fost umplut cu pămînt. S-au clădit nouă băşci (bastioane) tot cu stîlpi în pămînt şi în fiecare băşcă se pot aşeza 15 tunuri. De la o băşcă la alta este cam o aruncătură de săgeată. În jurul*

[64] Dan Simonescu, *Cronica lui Balthasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în *„Studii şi materiale de istorie medie"*, vol. III, 1959, p. 66—67.

www.digibuc.ro

orașului au săpat un șant, a cărui adîncime poate fi de trei stînjeni și tot atît de lat. Sinan-pașa a reclădit mai întîi mănăstirea, care era împrejmuită cu ziduri, îndată lîngă oraș tot în opt zile, precum și cimitirul care avea și el un zid de împrejmuire, de care e legat un alt zid de pămînt cu stîlpi în felul de mai sus. Sînt acolo cinci sau șapte bășci... în acea cetățuie ar putea sta cam zece mii de oameni... Biserica aceea, unde s-a făcut cetățuia, a poruncit Sinan-pașa să fie închinată după legea turcească, iar pe celelalte de zid, care au rămas, nu le-a atins, nici nu le-a prefăcut în geamii "[65].

Să aducem în continuare — pentru toate aceste întîmplări — și mărturia cronicarului turc **Mehmed bin Mehmed,** secretar de divan, devenit mai tîrziu emir al emirilor din Istanbul:

„După sfatul tuturor, au mers trei zile și, la 18 ale lunii mai sus arătate, într-o miercuri, am ajuns în apropiere de podul Călugăreni, care era un loc păduros și mlăștinos. În clipa cînd unii dintre ostași se așezau ⟨acolo⟩, iar alții se pregăteau să se așeze, a apărut o ceată de ghiauri, semănînd cu niște animale, și au început lupta în apropierea acelei mlaștini... De la amiază și pînă la chindie s-a dat o mare luptă. Mulți dintre ei au trecut în rîndurile gaziilor și martirilor. De asemenea și de la ghiauri au murit mulți și s-au dus în iad... S-a aflat de la cei prinși că ghiaurii, neputînd să se împotrivească măreției oștii islamice, au fugit și de pe locul unde era tabăra lor adevărată. În ziua următoare, s-a ajuns la București (Bükreș). Găsindu-l incendiat, la 25 ale lunii mai sus arătate, într-o zi de joi [31 august 1595] au hotărît să transforme în geamie biserica dinlăuntrul mănăstirii voievodului Alexandru, care mai înainte era loc de cetate. Au mai socotit potrivit ca dependințele din jurul ei să formeze o fortăreață interioară. De aceea au început să facă în jurul ei un zid umplut cu arbori mari și cu pămînt. Cetatea fiind terminată doar în 12 zile, au așezat tunuri pe zidurile și turnurile ei, după care au avut loc petreceri "[66].

Nu lipsite de semnificație sînt și consemnările altor contemporani ai evenimentelor, mai cu deosebire cele ce privesc întăriturile sau fortificațiile noi ale orașului. Așa se face că arhiducele Austriei, Maximilian, poartă corespondență asupra acestui subiect cu Johann Georg, principele elector al Brandenburgului[67]; bailul Veneției la Poartă, **Leonardo Donato,** interceptînd cele comunicate de Sinan-pașa către can-

---

[65] *Călători străini...*, III, p. 611—612.

[66] Mehmed ben Mehmed, în *Cronici turcești privind țările române*, vol. I (sec. XV — mijlocul sec. XVI), întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, București, 1966, p. 419.

[67] N. Iorga, *Acte și fragmente privitoare la Istoria românilor*, vol. I, București, 1895, p. 149.

www.digibuc.ro

Călăreț muntean în vremea lui Mihai Viteazul (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe).

IOANES MATTEVS BASSA RARA
TRANSALPINÆ VALLACHIÆ PRINCEPS VAIVODE
Hostes terret, & ingenuos uelipsa sola urget Imago;
Quid? si cognat eos, hos quoque respiciat.

Matei Basarab. Gravură contemporană.

www.digibuc.ro

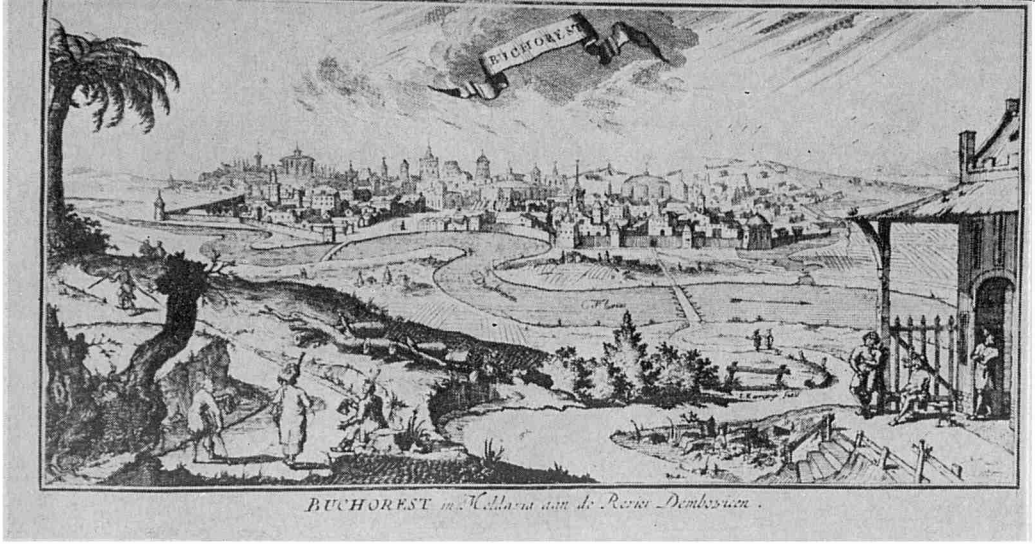

Bucureștii la 1688. Stampă fantezistă de Jacobus Haarewyn (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe).

COSTANTINO I. GENITO.
STEFANO II. GENITO.
DECOLAT. IN CONSTANTINOP. MDCCXIV * COSTANTINO BASSARABA BRANCOVANI PRINCIPE DI VALACHIA
RIDOLFO III. GENITO.
MATTIAS III. GENITO.

Constantin Brâncoveanu. Reproducere după Anton Maria Del Chiaro.

www.digibuc.ro

Țăran român, sec. XVIII. Stampă din colecția *Trachten Kabinet der Siebenbürgen* (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe).

Cetatea lui Radu Negru de la Dîmbovița. Stampă din 1860 de D. Pappasoglu (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe).

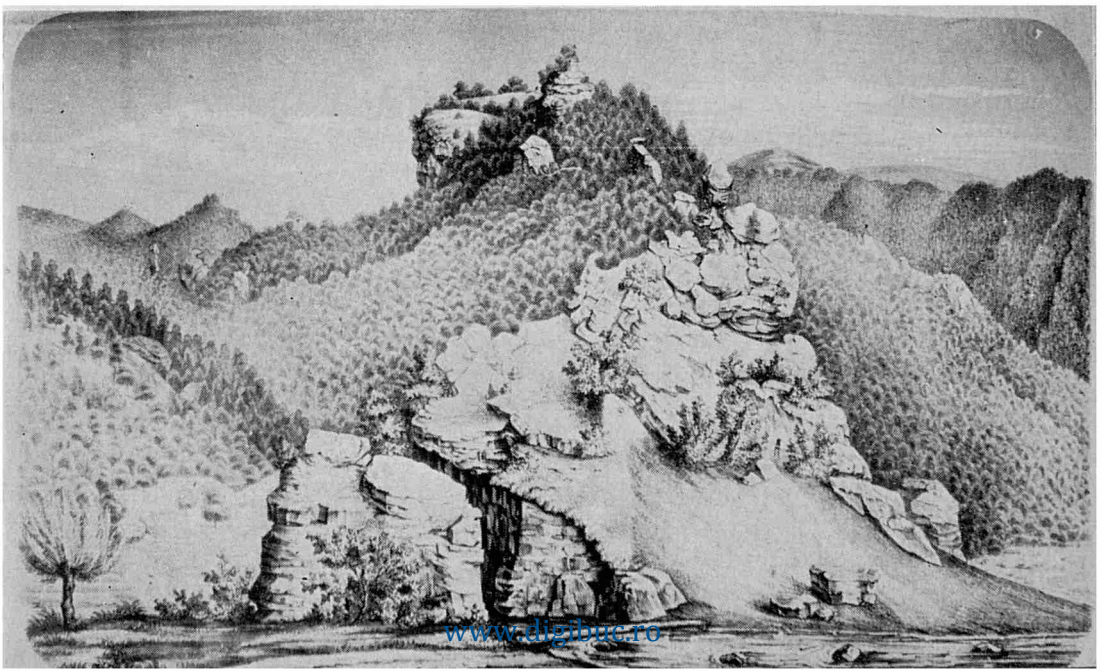

www.digibuc.ro

Bucur Ciobanu. Litografie fantezistă de D. Pappasoglu (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe).

Întemeietorii legendari ai Bucureștilor. Triptic compus de D. Pappasoglu în 1882 (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe).

BUCUR CIOBANU
Constantin-Vodă Basarab
la anul 1654
Mircea-Vodă al II Basarab
la anul 1546
Să dedica dar STAULU LUI BUCUR CIOBANU onor. Primării a Capitalei la anul 1882, luna Iunie,
Lt.-colonel D. PAPPASOGLU.

www.digibuc.ro

Foaia de titlu a cărţii lui N. Horga, *Oglindă arătată omului înţelept...*

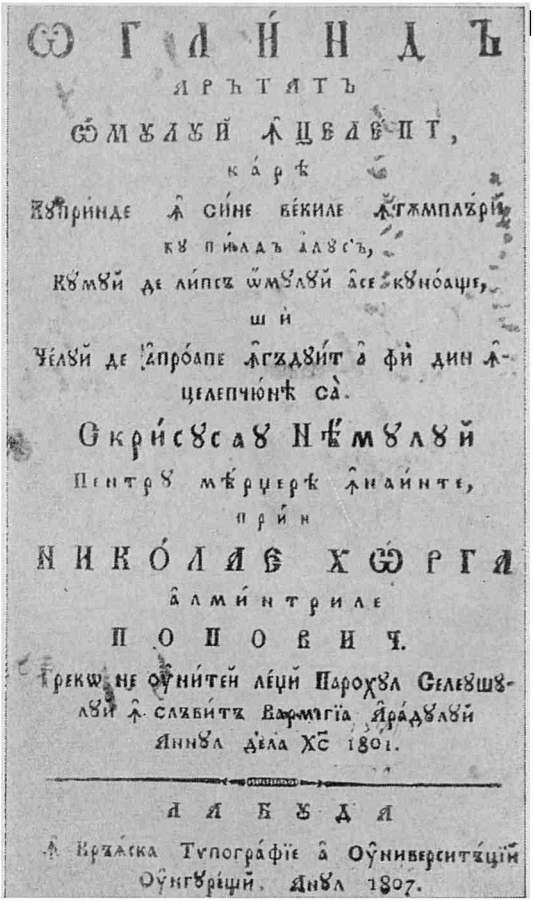

ОГЛИНДЪ
АРѢТАТЪ
СѢМѪЛѪЙ АѢЦЕЛЕПТ,
КАРЕ
КѪПРИНДЕ А СИНЕ ВЕКИЛЕ АѢГЖМПЛѢРІЙ
КѪ ПИЛДЪ ДАВСЪ,
КѪМѪЙ ДЕ ЛИПСЪ ѠМѪЛѪЙ АСЕ КѪНОАШЕ,
ШИ
ЧЕЛѪЙ ДЕ ДАПРОАПЕ АѢГѪДѪИТ А ФИ ДИН А-
ЦЕЛЕПЧІОНѢ СА.
ОКРИСѪСАѪ НѢМѪЛѪЙ
ПЕНТРѪ МѢРЦЕРѢ АНАЙНТЕ,
ПРИН
НИКОЛАЄ ХѠРГА
АЛМИНТРИЛЕ
ПОПОВИЧ.
ГРЕКѠ НЕ ОѲНИТЕЙ ЛЕЦІЙ ПАРОХѪЛ СЕЛЕВШѪ-
ЛѪЙ А СЛѢВИТЪ ВАРМІГІА АРАДѪЛѪЙ
АННѪЛ ДЕЛА ХС 1801.

ЛА БѪДА
А ВРѢАСКА ТИПОГРАФІЄ А ОѲНИВЕРСИТѢЦІЙ
ОѲНГВРІЕЦІЙ. АНѪЛ 1807.

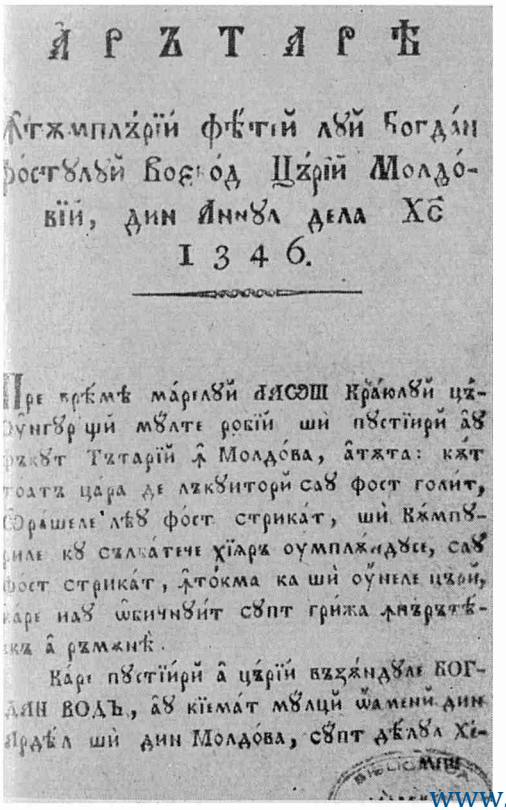

АРѢТАРѢ
АѢГЖМПЛѢРІЙ ФѢЧІЙ ЛѪЙ БОГДАН
ВОСТѪЛѪЙ ВОЕВОД ЦѢРІЙ МОЛДО-
ВІЙ, ДИН АННѪЛ ДЕЛА ХС
1346.

ПРЕ ВРѢМЕ МАРІЛѪЙ ДЯСѠШ КРАЮЛѪЙ ЦѢ-
ѲНГВРІЕЙ МѪЛТЕ РОКІЙ ШИ ПѪСТІЙРІЙ АѪ
РѢКѪТ ТѢТАРІЙ А МОЛДОВА, АТѢТА: КѢТ
ТОАТЪ ЦАРА ДЕ ЛѢКѪИТОРІЙ САѪ ФОСТ ГОЛИТ,
ДРАШЕЛЕ ЛѢѪ ФОСТ СТРИКАТ, ШИ КѢМПѪ-
ЛИЛЕ КѪ СЪЛКАТЕЧЕ ХІАРЪ ѲМПЛѢНДЪСЕ, САѪ
ФОСТ СТРИКАТ, АТОКМА КА ШИ ОѲНЕЛЕ ЦѢЙ,
КАРЕ НАѪ ѠКІЧНѪИТ СѪПТ ГРІЖА АНЪРЪТѢ-
ЧЕА А РѢМЖНѢ.
КАРЕ ПѪСТІЙРІЙ А ЦѢРІЙ ВѢЗѢНДѪЛЕ БОГ-
ДАН ВОДЪ, АѪ КІЕМАТ МѪЛЦІЙ ѠАМЕНІЙ ДИН
АРДЕЛ ШИ ДИН МОЛДОВА, СѪПТ ДѢЛА ХІ-

BIBLIOTECA
www.digibuc.ro

Legenda lui Bucur.
Prima filă din lucrarea lui N. Horga.

161 Hæc Residentia debet sermentui frag ven & ante portæ propter rem dum.

Residentia Bukurestiensis Ad Sanctam Mariam Fratrarum.

Antequàm ad descriptionem hujus Residentiæ descendam prius modicum civitatis Bukurestiensis notitiam præmittam, quod unico præfabo paragrapho.

§. I.

De Nomine, situ, ortu, templis civitatis Bukurestiensis.

Fertur hæc civitas nomen trahere à quodam Pastore, vel ut alii dicunt Latrone magni, qui Bukur vocabatur, hic penes fluvium Dombovicza millia planitie, quæ plena erat sylvis sua pecora alebat & fœs penes hoc etiam Latrocinia exercebat, ac posteà unam Ecclesiam, quæ defacto exstat ædificavit, atque alii quot domos pro se ac aliis construere cœpit, videntes autem alii locum hunc esse amœnum & penes viam publicam situatum, plures ac plures confluxerunt, ac unum Oppidum efecerunt, quo autem tempore incœperit in Chronico Valachico non moveni, Nomen tamen refertur jam ante ducentos annos stetisse, id omnes affirmant hanc civitatem non esse adeò antiquam. excrevit autem in tantam molem postquam aliqui Principes ibidem saltem per aliquam anni partem habitarunt & sic etiam Nobiles sibi curias exstruxerunt, ac magna Mercatorum multitudo confluxit, maximum autem sumpsit incrementum post Annum 1658, quo anno occisus fuit à Turcis Princeps constantinus Brankovan & reliqui Principes omnes relicto Fogarasino ibidem residere cœperunt.

Civitas ista, quam fluvius Dombovicza interfluit ex parte occidentali versùs Orientem Septemtrionem ac meridiem mera planitiem & paludes habet, versùs occidentem aliquos colles, in quibus vineæ aliquæ plantatæ sunt. nullo est circumdata muro ubique obvia & aperta. Plateæ maximè Principales sunt satis latæ, ac Quercinis lignis stratæ, aliàs impracticabiles foret via.

Ædificia, quod attinet, si templa, Monasteria, Palatia Principis sortas Nobilium unam, alteramve domum Mercatorum excipias, valdè exigua sunt, domus enim humiles densæ, compositæ exiguè intus, ac foris ornatæ sunt, nihilque admiratione dignum videre est, maximè foris extra Principales Plateas. Magnitudo tanta est ut à homo in medio civitatis Turrim conscendat difficulter videre possit de uno fine ad alterum & meo judicio De Germanica Milliariâ in eo circuitu complectatur.

Fila 161 din manuscrisul lui Blasius Kleiner cu referințe la legenda lui Bucur.

www.digibuc.ro

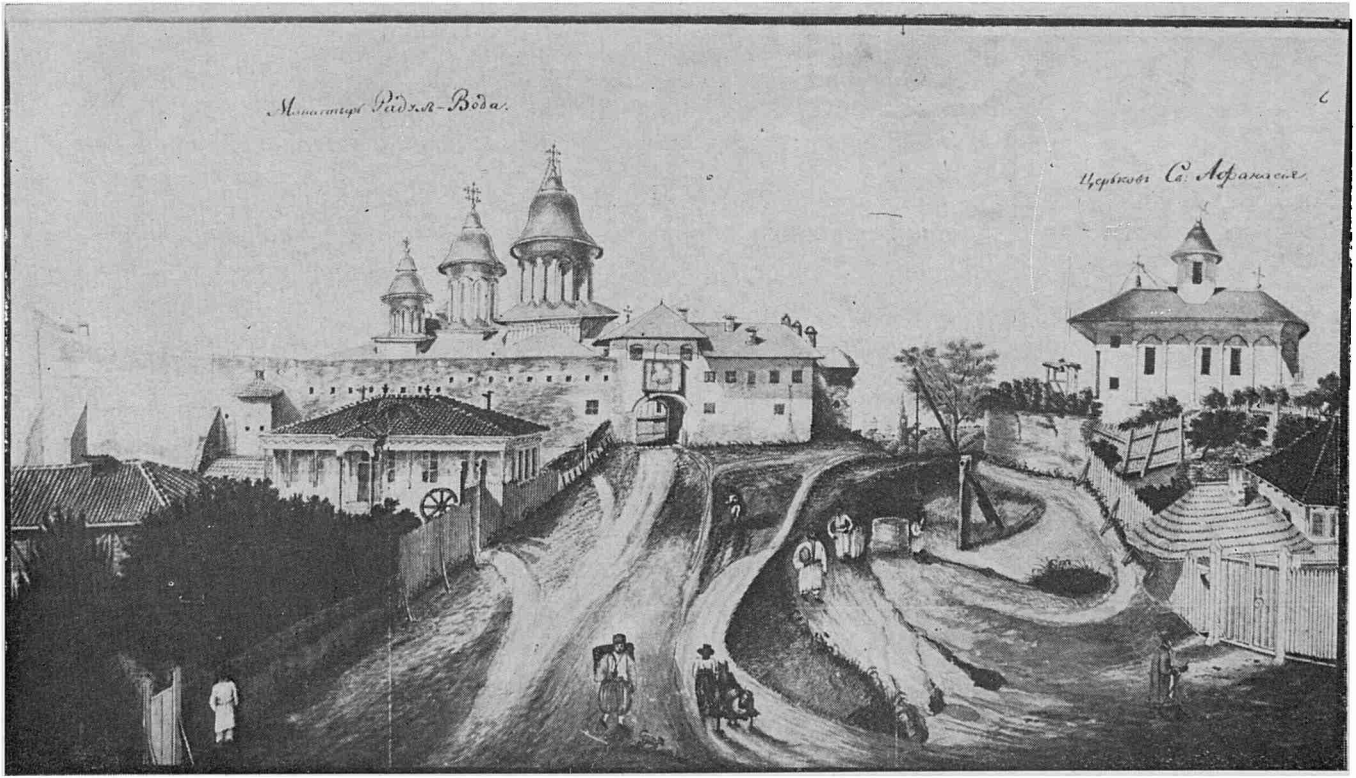

Mănăstirea Radu Vodă şi biserica Sf. Athanasie. Acuarelă anonimă rusă din primele decenii ale secolului al XIX-lea (Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe).

www.digibuc.ro

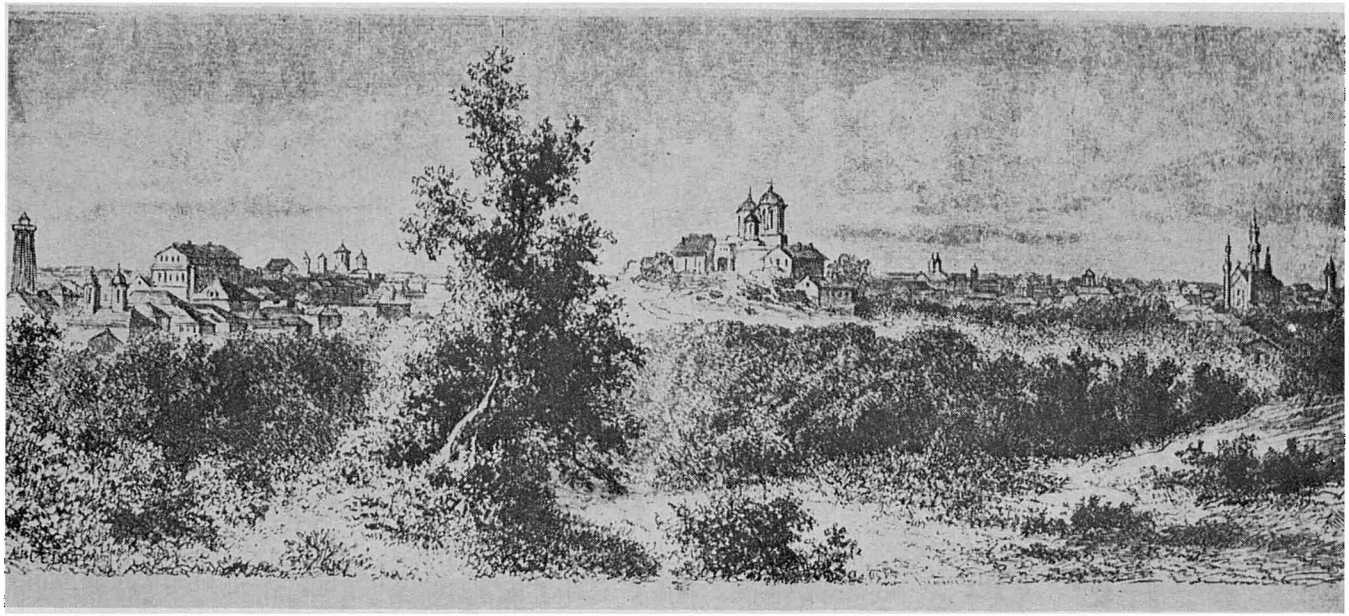

Oraşul Bucureşti la 1859. Reproducere după A. Corbu, *Bucureştii vechi...*

www.digibuc.ro

celarul Porții, le retransmite la rîndul său senatului și dogelui Marino Grimani [68]. Comandantul oștilor turcești scria: *„Ajungînd la București... am pus să se ridice o cetate de pari și de pămînt"*; afirmație transpusă de Leonardo Donato în traducere italiană: *cosi venissimo alla terra di Bucoreste dove... si fece fabricare una fortezza di pali, travi e terra* [69]. După cum rezultă din instrucțiunile Sfîntului Scaun către nunțiul apostolic din Polonia, acesta — ca și polonezii de altfel — era interesat de cele petrecute în Țara Românească și mai cu deosebire în Cetatea de scaun a Bucureștilor [70].

Un hrisov din vremea lui Radu Mihnea — mai exact, din 10 ianuarie 1623 — ne oferă posibilitatea să înțelegem mai clar localizarea propriu-zisă a acestor fortificații, numite de oamenii locului, în termeni populari, „palangă". Prin hrisovul amintit se dăruia călugărilor mănăstirii Sf. Troițe un loc de slobozie, specificîndu-se că locul acela se află *„din josul orașului București... lîngă mănăstire, unde iaste palanga, care o au făcut Sinan pașa în zilele lui Mihai voievod, însă să se știe: den crucea lui Isfăn în sus de unde ține palanga, în jos spre calea Văcărețtilor pînă în hotarul grecilor și de în calea Văcărețtilor în jos pînă în Dîmbovița și den pălangă în jos pînă iar în Dîmbovița"* [71].

Urme ale fostei „pălângi" lucrate de otomani, din preajma mănăstirii Radu Vodă, au fost date la iveală cu prilejul cercetărilor inițiate încă de acum două decenii [72]. Evenimentele — așa cum s-au desfășurat ele — au făcut ca întăriturile ridicate să nu fie folosite. Mai mult chiar, luat prin surprindere de oștile lui Mihai, întărite de ardelenii lui Sigismund Bathory și de italienii lui Piccolomini, Sinan-pașa este obligat să părăsească București în mare grabă, scriind celor dela Constantinopol: *„Am hotărît să ardem numita cetate și să dăm foc și flăcări la toate casele, bisericile, grădinile și curțile lor boierești..."* [73]

Filippo Pigafetta, trimițînd — în noiembrie 1595 — un înscris din Brașov toscanului Belizar Vinta, nu uită să menționeze că orașul București *a fost de asemenea prefăcut în cenușă, ars și jefuit de turci* [74].

---

[68] Hurmuzachi, *Documente* vol. III_1, p. 492.

[69] *Ibidem*, p. 493; A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IV, p. 297—301.

[70] Hurmuzachi, *Documente*, vol. III_2, p. 131.

[71] *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, veac XVII, vol. IV, p. 211—212.

[72] *Bucureștii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice* (sub redacția prof. I. Ionașcu), București, Ed. științifică, 1959, p. 61.

[73] Hurmuzachi, *Documente*, vol. III_1, p. 494.

[74] *Călători străini...*, III, p. 551.

www.digibuc.ro

Despre toate aceste nenorociri revărsate asupra Cetății de scaun a Bucureștilor au amintit nu numai o serie de legende, ci chiar și hrisoave de cancelarie domnească. Unul dintre ele, din vremea lui Radu Mihnea, pomenind de mănăstirea Sf. Troiță, remarca: „*Au stricat și au surpat mai sus zisa mănăstire, însă mai ales a ars de foc din cuiburile de sus pînă la temelia de jos și au ars pînă la temelie și toate părțile de prin prejur, trapezăria și toate chiliile...* "[75]. Pisania mănăstirii refăcută de Radu Mihnea menționează, printre altele: „*Cum Sinan băgat-au iarbă de tun în sfînta biserică. Iar după aceea, pogorît-au Mihai cu Batăr Jecmon craiul unguresc... iar Sinan Pașa a dat dosul a fugi și aprinse iarba de tun în biserică și s-au sfărîmat din temelie* "[76].

Bucureștiul — spre sfîrșitul veacului al XVI-lea — era înconjurat în partea de miazănoapte și de apus de păduri întinse, mlaștini și smîrcuri de apă alimentate prin revărsările Dîmboviței. Întinderea așezării nu era încă bine statornicită; prin tîrgul propriu-zis se înțelegea pe atunci, mai cu seamă, centrul comercial și meșteșugăresc de prin preajma Curții domnești, cu ulițe mărginite de prăvălii sau case de cupeți. Conacele boierești, din lemn sau bolovănite, presărate fără nici o regulă prin întinse livezi și grădini, dădeau impresia unor sate risipite ici-colo. Inima tîrgului era cuprinsă între Curtea domnească, biserica Sf. Gheorghe Vechi și cea a lui Ghiorma banul; aici își desfășurau îndeletnicirile meșteșugarii orașului: abagiii, blănarii, covacii, cavafii, bacalii și alții sau diferiți cupeți ca marchitanii, șelarii, lipscanii sau zarafii, ce și-au lăsat mai tîrziu numele meseriei uliților pe unde locuiau. Orașul și împrejurimile sale numărau 15 biserici și mănăstiri, dintre care — așa cum o arată documentele vremii — numai cele mari (ca Sf. Troiță, Plumbuita, Mihai Vodă) erau de piatră. Celelalte erau din lemn sau chiar din lut. În afară de Dîmbovița, ce tăia orașul în două, determinînd poziția geografică a locurilor („în susul orașului" pentru partea de miazănoapte, de rîu, iar „din jos", la miazăzi de rîu), mai existau o mulțime de gîrlițe, dintre care cea mai cunoscută era aceea a Bucureștioarei, ce străbătea — pornind dinspre balta Icoanei — mahalalele de mai tîrziu ale Săpunarilor și Scaunelor Vechi. Ulițele n-aveau încă nume. Una singură purta denumirea de „mare" și reprezenta artera principală a orașului, devenită mai tîrziu calea sau „podul cel vechi al Tîrgoviștei".

---

[75] *Documente privind istoria României...* veac XVII. vol. II, p. 254.

[76] C. Săndulescu Verna, *Biserica Radu Vodă din București*. București, 1930, p. 8; Cf. St. Nicolaescu, *Istoricul mănăstirii Sf. Treime (Radu Vodă) din București*. București, 1939, p. 4. Vezi și N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 260.

www.digibuc.ro

De la Curtea domnească mai pornea o cale de-a lungul Dîmboviţei, spre miazăzi, cunoscută sub numele de „drumul Giurgiului".

Bucureştiul renaşte încetul cu încetul din propiile-i ruine. Spre jumătatea secolului al XVII-lea, el redevine un centru important economic şi politic în spaţiul circulaţiei sud-est europene. Pentru primul deceniu al noului veac nu întîlnim — ce e drept — menţiuni deosebite ale vreunor călători. O singură ştire din 1604, desprinsă din cronica maghiarului **István Számosközy**, ne lasă imaginea unui oraş pentru reconstruirea căruia se muncea din greu. Era vremea domnitorului Radu Şerban. El — afirmau comisarii imperiali ai Transilvaniei — *„zideşte de zor cetatea Bucureştilor, o împrejmuieşte numai cu piatră... în fiecare zi lucrează aici cîte şase mii de oameni"*[77]. De numele aceluiaşi domnitor se leagă şi cunoscutul „pod" sau cale a lui Şerban Vodă, tot mai des amintită în documente încă din primele decenii ale veacului al XVII-lea.

Ridicarea Cetăţii de scaun a Bucureştilor, după jafurile hoardelor tătăreşti şi turceşti din timpul scurtei domnii a lui Mihai Viteazul şi după invazia oştilor lui Gabriel Bathory din iarna anului 1611, se datoreşte în bună parte lui Radu Mihnea (1611—1616; 1620—1623), considerat — ca şi înaintaşii săi, Mircea Ciobanul şi Alexandru II Mircea, adevărat ctitor al aşezării. Prin strădania lui s-a refăcut în această vreme şi mănăstirea ctitorită de bunicul său, mănăstirea Sf. Troiţă care, pentru buna amintire a faptei sale, i-a păstrat şi numele. Firește, ridicarea din nou a zidurilor a însemnat o altă împodobire, cu pridvor lărgit în faţă pe stîlpi, cu patru turle, totul voindu-se parcă după biserica mare a episcopiei de Argeş. Prin numeroase hrisoave, domnul a înzestrat aşezămîntul cu sate, ocine, vaduri de moară, vămi, întărindu-i totodată străvechile danii. Deşi moartea l-a surprins în scaunul Moldovei, osemintele lui au fost aduse şi coborîte în lăcaşul cunoscut de atunci ca mănăstirea Radu Vodă.

Din prima jumătate a secolului al XVII-lea ne-au rămas — asupra Curţii voievodale a Cetăţii de scaun — şi paginile însemnărilor de călătorie ale lui **Paul Strassburg** (1595—1654), diplomat în slujba regelui Gustav II Adolf al Suediei. A plecat în toamna anului 1631 din Germania, a străbătut pămînturile Poloniei, Ungariei şi Transilvaniei, iar în martie 1632, părăsind în cele din urmă Braşovul, s-a îndreptat întîi spre Tîrgovişte şi de aici, însoţit de o „escortă"de boieri, spre Bucureşti. Notaţiile, deşi restrînse, sînt mai tot timpul străbătute de farmec şi pitoresc inedit. Observaţiile lui completează unele aspecte de

[77] Ioachim Crăciun, *Cronicarul Számosközy şi însemnările lui privitoare la români 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 184.

www.digibuc.ro

viață — puțin cunoscute — ale Curții voievodale din acea vreme. Dar cuvintele lui sînt în această privință cu mult mai edificatoare:

„După ce am ajuns în fața acestei cetăți mari și întinse, au venit să ne întîmpine vreo sută de... boieri care, înarmați cu arcuri gonind spre noi într-un iureș amețitor... ca pentru un atac și descălecînd apoi, ne-au urat bun sosit în numele lui Leon Vodă și ne-au însoțit [după aceea] pînă la locuința noastră. În aceeași seară, sus-numitul domn a trimis pe marele postelnic al curții sale ca să ne poftească pentru a doua zi la prînz. Și la ora hotărîtă au venit boierii și careta și ne-am îndreptat fără zăbavă spre palat. Ne-au însoțit vreo 200 de ostași dalmatini, mai bine înarmați și îmbrăcați decît cei din Transilvania... Toate drumurile și piețele orașului erau pline de mărfuri scumpe, pe care le expuseseră spre vînzare negustorii italieni, greci, români, turci și sîrbi. Era atîta mulțime și desime de norod, încît se părea că tot poporul din Țara Românească se adunase în locul acela... Curtenii palatului erau încă și mai numeroși; ceremoniile fastuoase și luxul mare în îmbrăcămintea oamenilor și în podoabele cailor. Palatul domnesc este dărăpănat din pricina vechimii și a deselor schimbări de domni... Domnul mă aștepta cu cușma în cap, la ușa sălii de primire, salutîndu-mă după datina turcească, plecînd capul și ținînd mîinile la piept. Într-un loc mai înalt erau așezate două jețuri; domnul îmi oferi pe cel din stînga, cel mai de cinste... pe care eu nu l-am primit. Alături de domn ședeau cîțiva turci de frunte... La dreapta, stăteau dregătorii țării și ai curții, toți împodobiți cu blănuri de samur, ca în zi de sărbătoare. În prezența lor, am predat scrisoarea Majestății sale împreună cu o urare în limba italiană și am rugat să mi se înlesnească drumul prin țara sa. Tălmaci al cuvîntării mele era fratele Benedict, de neam din Creta, predicator al Curții, care, în afară de limba turcă și greacă, mai știa și limbile italiană, latină și germană și care a stat șapte ani la Wittemberg, studiind teologia. El a tălmăcit elocvent în limba turcească și grecească cele spuse de mine și mi-a făgăduit în numele Domnului și prin cuvintele sale că oameni pricepuți și cunoscători ai limbii și obiceiurilor mă vor duce teafăr și nevătămat pînă la porțile Constantinopolului... După ce s-a sfîrșit convorbirea și au avut loc negocierile, au răsunat cornurile și trîmbițele cu mare zgomot pentru a se începe prînzul. Partea din dreapta a mesei mi-a fost dată mie și însoțitorilor mei, iar cea din stînga, domnului și românilor săi. Înaintea domnului erau vase de argint, la mijloc vase de ceramică, îngrijit lucrate și smălțuite, iar la capăt, talere și blide de lemn. În sfîrșit, cînd domnul, ridicînd o mare cupă a închinat pentru sănătatea și biruința Majestății sale, s-au descărcat cîteva sînețe și tunuri de aramă cu atîta răsunet, încît se cutremura clădirea dărăpănată și chiar vasele de pe masă se ciocniră între ele... În asemenea desfătări s-au prelungit cuvîntările și băutura pînă noaptea, cînd fiecare

www.digibuc.ro

s-a întors la locuința sa... A doua zi, domnul a vrut să mă însoțească, de plecarea mea, cu toată curtea și cu o escortă de o mie de călăreți și șase sute de pedestrii. Se plîngea amarnic de răutatea și viclenia supușilor săi și de aplecarea duhurilor spre răzvrătire și povestea cum a învins, nu așa de mult, într-o bătălie în toată legea pe cei mai însemnați din răsculați pe drumul chiar pe care mergeam aproape de București, arătîndu-mi cu mîna sa locul bătăliei, mormintele celor uciși și crucile ridicate în semn de biruință...

Era firește amintirea acelei lupte pe care Leon Vodă Tomșa (1629—1632) o dusese cu puțină vreme înainte împotriva boierilor în fruntea cărora se afla aga Matei din Brîncoveni. Pentru vitejia celor ce luptaseră alături de domnul țării s-a ridicat o cruce înaltă, văzută desigur și de mesagerul regelui Gustav II Adolf al Suediei în drumul său prin aceste locuri. Mai tîrziu, prin 1665, semnul acesta săpat în piatră a fost refăcut, prin îngrijirea lui Radu Vodă Leon, lîngă ctitoria sa de la Slobozia.

Departe de oraș, poposind într-o vale — își continuă povestirea sa Paul Strassburg — drumeții au prilejul să vadă multe întreceri ostășești, cu trageri la țintă cu arcul, aruncări de lănci și mai cîte altele. În aceste încercări, în care fiecare voia să-și arate propria-i îndemînare, unul dintre nobilii ce însoțeau pe diplomatul regelui suedez s-a distins în fața domnului și a boierilor lui. Acesta răsplătește nobilul ostaș, trimițînd în cetatea Bucureștiului după darul promis: zece coți de mătase. La sfîrșitul prînzului, domnul țării se întoarce însoțit de curtea sa în Cetatea de scaun, *„iar carele și dregătorii ne-au petrecut pînă la malul Dunării"* [78].

În afara celor remarcate, sînt încă și alte pasaje, nu lipsite de interes pentru oricine ar dori să surprindă, într-o imagine cît mai completă, aspecte din viața Curții domnești de altădată și, indirect, din viața Cetății de scaun a Bucureștilor.

Starea dărăpănată a palatului domnesc — după cum observă Paul Strassburg — s-ar fi datorat mai cu seamă vechimii zidurilor ridicate. Lucrurile nu pot fi privite astfel; principala vină, ca să spunem așa, a stărilor de fapt de la Curtea domnească din acea vreme o poartă, firește, pustiitoarele devastări ale oștilor turcești și tătărești. Curtea domnească ce se zguduise din temelii la salvele tunurilor de aramă, trase în cinstea oaspetului străin, va fi refăcută abia în vremea domniei lui Matei Basarab, după cum nota mai tîrziu sirianul Pavel din Alep.

În sfîrșit, poate ar mai trebui amintit din notațiile lui Paul Strassburg, datorate scurtei sale treceri prin București, și faptul că pe lîngă

[78] *Călători străini...* V, București, 1973, p. 63—67.

www.digibuc.ro

numeroşii străini aflaţi de el în oraş, negustori, slujitori, meseriaşi şi ostaşi din garda domnului, el adaugă şi numele unui pictor italian, Benedetto, protejatul său de altfel. Într-o scrisoare din martie 1632, trimisă de Leon Vodă ambasadorului suedez aflat în acea vreme la Constantinopol, se dădeau, printre altele, şi unele veşti despre artistul de la Curtea domnească [79].

Anii lungi şi paşnici ai domniei lui Matei Basarab Vodă, iată vremea unei mai bune aşezări despre care cronica lui **Radu Popescu** ţinea să remarce: *„Pînă la acest domn, puţine zidiri au făcut domnii cei mai dănainte, iar Matei Vodă au înfrumuseţat ţara cu tot fealiul de zidiri: mănăstiri, bisearici, case domneşti, care să pomenesc şi pînă astăzi“* [80].

Şi cetatea de scaun a Bucureştilor — ca, de altfel, toată ţara — a simţit vrednicia şi binefacerile acestui răgaz. Marginile oraşului se întind tot mai mult, apar noi mahalale, se clădesc noi biserici; cele vechi şi dărăpănate sînt refăcute. Voievodul rezideşte pentru oraş mănăstirea Tîrnovului, numită mai tîrziu Sfinţii Apostoli, din capul podului Cilibiului, mănăstirea Plumbuita şi Sărindar — ctitoria Cocoreştilor — după cum tot el, se pare, ctitoreşte binecunoscuta biserică Zlătari. Mai presus însă de toate, el este acela căruia i se datorează întreaga rezidire a Curţii domneşti.

În acelaşi timp ctitoresc şi alţii de prin preajma sau slujba domnului. Aşa de pildă, căpitanul Răzvan a ridicat biserica ce încă îi poartă numele; marele sluger Udrea — cel ucis de seimeni la 1655 — fratele marelui clucer Doicescu, a înălţat biserica numită a Colţei; de numele vornicului Badea Bălăceanu este legată ctitoria bisericii zisă „de jurămînt“ (Sf. Dumitru); prin cheltuiala lui Andronache Pîrcălabul se zideşte mănăstirea Sf. Sava; iar aga Niţă, cu fiul său Călin spătarul, ctitoresc în 1645 biserica Sf. Vineri, numită mai tîrziu — de prin secolul al XVIII-lea — Herasca, după numele marelui ban Constantin Năsturel Herescu.

În acea vreme, Cetatea de scaun a Bucureştilor era înconjurată, atît spre miazănoapte, cît şi spre miazăzi de Dîmboviţa, de numeroase livezi care se întindeau pînă în apropierea centrului. Din documentele păstrate putem reconstitui marginile şi, în genere, întinderea Bucureştilor din vremea lui Vodă Matei Basarab. La miazănoapte, hotarul aşezării pornea de prin părţile lacului neguţătorului Dura — Cişmi-

[79] N. Iorga, *Un peintre italien en Valachie au commencement du XVIIe siècle*, în „Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine“, XVII (1930), p. 73—75.

[80] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, p. 98.

www.digibuc.ro

giul de mai tîrziu — şi şerpuia la deal, pe lîngă biserica Sărindar, apoi spre răsărit, prin grădinile şi livezile ce ţineau de mănăstirile Radu Vodă şi Snagov. Pe o altă margine, oraşul se răsfira pînă spre locul unde s-a ridicat mai tîrziu biserica Sfinţilor, pe vechiul pod al Tîrgului din afară — Calea Moşilor. Hotarul ocolea apoi viile şi grădinile mănăstirii lui Stelea Spătarul singura care fiinţa pe atunci în mahala, trecînd — tot prin livezi şi locuri de paragină — pe lîngă biserica Sf. Vineri a lui aga Niţă. Încă înainte de domnia lui Matei Basarab, Cetatea de scaun a Bucureştilor a început a se întinde şi dincolo de Dîmboviţa, ce forma prin braţele sale o insulă mlăştinoasă în dreptul mănăstirii lui Radu Vodă, aşezată pe atunci în afara oraşului. Începînd dinspre malurile nisipoase ale Dîmboviţei, se întindeau numeroase vii şi livezi pînă spre vîrful Dealurilor, numite mai tîrziu ale mitropoliei, arhivelor, Bragadirului şi Spirei. Ele continuau de fapt vestita „livede gospod", moşia domnească [81].

Firește, toată viaţa economică a oraşului era strînsă mai cu seamă în jurul Cetăţii domneşti, refăcută acum, în anii domniei lui Matei Basarab. Documentele vremii amintesc numeroase prăvălii şi dughene. De la Curtea domnească şi „tîrgul dinăuntru", de lîngă zidurile palatului, porneau drumuri ce legau Cetatea de scaun de celelalte tîrguri şi oraşe dinspre Dunăre şi dinspre munţi: drumul Giurgiului, drumul Braşovului şi drumul Tîrgoviştei. A crescut de asemenea şi numărul meşteşugarilor din Bucureşti. La cei întîlniţi în veacul al XVI-lea se mai adaugă şi alţii: zlătari, zidari, mătăsari, rachieri etc. Pentru ridicarea diferitelor edificii au fost aduşi mulţi de prin satele mai apropiate sau mai îndepărtate ca să împlinească ce va fi trebuit aici, la Scaun; de pildă, pentru tot „lucrul din lemn", numeroşi dulgheri, consideraţi „meşteri domneşti", scoşi de la „catastih", adică scutiţi de bir [82].

Tot în aceşti ani, datorită mai cu seamă faptului că domnul ţării obişnuia să rămînă multă vreme în vechea reşedinţă a Tîrgoviştei, a luat fiinţă „isprăvnicia de scaun", anumiţi dregători avînd astfel, prin hrisov domnesc, prerogative de conducere. Vechii „sudeţi", ca şi cei 12 pîrgari ai oraşului, rămîn — în atari condiţii — să se îngrijească doar de treburile „administrative" ale oraşului. Cu toate acestea, de cîte ori a fost nevoie, Matei Vodă Basarab a judecat el însuşi pricinile tîrgoveţilor Cetăţii de scaun.

---

[81] O interesantă încercare de reconstituire a Bucureştilor sub Matei Basarab a făcut-o G. D. Florescu, în *Vechi proprietăţi în Bucureşti în veacurile XVII şi XVIII*, Bucureşti, 1934, din care am reprodus toate datele mai sus amintite.

[82] Cf. doc. din 28 febr. 1630, ap. L. Lehr, *Dezvoltarea economică a oraşelor din Ţara Românească în anii 1501—1650*, în *Studii şi referate privind istoria României*, vol. I, Bucureşti, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 669.

www.digibuc.ro

Jerzy Krasinski — primul călător podstolnic al Podoliei — a fost trimis ca sol la Poarta constantinopolitană în anul 1636 de regele Vladislav al IV-lea. A trecut în lungul său pelerinaj și pe meleagurile noastre, fiind primit la Curtea domnească de însuși domnul țării. Sosind la începutul lunii aprilie 1636 la marginea orașului, solul și suita sa au fost întîmpinați de către marele spătar Preda Brîncoveanu. Primirea a fost consemnată de unul dintre însoțitorii lui Krasinski:

„După... urări ne-au condus la București, în următoarea ordine: în frunte mergeam noi, vreo zece persoane în rînd cîte doi, de partea dreaptă mergeau două steaguri, iar de partea stîngă trei. În urma noastră, chiar lîngă domnul sol, mergeau pe jos patru guarzi îmbrăcați ca nemții și avînd muschete; cu solul mergea toată curtea domnului și în urmă veneau cîteva zeci de slujitori călări. Străbătînd orașul pe ulițele cele mai frumoase, am fost conduși la o mănăstire. Acest oraș București — precizează polonezul — *este cetatea de scaun a domnilor Țării Românești, unde domnește acum Matei Basarab, om în vîrstă înaintată, foarte devotat creștinătății și regatului polon, iar turcilor le este de-a dreptul dușman, deși țara lui e supusă turcilor. Așezarea acestui oraș este foarte frumoasă și veselă, pe o cîmpie neîntreruptă, pe care am străbătut-o încă de la ieșirea din Moldova. [Lîngă oraș] este o movilă mare, ridicată pe osemintele ostașilor care acum cinci ani au pierit în luptă, biruiți de acest voievod. Mai este și o a doua movilă de cealaltă parte a orașului, așezată între rîuri, care de asemenea este semnul unei izbînzi a aceluiași* [*domn*], *acum un an. Orașul este mai frumos clădit decît Iașul, deși este atît de mare. Aproape toate casele au acoperișul de șindrilă. Întărituri nu sînt de loc, excepție fac unele mănăstiri și anume Sf. Mihai și cea pomenită mai sus* [mănăstirea Radu Vodă]. *Bisericile, care sînt foarte frumos zidite, împodobesc orașul. Dar cea mai de frunte și cea mai frumoasă este mănăstirea în care a fost găzduit domnul sol; se află într-un loc frumos, sus, pe o insulă, arătînd ca un fel de cetățuie înconjurată de rîul Dîmbovița, care străbate orașul. Biserica acestei mănăstiri e foarte frumoasă ca arhitectură și pictură; nu există alta asemănătoare, sau cel puțin n-am văzut eu... Palatul în care locuiește domnul se află într-o vale, între rîuri; pe dinafară nu este urît, dar nu are nimic deosebit... Nedorind să amîne prea mult solia sa, în scurtă vreme, cu aceeași caretă și cu același alai ca și ieri, solul a plecat la palat iar noi, după obiceiul locului, am mers călare cîte doi înainte. La coborîrea din caretă domnul sol a fost întîmpinat de „mareșalii", care ne-au condus prin mai multe odăi pline cu boieri, cu dregători mai mici și alți oameni. În ultima odaie erau dregătorii mai mari și mai de frunte, oameni politicoși și venerabili. Domnul stătea sub un baldachin, îmbrăcat într-o haină de ferezie albă și violetă, căptușită cu blană de samur; văzîndu-l pe domnul sol intrînd în cameră,*

www.digibuc.ro

a înaintat de la tronul lui și l-a primit cu dragoste. După aceea, s-au așezat fiecare la locurile ce li se cuveneau; a urmat formalitatea transmiterii de urări și salutări din partea regelui și felicitări reciproce, poruncindu-se apoi tuturor boierilor de sfat și dregătorilor să treacă în altă încăpere, iar noi am trecut în iatacul domnului... cu care prilej am discutat timp de o oră și mai bine chestiuni privitoare la Republică și la țara lui... la plecare, domnul a pus pe umerii solului, în semn de prietenie, un caftan de catifea vișinie. În timpul prînzului, s-au înfățișat înaintea domnului sol, după obiceiul țării, trîmbițași, cîntăreți din caval, măscărici și diferiți muzicanți și scamatori de tot felul, pe care domnul sol i-a mulțumit pe fiecare, după cum se cuvine" [83].

Nu lipsite de interes — pentru aceeași epocă, de la jumătatea secolului al XVII-lea — sînt și consemnările de călătorie ale misionarului franciscan, episcopul de Gallipoli, **Petru Deodat Bakšić** (c. 1601—1674). Din relatările lui, incluse într-un raport intitulat *Visita della Valacchia* — în genere mai cunoscute — am detașat pe acelea care privesc, întrebuințînd un termen foarte apropiat zilelor noastre, unele preocupări de ordin demografic. Firește, cifrele remarcate sînt în mare parte exagerate. Totuși ele ne lasă posibilitatea să înțelegem că pentru acest misionar peregrin Bucureștiul de atunci reprezenta un important centru în spațiul sud-est european.

„Mai înainte, domnul țării ședea mereu în acest oraș, iar acum s-a mutat la Tîrgoviște — deși din cînd în cînd mai vine și aici — unde a strămutat pe toți ostașii săi care locuiau în acest oraș împreună cu familiile lor și tot avutul... Se spune că se află aici 12.000 de case de ale schismaticilor (= ortodocși), ceea ce ar face mai mult de 100.000 de suflete; au 100 de biserici ale lor și multe mănăstiri" [84].

Relatările arhidiaconului **Pavel din Alep** — tot atît de cunoscute ca și cele ale lui Bašić — din perioada anilor 1652 — 1658, vreme în care a străbătut aproape întregul pămînt al Moldovei și al Țării Românești, reprezintă un izvor nesecat de informații privind istoria politică, militară, culturală și religioasă a celor două principate românești.

„Acest oraș București — relatează Pavel din Alep — *e foarte mare, se zice că acum cîțiva ani cuprindea aproape 6.000 de case. Are 40 de biserici și mănăstiri și vestitul rîu Dîmbovița curge prin mijlocul său. Curtea e o clădire de mari dimensiuni, înconjurată cu întărituri înalte de lemn. Mai înainte era foarte învechită, dar a fost dărîmată de răpo-*

[83] *Călători străini...* V, p. 120—122.
[84] *Ibidem*, p. 217.

www.digibuc.ro

satul domn, Matei voievod, şi reclădită cu totul din nou. Acest edificiu e uimitor de elegant, cu un aspect încîntător şi mult mai frumos şi mai vesel decît Curtea din Tîrgovişte... Apoi am mers la un capăt al oraşului, pe un deal înalt, care domină privelişte a ţinutului înconjurător unde actualul domn — e vorba de Constantin Şerban — *era ocupat cu clădirea unei mari mănăstiri, cu o biserică măreaţă şi strălucită, asemănătoare pe dinăuntru cu cea de la Curtea de Argeş; numai că aceasta este de cărămidă şi în tindă are 12 stîlpi, fiecare dintr-o bucată rotundă de piatră. Are pe deasupra patru cupole mari şi o tindă largă pe dinafară. El a învelit acoperişul cu plumb, a cărui greutate se spune că se ridică la 40.000 de ocale... Luni, cea din urmă zi a lunii august, vizitarăm mănăstirea ce poartă numele Sfintei Troiţe, una din zidirile răposatului Radu Voievod... Această mănăstire este aşezată tot la o margine a oraşului, pe un loc mai înalt, înconjurată de un rîu şi o apă stătătoare; în timpul creşterii apelor nu se poate ajunge la dînsa decît pe un pod de lemn. Este o zidire măreaţă cu privelişte foarte plăcută. Biserica sa este mare şi spaţioasă, zveltă, mult ornamentată şi acoperită în întregime cu picturi. În partea dinspre miazăzi e locul mormintelor domnilor, cu bolţi din marmură albă, împodobită cu văluri ţesute cu fir şi sînt alcătuite în forma unei cupole, care se reazimă pe patru stîlpi de fier...* [85]

Nu după multă vreme, Înalta Poartă numi domn pe Mihnea III Radu şi porunci paşei de Silistra, Fazli, să-l înscăuneze, mazilindu-l pe Constantin Şerban. Acesta din urmă hotărî însă să reziste şi, „*auzind de apropierea turcilor de Bucureşti* — ne spune în continuare Pavel de Alep, martor el însuşi al evenimentelor — *dete ordin trupelor staţionate acolo să pună foc întregului oraş şi Curţii... ceea ce a fost o idee greşită. Scopul său era ca noul domn, cînd va veni, să nu-şi poată găsi vreun loc să-şi stabilească scaunul său*“ [86]. Dar rezistenţa lui Constantin Şerban a fost zadarnică, căci trădat de oştire şi de curtenii săi, atacat de turci şi de tătari, a fost nevoit să pribegească peste munţi. Mihnea Vodă intră în Tîrgovişte în ziua de 23 februarie 1658, însoţit de turci şi tătari care se dedară la devastări cumplite. Noul domn îşi aşează reşedinţa la Bucureşti, „*în mănăstirea tatălui său* (mănăstirea Sf. Troiţă). *Fortificînd-o, începu să ridice de jur împrejur două palisade de lemn, umplîndu-le la mijloc cu pămînt, ca astfel să se poată apăra*“ [87].

Este un fapt îndeobşte remarcat că, înaintea lui Del Chiaro, secretarul florentin al lui Constantin Brîncoveanu, mărturiile şi consemnările

[85] E. Cioran. *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române.* Bucureşti. 1900. p. 206—208.

[86] *Ibidem.* p. 226.

[87] *Ibidem.* p. 234.

www.digibuc.ro

lui Pavel din Alep conţin cele mai multe, mai exacte şi, firește, mai interesante relatări privind Cetatea de scaun a Bucureştilor. Înşiruirea şi descrierea principalelor ctitorii bisericeşti sau mănăstireşti — opere arhitectonice de valoare pentru epoca aceea, atît de tulburată de evenimente politice şi militare — referirile sale asupra Curţii Vechi, restaurată de Matei Basarab, povestirea atîtor întîmplări contemporane călătoriei sale, toate acestea şi încă multe altele fac din textul memoriilor o adevărată cronică, de indiscutabilă valoare pentru oricine ar vrea să cunoască mai din aproape epoca şi oamenii ei.

Planurile de mare ambiţie ale lui Mihnea — sub domnia căruia se desăvîrşi, tîrnosindu-se, lăcaşul Mitropoliei ţării — închipuiau un mare imperiu grecesc pe ruinele puterii otomane. Aceasta a atras după sine noi conflicte militare şi devastări ale provinciilor ţării. Lipsit însă de oarecare chibzuinţă, bizuindu-se în răzvrătirea sa doar pe sprijinul îndoielnic al lui Rákóczi, totul s-a transformat în scurtă vreme într-un adevărat dezastru. În faţa revărsărilor pustiitoare ale tătarilor sau turcilor, Pavel din Alep, devenit în această vreme, fără voia sa, *„curier, cînd pe picioare, cînd călare, zi şi noapte, aproape două luni"*, notează grăbit în însemnările sale de călătorie: *„Nici o sforţare nu am cruţat din parte-mi ca să grăbesc plecarea noastră din această ţară a nenorocirilor"* [88].

Mihnea, înfrînt şi părăsit de toţi, se refugie peste munţi în Transilvania, unde avu însă parte de o moarte nemeritată. Constantin Şerban, fostul domn, rivalul său, reuşi în cele din urmă să-l otrăvească.

Odată cu înscăunarea lui Gheorghe Ghica ca domn al Ţării Româneşti (1659—1660), s-a petrecut însă un fapt deosebit de important, atît pentru istoria ţării noastre, cît şi pentru istoria Cetăţii de scaun a Bucureştilor. Înalta Poartă, mîniată de desele răscoale ale domnilor, sprijiniţi uneori şi de principii Transilvaniei, a impus voievozilor Ţării Româneşti ca scaunul domniei să nu mai fie strămutat din Bucureşti. Şi aşa se face că vechea cetate domnească a Tîrgovişte, aşezată prea aproape de drumul munţilor, „a fost surpată". Cronica logofătului **Radu Greceanu** menţionează şi ea că *„numaidecît Împărăţia au poruncit la Ghica Vodă, carele venise domn în urma Mihnii Vodă, de au surpat casele şi le-au sfărîmat de tot, ca să nu mai fie scaun domnescu acolo, căci mai supt munte fiind, să temea turcii de hainie"* [89]. Astfel, Cetatea Tîrgovişte, arsă şi distrusă de oştile duşmane şi ruinată din porunca

[88] *Ibidem*, p. 254—255.

[89] Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod (1688—1714)* (ed. Aurora Ilieş), Bucureşti, Ed. Acad. R.S.R. 1970, p. 102.

www.digibuc.ro

lui Ghica Vodă, este părăsită definitiv de domnie. De acum încolo, voievozii Țării Românești își vor păstra scaunul de reședință numai în orașul de pe Dîmbovița, deschizîndu-se o nouă etapă în procesul de continuă ridicare a acestuia.

Ewliya Mehmed Zilli (1611—1682/3), cunoscut îndeobște sub numele de Ewliya Celebi, spahiu în garda sultanului Murad al IV-lea, după ce participă la expedițiile militare turco-tătărești din Moldova și Țara Românească în anii 1659—1660, revine ca simplu peregrin, după 1666, pe meleagurile Țării Românești. Observațiile și consemnările lui, redate într-un limbaj deosebit de pitoresc, vin să întregească în mod fericit memoriile sirianului Pavel din Alep. Reîntorcîndu-se în București, *oraș așa de bogat și așa de frumos și locuit, încît s-ar zice că este un fel de vie*[90], Ewliya notează în cartea călătoriilor sale:

„Acest oraș este așezat pe un deal. Prin mijlocul orașului curge rîul Dîmbovița. Orașul este așezat pe amîndouă malurile acestui rîu. Pentru trecerea dintr-o parte în cealaltă a rîului există douăzeci și unu de poduri de lemn. Orașul este măreț, dar nu posedă fortăreață. Are însă paisprezece mănăstiri mari, fiecare din ele fiind înconjurată cu ziduri groase, care pot fi luate drept fortărețe... Mai ales Curtea domnului — deoarece palatului beiului i se zice curte în această țară — este așezată tocmai în mijlocul orașului avînd în apropiere și de jur împrejur ziduri în palancă simplă, construite din stejar. Înăuntrul palatului se găsesc felurite construcții și odăi de piatră, numeroase divanuri (cancelarii), o mănăstire împodobită, iar în cele patru părți ale palatului, două sute de odăi, cu parter și un cat, pentru dărăbanții pușcași sau ieniceri. În mijlocul Curții se află un maidan foarte mare mărginit de un grajd. În interiorul divanului se găsesc camerele servitorilor și fel de fel de odăi separate, odăile haremului (sic!), camerele Doamnei, băile și mai multe sute de odăi, iar în mijlocul lor o grădină împodobită. În fața izvorului de apă al acestui palat se află o baie cu un aer foarte plăcut... Acest oraș — continuă călătorul turc — *are în total douăsprezece mii de case spațioase, acoperite cu trestie și șindrilă, în majoritatea lor cu un singur cat. Case construite din piatră sînt puține la număr și nenorocoase, deoarece stăpînii lor ghiaurii, la șapte-opt ani odată, fac cîte o răscoală, iar tătarii și osmanlîii dau foc orașului. Cu toate acestea, locuitorii, chiar în cursul aceluiași an își construiesc casele lor cu un cat, sănătoase și simple. Există și vreo mie de prăvălii (dughene) construite din scînduri. În aceste prăvălii stau*

[90] G. Zerva. *Călătoria lui Ewlia Celebi-efendi*, în „Buletinul Comisiei Istorice", XVI (1937—1938), p. 256.

www.digibuc.ro

fete frumoase, care vînd mărfurile. Sub fiecare prăvălie sînt pivnițe unde se păstrează fel de fel de burdufuri cu vin roșu... În total există șapte hanuri de negustori și case pentru vămi. Acum orașul propășește din zi în zi. Afară din oraș, de cealaltă parte a rîului Dîmbovița, la capătul unui pod de lemn, se găsește un fel de han, un caravan-serai cu cincizeci de odăi, pentru acei musulmani care vin din partea Sultanului, a marelui vizir, sau din alte părți. Este o clădire înveselitoare și plăcută avînd în ea și o moschee, cimitir și grădină. În afară de aceasta, are și servitori, iar bucătarii sînt ghiauri, care gătesc din bucatele dăruite de domn. Lipită de serai, există o baie pentru femei, foarte aerisită, în care atît apa cît și aerul fiind foarte plăcute, ea este folosită mult de femei chipeșe... Despre acest oraș am aflat încă multe lucruri, însă nefiind cu putință a le însemna pe toate, ca un scriitor a toate, m-am mulțumit numai cu atît... Într-o zi, cu Domnul și cu mai multe mii de soldați, ne-am suit pe cai și am mers spre răsărit un ceas și am ajuns la țărmul rîului Colentina. Nu este o apă prea mare; izvorăște din partea de nord, din munții apropiați (sic!). *Pe țărmul acestui rîu este așezat un mare chioșc pentru domni, făcut în întregime din lut. Domnii, împreună cu boierii, vameșii și logofeții, petrec cu toții laolaltă... S-a dat un ospăț mare unde toată lumea a mîncat și băut întocmai ca niște adevărați iubitori de prînzuri. După petrecere, pentru mistuire, am încălecat pe cai și am început să vînăm înspre soare-apune, iar seara am fost poftit la mănăstirea Colentina (Plumbuita) unde marele vornic ne-a dat un zaiafet, care și acesta era nespus de frumos. Aici s-au dat daruri la trei sute de persoane, iar umilului rob i s-a dat un cal de trap cu harnașament. După aceasta, iarăși călare pe cai, cu mii și mii de lumini și cu muzicele în frunte... și cu mare alai, ne-am întors în orașul București, unde pentru odihnă ne-am retras în casele hotărîte pentru noi... După ce am vizitat acest oraș al Bucureștilor, am primit din partea domnului Țării Românești scrisori și daruri pentru domnul Moldovei... și mi-a dat în dar o pungă cu piaștri, o blană de samur, doi cai de trap și doi alți cai, iar servitorilor mei cîte douăzeci de poli de aur, un top de postav și mărfuri. Pe lîngă acestea, ne-au dat și însoțitori...*"[91]

Însemnările călătorului turc vin să remarce o serie întreagă de imagini din viața socială și economică a Cetății de scaun, dintre care am detașat aici unele mai semnificative. Se vorbește în memoriile lui Ewliya Celebi — în afara hanurilor care, probabil, apar în acest răstimp și a prăvăliilor pline de mărfuri — și de existența unui caravan-serai, pentru musulmanii ce petreceau în Bucureștii de altădată. Edificiul s-ar fi aflat undeva spre marginea orașului, cu cincizeci de camere, o mică

[91] Zerva, *ibidem*, p. 262—263, 265—266, 269.

www.digibuc.ro

moschee alăturată, grădină şi baie pentru femei. Nu putem preciza locul unde se afla acest caravan-serai; indicaţia dată de el *la capul unui pod de lemn, de cealată parte a rîului Dîmboviţa* este destul de vagă, iar cazarma Beilicului de lîngă podul lui Şerban Vodă, avînd aceeaşi destinaţie, a fost ridicată mult mai tîrziu.

În a doua sa domnie, Grigore I Ghica reface palatul domnesc care suferise atîtea stricăciuni din pricina ultimelor năvăliri turceşti şi tătăreşti (1658—1659). Era vremea cînd domnul — partizan al Bălenilor şi duşman al Cantacuzineştilor — a silit boieroaicele rivalilor săi să care *„var şi piatră, împreună cu ţiganii cei din dîrvală la Curţile domneşti"* [92]. Tot despre el, cronica spune că pe boierii vrăjmaşi, cît i-a putut prinde, i-a închis la Curte *„şi îi ducea afară din cetate, înaintea temniţei, de-i bătea în toate zilele pe talpele picioarelor şi-i spînzura de mîini cu sfoară şi-i muncea în tot felul..."* [93] silindu-i să-i plătească pungi de bani.

Gheorghe Duca (1673—1678), urmaşul lui în domnie, a continuat refacerea Curţii, numind ispravnic şi mai mare peste *noile case domneşti* pe logofătul Şerban Cantacuzino, viitorul voievod al ţării. În această vreme — vremea Ducăi Vodă — s-au mai perindat pe meleagurile Bucureştilor şi alţi călători străini, cum ar fi de pildă acel Sieur de la Croix sau maghiarul Ováry János. Notaţiile lor de călătorie sînt însă de mică importanţă pentru ceea ce urmărim să descifrăm în rîndurile de faţă.

Mai vrednică de amintit pentru înflorirea continuă a Cetăţii de scaun a Bucureştilor a fost desigur domnia lui Şerban Cantacuzino (1678—1688). În timpul său au continuat toate acele lucrări de înfrumuseţare a palatului voievodal, s-au întins marginile Cetăţii de scaun prin sporirea proprietăţilor boiereşti, mănăstireşti şi ale tîrgoveţilor. Tot acum sînt ridicate şi unele aşezăminte religioase, cum ar fi de pildă biserica numită mai tîrziu a Măgureanului — după reînnoitorul ei din secolul al XVIII-lea, Pîrvu Cantucuzino Măgureanu — biserica Doamnei, biserica Sf. Nicolae — zidită în prundul gîrliţei formată din iazurile aflătoare pe malul drept al Dîmboviţei — şi altele. Prin grija aceluiaşi domn este ridicat şi vestitul „han al lui Şerban Vodă", pe locurile cumpărate de la boierii Popeşti, Merişani şi Năsturei. Întreaga zidire, impozant edificiu cu bolţi, pivniţe adînci, prăvălii şi numeroase încăperi,

[92] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei* (ed. Iorgu Iordan). Bucureşti, 1955, p. 139.

[93] *Istoria Ţării Româneşti 1290—1690. Letopiseţul Cantacuzinesc*, p. 166.

www.digibuc.ro

a dat nume nou „uliței mari de la Tîrgul de Sus" (a Lipscanilor de mai tîrziu), chemată de acum încolo și „ulița hanului lui Șerban Vodă".

În vremea domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu ia ființă și prima instituție de învățămînt superior din București, vestita Academie cu limba de predare grecească de pe lîngă mănăstirea Sf. Sava. În începuturile ei, școala a avut ca dascăli pe Sevastos Kyminitis, Marcos Porfiropulos, Gheorghe Hrisogon ș.a., vestiți oameni de cultură ai Orientului elenic. Tot atunci a fost înființată și cea de a doua tiparniță a orașului — cea de la Mitropolie — unde va apare, în 1678, *Cheia înțelesului*, tradusă din limba rusă de mitropolitul Ungro-Vlahiei, Varlaam. Despre vechea tiparniță de la Plumbuita din secolul al XVI-lea nu mai avem acum nici o știre; pesemne că își încetase de mult existența.

Din epoca îndelungatei domnii a lui Constantin Brîncoveanu ne-au rămas o serie întreagă de mărturii de călătorie, dintre care menționăm în primul rînd pe acelea ale contelui **Luigi Ferdinando Marsigli**, trimis de împăratul Leopold I cu solie secretă de pace la Poartă, în vremea războiului Ligii Sfinte. La întoarcerea din Constantinopol, trecînd prin Cetatea de scaun a Bucureștilor — în octombrie 1691 — el relatează:

„Punînd piciorul în Valahia, m-am dus la București, capitala sa. Și cu toate că principele nu era acolo..., înștiințat despre această grăbită sosire a mea..., el veni numaidecît la București. Trimițînd să mă ia cu o mare mulțime de oșteni, ofițeri și slujitori de la Curte, cu mare pompă și curtenie, mă primi într-o frumoasă încăpere ale cărei uși punînd să le închidă, prinse a mă întreba despre schimbările de la Poartă, despre urmările marii victorii a imperialilor și despre gîndurile de pace ale turcilor... Îmi oferi atunci un somptuos banchet, la care am luat parte mai mulți arhiepiscopi de rit grecesc, miniștri de-ai săi și nobili din acea țară. Mîncările au fost alese, vinurile de preț... muzica deși era împărțită după felul creștin, turcesc și persan, a fost totuși foarte plăcută în varietatea ei. La masă ne serveau printre alții mai mulți turci, care stăteau în picioare. în jurul ei. Principele cu glas încet a închinat în sănătatea împăratului Austriei și aceeași închinare, dar tot pe șoptite, o făcu să treacă pe la toți ce stăteau în preajma noastră... Isprăvindu-se ospățul, principele se retrase cu mine într-o altă încăpere, în care, așezîndu-se turcește pe perine, am vorbit vreme de două ceasuri, cu cafele și tutun, de tot felul de lucruri. Luîndu-mi în cele din urmă rămas bun de la el, îmi dărui un cal și mă însoți pînă la gazda mea, cu onoruri ca și la început. Fratele

www.digibuc.ro

principelului răposat, Constantin Cantacuzino, și conducător al tuturor treburilor din Valachia, veni să mă viziteze... [94]

În anul 1702 a trecut prin Cetatea de scaun a Bucureștilor un cunoscut diplomat, lordul **William Paget** (1637—1713), ambasadorul britanic la Poartă, mijlocitorul păcii de la Karlowitz, avînd în suita sa pe **Edmund Chishull** (1671 — 1733), capelanul factoriei engleze din Smirna, epigrafist erudit cu temeinice studii clasice făcute la Oxford.

Jurnalul de călătorie ținut zilnic de Edmund Chishull consemnează diverse aspecte de viață, demne de atenția oricui ar vrea să înțeleagă starea lucrurilor din Țara Românească la începutul veacului al XVIII-lea.

„Nu departe de conac ⟨lordul Paget⟩ a fost întîmpinat de cei doi fii mai mari ai domnitorului, însoțiți de o escortă de cinci sute de oameni și de o frumoasă trăsură. Excelența sa se sui și, precedat de escortă, își făcu intrarea în oraș pe la ceasurile nouă. Fu dus la un palat —palatul domnesc al lui Constantin Brîncoveanu de la poalele Dealului Mitropoliei — și rugat să socotească această locuință ca propria sa casă. Acest palat este frumos, încăpător, zidit din piatră și acoperit, după obiceiul țării, cu șindrilă. Este mobilat după felul caselor din țările creștine, ceea ce îi dă o înfățișare strălucită, dacă îl punem alături de casele barbare ale turcilor, din țările vecine. Fațada are vedere spre o grădină mare și din aripa stîngă a casei se întinde o altă grădină mai mică; amîndouă sînt plăcute, pline de umbră și verdeață. Astăzi după amiază, domnitorul a venit călare prin grădina cea mică, să vadă pe Excelența sa, care l-a întîmpinat în poarta grădinii“ [95]. Istorisind mai apoi primirea ambasadorului englez la Curtea lui Constantin Brîncoveanu, el se simte îndreptățit să facă un portret moral domnitorului, subliniind calitățile sale de ocrotitor al culturii și de ctitor. Totodată este descrisă vizita călătorilor făcută Mitropoliei și tiparniței așezată în preajmă-i, precum și convorbirea purtată de ei cu învățatul unchi al domnului, Constantin Cantacuzino stolnicul. Înfățișîndu-ne *„palatul domnesc cu casele și grădinile care îl înconjoară“*, memorialistul arată că *„este o clădire măreață și frumoasă... Nu se poate asemui desigur cu palatele unor principi creștini, dar este mult mai frumos decît clădirile cu care turcii, barbari din provinciile vecine, se fălesc atît de mult“* [96]. Într-una din seri,

---

[94] *Autobiografia lui Luigi Ferdinando Marsigli* (ed. Emilio Lovarini). Bologna, 1930, p. 150—151; în trad. rom. la Al. Marcu. *Date ce ne privesc, în autobiografia contelui Marsili* în *Închinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani.* Cluj, 1931, p. 251—252.

[95] Edmund Chishull. *Travels in Turkey and back to England,* London, 1747, p. 78.

[96] *Ibidem,* p. 79.

www.digibuc.ro

ambasadorul englez şi capelanul care îl însoţea au făcut o plimbare *„la o mănăstire aşezată cam la o jumătate de ceas de oraş şi care se numeşte în limba valahă Cotroceni. Mănăstirea a fost ridicată de către răposatul domnitor Şerban Cantacuzino şi este vestită ca una din cele mai frumoase din acest ţinut. Este aşezată pe malurile rîului Dîmboviţa... pe lîngă mănăstire sînt vii şi grădini, foarte îngrijite. Clădirea... este zidită din blocuri de piatră cioplită... diferitele ei părţi sînt strălucitoare şi bine construite, susţinute prin coloane; biserica este acoperită cu cupole înalte. Ornamentele, constînd din picturi, aurării, broderii, sînt destul de bogate, iar picturile atît de numeroase, încît acoperă fiecare parte a bisericii, atît pe dinăuntru cît şi pe dinafară. Aici se află mormîntul lui Şerban ctitorul şi al soţiei sale, al fratelui său şi al altor rubedenii... Mai sînt păstrate în această biserică şi două cozi de cal, care, cu îngăduinţa turcilor, au fost purtate în semn de cinste, înaintea domnului. Se poate vedea şi steagul ţării...“* [97]

Încheind însemnările sale privind Cetatea de scaun a Bucureştilor, Edmund Chishull remarcă:

„Bucureştii sînt un oraş mare cu o înfăţişare originală. [...] *Cele mai bune case sînt în preajma palatului domnitorului şi sînt frumos acoperite cu şindrilă. Sînt zidite din piatră tare şi au grădini şi curţi foarte întinse, împrejmuite cu trunchiuri întregi de stejar, aşezate cît se poate de aproape unul de altul. Străzile par a fi un pod nesfîrşit de lung fiind podite în întregime cu scînduri de stejar de o lungime de zece coţi şi de mai multe degete grosime. Acest fel de pavaj este foarte costisitor; el se poate vedea totuşi pe toate uliţele oraşului pe o întindere de mai multe mile. Aspectul oraşului este pitoresc privit de departe, dat fiind caselе boiereşti, palatul domnesc şi marele număr de biserici şi mănăstiri. Acestea din urmă sînt zidite după acelaşi tip şi au turle în care foarte des se găsesc clopote. Însemnez aceasta* — încheie memorialistul englez — *deoarece aici, pentru întîia oară am auzit sunetul clopotelor, de cînd am pus piciorul pe pămîntul Turciei“* [98].

De un deosebit interes pentru cunoaşterea trecutului Cetăţii de scaun sînt de bună seamă şi notaţiile florentinului **Antonmaria Del Chiaro,** secretar al Curţii domneşti din vremea lui Constantin Brîncoveanu şi, după mazilirea acestuia, în anii domniei lui Ştefan Cantacuzino şi ai primului domn fanariot, Nicolae Mavrocordat. Sosit

---

[97] *Ibidem*, p. 80—81.

[98] *Ibidem*, p. 81—82. Asupra acestei relatări vezi şi P. Cernovodeanu, *Contributions to Lord Paget's journey in Wallachia and Transylvania (1702)*, în „Revue des études sud-est européennes“, XI (1973), nr. 2, p. 275—283.

www.digibuc.ro

în Țara Românească pe la sfîrșitul anului 1709, el are răgazul — pînă la plecarea sa la Veneția, în 1718 — să observe tot ce era demn de observat (situația geografică și bogățiile țării, obiceiurile, riturile, moravurile, ceremoniile etc.) și să consemneze în același timp suita tuturor evenimentelor politice petrecute în preajma sa. Lucrarea, tipărită sub titlul *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia ...*, reprezintă, incontestabil, o sursă excelentă pentru surprinderea în detalii a numeroaselor aspecte de viață, civilizație și cultură, așa cum s-au modelat ele, cu pitorescul și tragicul lor, la începutul veacului al XVIII-lea în Valahia tot mai copleșită de jugul otoman.

Bucureștii — notează Del Chiaro — *sînt în prezent reședința obișnuită a domnului și orașul cel mai frecventat. Sînt așezați într-un loc foarte jos și mocirlos și fără îndoială impracticabil în caz de noroaie mari, dacă străzile principale n-ar fi acoperite cu bîrne de stejar de la o margine la alta, în formă de poduri. Casele principale din Țara Românească nu au împrejmuiri de zid, ci un gard de stîlpi de stejar, groși și rotunzi, înalți de șase-șapte picioare și atît de bine prinși între ei încît pot să dureze treizeci pînă la patruzeci de ani. Numai Curtea domnească din București are împrejmuire de zid, terminată de domnul Brîncoveanu cîteva luni înainte de a fi mazilit... Bucureștii au forma aproape rotundă, circumferința este desigur foarte mare ; cu toate acestea, numărul locuitorilor nu corespunde mărimii locului, deoarece casele sînt aici rare și toate izolate, avînd fiecare casă curtea ei cu bucătărie și grajd și separat grădina cu pomi fructiferi, ceea ce prezintă o înfățișare foarte veselă și plăcută. Aceasta nu înseamnă totuși că nu depășește cincizeci de mii de locuitori. Fîntîni nu sînt și puținele puțuri au apă noroioasă și rea ; această lipsă o suplinește însă Dîmbovița (ale cărei două brațe udă Bucureștii) și a cărei apă este foarte ușoară și sănătoasă... Palatul Principelui (cu totul de piatră și cu scara principală de marmură) este destul de mare. Sălile lui mari sînt boltite și prima dintre ele are în mijloc un rînd de coloane, dar destul de scunde. Sala a doua servește pentru adunarea Divanului (adică pentru judecăți), unde se mai fac și banchete în zilele solemne ; altele sînt săli sau camere de audiențe, de unde intri apoi în iatacul domnului și de aici în cămările doamnei, care în realitate sînt numai două și o cămăruță, pînă cînd domnul Ștefan Cantacuzino puse să se zidească în timp de cîteva luni un frumos și mic palat cu opt odăi, ocupînd pentru acest edificiu un colț din grădină. Această grădină, la drept vorbind, e foarte frumoasă, de formă pătrată și desenată după bunul gust italian. În mijlocul ei, domnul Constantin Brîncoveanu a pus să se ridice un foișor frumos, spre a lua masa acolo și a se odihni după masă, în timpul verii la parfumul feluritelor flori plantate de jur împrejur.*

www.digibuc.ro

Toate clădirile din Țara Românească au acoperișurile din lemn, nefiind în uz țiglele. Printre bisericile care sînt în București, trei sînt pe vîrful cîte unui deal și anume biserica mănăstirii de la Mitropolie, cea de la Radu Vodă și cea de la Mihai Vodă. Două hanuri frumoase și mari sînt demne de a fi văzute în București. Hanul este o împrejmuire de ziduri puternice și înalte, făcută după modelul unei mănăstiri mari de-a călugărilor de la noi (din Italia), unde, de jur împrejur, pe portice, sînt prăvălii boltite, spre mai mare siguranță contra pericolului de incendiu și aceste prăvălii sînt ținute de negustori creștini sau turci, plătind o sumă pe lună drept chirie ; pentru aceea sînt aici păzitori, care mai trebuie să aibă grijă de a închide în fiecare seară porțile și să vegheze la siguranța și liniștea negustorilor. Primul han poartă numele lui Șerban Vodă, întemeietorul său, care i-a destinat veniturile mănăstirii Cotroceni, zidită de el la o milă și jumătate departe de București și al doilea han, zidit de numitul domn Brîncoveanu, se cheamă hanul Sf. Gheorghe, căci în mijlocul lui este o foarte frumoasă biserică în cinstea acestui sfînt mucenic și venitul lui aparține patriarhului de la Ierusalim [99].

Del Chiaro menționează și unele comunități străine care locuiau în oraș în acea vreme: pe sașii și ungurii veniți de prin părțile Transilvaniei, — primii, luterani, ceilalți, calvini — *„de profesiune argintari sau negustori“ ;* pe armeni, greci și turci, negustori — mulți dintre ei deținători ai unei mari avuții —; pe evrei, *„trăind destul de prost, ocupîndu-se cu vînzarea rachiului și cu altele“* [100].

Relatările secretarului florentin cuprind un tablou destul de complet al vieții bucureștene din anii acestui început de veac, un tablou compozit bazat pe numeroase date statistice, etnografice, urbanistice, arhitectonice și istorice. Orașul, din ce în ce mai întins, ar fi avut o populație de aproape cincizeci de mii de locuitori, deși după o mărturie posterioară — a lui **Constantin Dapontes** — el ar fi numărat pînă la șaptezeci de mii [101].

Prin anii domniei lui Constantin Brîncoveanu și pînă la instaurarea definitivă a epocii fanariote, Cetatea de scaun a Bucureștilor a depășit — urmărind însuși procesul creșterii așezării — ultima fază a dezvoltării sale feudale. Veacul al XVIII-lea — veacul destrămării

---

[99] Antonmaria Del Chiaro, *Istoria delle moderne revoluzioni della Valachia, con la descrizione del paese, natura, costumi, riti et religione degli abitanti...*, Venezia, 1718, p. 9—14.

[100] *Ibidem*, p. 109—110.

[101] E. Legrand, *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. III, Paris, 1884, p. 258; ap. Const. Erbiceanu, *Descripțiunea geografică a Daciei de Cesarie Daponte*, în „Biserica ortodoxă română“, XIV (1890), nr. 5, p. 358.

www.digibuc.ro

vechilor forme ale organismului social şi al apariţiei acelor modelări noi, de tipul economiei precapitaliste — a adus, în mod firesc, un suflu înnoitor în viaţa capitalei Ţării Româneşti. Şi acest suflu nou începe să se simtă chiar din vremea de lungă domnie a lui Constantin Brîncoveanu. Apar meşteşuguri noi, mulţi dintre meşteşugari au acum vătafii lor în corporaţii organizate ca atare; oraşul creşte cu noi mahalale, prin noi uliţe — acum se deschide de pildă uliţa „podul Braşovului", denumită mai tîrziu „podul Mogoşoaiei"; viaţa comercială a oraşului se dezvoltă cu repeziciune.

Ceea ce covîrşeşte însă — mai presus de toate — epoca brîncovenească este desigur acea sclipire a artei noi, mai cu deosebire a artei arhitecturale, prin care piatra este prelucrată şi scrijelată într-o viziune originală, plină de graţie şi insolit.

Secolul al XVIII-lea reprezintă, fără îndoială, epoca declinului propriu-zis al puterii otomane, declin datorat atît şubrezitei şi retrogradei structuri economice, cît şi corupţiei tot mai mari a ogliarhiei politice şi militare. La acestea s-ar adăuga — cu pondere din ce în ce mai accentuată — presiunea externă exercitată, fie de puternicul Imperiu habsburgic, duşmanul de tradiţie al Porţii, fie de noua forţă politică şi militară a Rusiei ţariste, exprimată în începuturile ei prin acţiunile bine cunoscute ale lui Petru cel Mare.

Constantin Brîncoveanu în Ţara Românească şi Dimitrie Cantemir în Moldova au încheiat şirul domniilor pămîntene pentru o lungă perioadă de vreme. De acum încolo, pînă la începutul celui de al treilea deceniu al secolului următor — pînă în anul revoluţiei lui Tudor Vladimirescu — domnii celor două ţări româneşti sînt recrutaţi dintre familiile grecilor constantinopolitani, ai Fanarului, după interesele manifeste ale sultanilor, agalelor şi vizirilor lor. Atribuţiile politice, administrative, economice, mai cu deosebire poate cele cu caracter militar ale domnilor ţării, numiţi acum după cele mai capricioase reacţii, au fost în mod evident micşorate sub puternica presiune a Porţii.

Înstrăinarea acestor familii — Mavrocordat, Caragea, Şuţu, Mavrogheni, Moruzi, Ipsilanti, Hangerli, Ghica, Calimachi, Racoviţă — faţă de pămîntul ţării a dus, în afara acelor nesfîrşite suferinţe rezultate mai adeseori din schimbarea după bunul plac a domniilor, care trebuiau oricum plătite, la ceea ce am putea numi orientalizarea moravurilor în rîndurile păturilor sociale suprapuse. Cetatea Bucureştiului dobîndeşte, din ce în ce mai mult, înfăţişarea unei aşezări de oarecare circulaţie. Fanarioţii vin înconjuraţi de o mulţime de străini, levantini în bună parte, care se împămîntenesc acum la noi. Unii dintre

www.digibuc.ro

boierii țării își părăsesc conacele de la moșii, îndemnați de gîndul de a se stabili în preajma Curții domnești. Astfel, sînt ridicate case noi, din cărămidă zidită, prin părțile mai umbroase ale Bucureștiului, iar stăpînitorii întinselor moșii încep să participe, într-un fel sau altul, la viața activă a orașului. Portul și eticheta de la Curte capătă, în mod firesc, pecetea influenței țarigrădene. Dregătorii țării leapădă vechiul port românesc. Noii boieri, ținînd de acum încolo pasul cu moda demnitarilor turci, încep să poarte antirie, giubele, işlicuri și papuci, iar jupînesele dumnealor îndrăgesc tot mai mult mătăsurile, podoabele și giuvaericalele obișnuite la Constantinopol. Viața trîndavă, îmbîcsită de nenumărate intrigi, devine adevărat model de comportament. Rădvanele, caleștile și caretele protipendadei, iată luxul — așa cum se putea el vedea — al celor avuți. Tarabe, dughene, negustori ambulanți de zaharicale (simigii, rahagii, bragagii etc.) care-și strigau în gura mare delicatesurile, precum și întinsele bazare asemănătoare celor din Constantinopol alcătuiesc noul pitoresc al Cetății de scaun.

Istoria Bucureștiului acelor vremi înregistrează însă și multe neajunsuri. Mai întîi, desele treceri ale oștilor străine, fie ele ale Înaltei Porți, fie ale autocratelor împărăției creștine (austriece sau ruse), totdeauna devastatoare; apoi, numeroasele incendii sau epidemii de ciumă. Toate acestea, precum și neîngăduința de fiecare zi a celor avuți sau porniți pe înavuțire au atras pentru mulți cumplită sărăcire, adeseori adevărată mizerie.

Firește, chiar în astfel de timpuri, atît de întunecate pentru istoria țării noastre, în răgazuri ceva mai liniștite au fost izbîndite unele construcții de certă valoare arhitectonică. Așa de pildă, ridicarea mănăstirii Văcărești în 1722, inspirată după modelul mănăstirii Hurezului și al mitropoliei țării, însemna totodată și o interpretare originală a indicațiilor de ordin artistic, așa cum se defineau ele în structura construcției bisericii episcopale de la Curtea de Argeș. Domnul țării deschidea aici, prin februarie 1727, școală nouă. Tot acum — în veacul al XVIII-lea — sînt înălțate pe meleagurile Bucureștiului și alte monumente arhitecturale, fie laice, fie religioase. Se cuvine astfel a aminti biserica Sf. Mina, ridicată de Daniil, viitorul mitropolit al Țării Românești pe fundațiile mai vechi ale ctitoriei unei oarecare jupînese Ancuța, fiica popii Vladul; biserica Sf. Nicolae din Jigniță (sau a protopopului) de pe calea Văcărești, clădită de către Gheorghe Căpitanul și soacra domniei sale, Chița, în mahalaua Popescului, în apropierea jigniței domnești; în sfîrșit, biserica marelui logofăt Iordache Crețulescu pe Podul Mogoșoaiei, ctitoria lui și a soției sale Safta, fiica voievodului Constantin Brîncoveanu. Dintre domni, Constantin Mavrocordat a restaurat vechea ctitorie a Floreștilor și a ridicat din piatră

www.digibuc.ro

biserica Sf. Spiridon Vechi, închinînd-o bisericii din Antiohia, în cinstea patriarhului Silvestru care, fiind de faţă, a vegheat la zidirea lăcaşului. Grigore II Ghica a înălţat, pe lîngă biserica închinată Sf. Pantelimon — doctor fără de arginţi — spitalul pentru ciumaţi. Scarlat Ghica a ctitorit şi el frumoasa zidire a bisericii Sf. Spiridon Nou, începută prin 1766 şi isprăvită de fiul său, Alexandru Scarlat Ghica. Printre bisericile boiereşti ridicate în acea vreme se numără şi ctitoria domniţei Bălaşa, fiica lui Constantin Brîncoveanu şi a soţului ei, Manolache Lambrino (1744); schitul Măgureanu, al marelui logofăt Constantin Măgureanu, cel ce ridicase şi biserica Filaret, precum şi multe altele.

În sfîrşit, nu este lipsit de interes să amintim că, în acest răstimp, unii ctitori de biserici sînt recrutaţi şi din rîndul tîrgoveţilor înstăriţi. În jurul lăcaşelor ridicate de ei au luat fiinţă adeseori, cu trecerea anilor, noi mahalale. Aceste ctitorii de tîrgoveţi, răspîndite pretutindeni, înălţate după proporţii cumva mai modeste, fără să se ţină seama de o cuprindere urbanistică propriu-zisă, au sporit într-o măsură oarecare înfăţişarea orientală a oraşului. Dintre ctitoriile lor am aminti pe aceea purtînd hramul Sf. Ilie, construită de Isaia Novăceanu pe la 1740; schitul Sf. Elefterie, zidit de Maxim cupeţul în spre coturile de miazăzi ale Dîmboviţei, în faţa morilor Vlădichii (1744); biserica Silvestru din apropierea Podului Tîrgului din afară (1745), ridicată de Pîrvul boiangiul şi Stanca, jupîneasa sa; Spirea Cristofi doftorul a clădit, pe cheltuiala sa, prin 1759 Spirea Veche; iar breasla olarilor a avut ea însăşi o biserică, reînnoită în 1758 de marele vistier Dumitraşco Racoviţă. În sfîrşit, în acelaşi răgaz de timp — prin 1747 — călugării de la Radu Vodă au ridicat un paraclis, închinat Sf. Atanasie, *zidire atribuită mai tîrziu legendarului Bucur.*

Domnitorii şi boierii ţării, lărgind sfera preocupărilor arhitectonice, iniţiază şi ridicarea unor instituţii de folos obştesc (spitale, hanuri) sau a unor conace şi reşedinţe noi, mai arătoase, care vor fi fost pe atunci locul de întîlnire a protipendadei bucureştene. Aşa se ridicaseră casele Floreştilor din mahalaua Scorţarilor, pe malul stîng; ale Dudeştilor, construite prin 1767 de marele ban Nicolae; casele Ghiculeştilor, stăpînite mai întîi de fraţii Boltaşi şi mai apoi transformate în reşedinţa marelui ban Dumitrache Ghica. Tot pe atunci, din filotimie, printr-o diată din 1765, marele ban Constantin Năsturel a lăsat să se facă chilii de spital la biserica Sf. Vineri pentru bolnavii săraci [102].

[102] Vezi. pentru reconstituirea înfăţişării oraşului Bucureşti în secolul al XVIII-lea. Ştefan Ionescu. *Bucureştii în vremea Fanarioţilor*, Cluj. Ed. Dacia. 1974. p. 8—30.

www.digibuc.ro

În acele vremi — de mijloc de veac — tîrgoveţii şi, fireşte, în primul rînd oamenii din popor, săraciţi şi împilaţi, au pornit a se răscula. Răzmeriţa care a rămas însemnată mai adînc în sufletul şi mintea tuturor a fost desigur cea din 1765, îndreptată împotriva domnitorului Ştefan Racoviţă. Acesta, îndemnat şi de Stavrache, capuchehaia munteană la Poartă, întărise prin numeroase samavolnicii birurile. Aruncînd în închisoare cîţiva boieri care încercaseră să i se opună, el, domnul ţării, a devenit personajul simbol al fărădelegii. Nemaiputînd îndura atîtea şi atîtea lucruri „... s-a întîmplat răscoala din partea rufeturilor din Bucureşti, vineri, a doua zi după Înălţare". La 13 mai 1765 — istoriseşte o cronică contemporană — „s-au strîns la Mitropolie cu sunet de clopote, cerînd de la mitropolit şi de la boieri milă şi iertare de dăjdii. Iar Turnagiul, cu dumnealui Spătarul şi aga Ipsilanti, cu beşliii şi albanezii, cu pistoalele... i-au împrăştiat la patru din zi; şi au tăiat la poarta de jos pe unul Coman bogasierul din Giurgiu, pe un rob al lui Panaioti ceauşul şi pe un croitor; iar pe boierii fruntaşi ce erau închişi i-a mutat cu închisoarea de la Cămară la beciurile dindărăt, gonindu-i şi pe robii lui cu tare pază i-au păzit" [103]. În urma celor întîmplate, marele vizir a fost nevoit să-l mazilească pe Ştefan Racoviţă numai cîteva luni mai tîrziu, surghiunindu-l în îndepărtata insulă Lesbos. La plecarea domnului din oraş, norodul strîns pe uliţe l-a blestemat şi a aruncat în caretă — cum spun unii — cu ce avea la îndemînă.

Prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi din anul 1774, prin ale cărui prevederi se estompează influenţa atît de apăsătoare a monopolului turcesc, se face tot mai simţit un suflu înnoitor în întregul complex al vieţii economice din cele două ţări româneşti. Pe piaţa bucureşteană apar tot mai multe mărfuri ruseşti, austriece şi germane. Aşa se face că acum, în ultimul sfert de veac, iau fiinţă şi pe meleagurile noastre primele case de comerţ: Anastasie şi Polizu (1780), Festetics şi Bozenhard (1785), Pellet şi Hortolan (1796). Ele desfăceau mărfuri aduse din Viena, Paris, Marsilia şi Lyon. Nu trebuie uitat nici rolul faimoasei case de comerţ din Sibiu, a lui Hagi Pop, care se îndeletnicea cu stăruinţă şi pricepere cu negoţul de tranzit. Din Austria se aduceau, de pildă, pînzeturi, sticlării, oglinzi, ceasornice; din Franţa, postavuri, aurării, vopsele, tabac de Paris, obiecte de metal şi mai cîte altele.

În Bucureşti apar şi unele obiceiuri occidentale; încep să se citească gazete şi cărţi tipărite în străinătate, se discută prin saloane şi cafenele

---

[103] Hurmuzachi. *Documente*. XIV$_2$. p. 1177. 1180—1181. Vezi şi Panait I. Panait. *Aspecte din lupta populaţiei bucureştene împotriva regimului turco-fanariot (1716—1821)*. Bucureşti. 1962. p. 26—37.

www.digibuc.ro

politică, se asistă la spectacolele trupelor de teatru sau operă în trecere prin oraş, se dau serate, baluri, petreceri, iar cei cu dare de mînă îşi purtau luxul prin părţile de margine ale oraşului — la Herăstrău — în caleşti aduse anume tocmai din îndepărtata Vienă.

În vremea lui Ipsilanti Vodă, se ridică noul palat domnesc, în faţa mănăstirii Mihai Vodă, pe un deal acoperit cu vii, ce se întindea spre biserica Spirea Veche, într-o mahala mai dosnică de pe malul drept al Dîmboviţei. Curtea Veche, arsă în 1719, ruinată de cutremurul din 1738, suferise încă atîtea stricăciuni în anii războiului ruso-turc (1768—1774), încît părea de nelocuit.

„*Venind deci vodă Ipsilanti în Bucureşti în anul 1775, s-a aşezat în casele lui Nicolae Brîncoveanu. S-a făcut deviz pentru zidirea Curţii la 300 de pungi dar deoarece Curtea se afla în loc jos şi deci cu aer prea rău, s-a socotit bine, după părerea de obşte, să se ridice din temelii aiurea, pe loc înalt, cum era via lui Mihai Vodă... Au început deci zidirea în martie a anului trecut 1775 şi abia la sfîrşitul acestui an 1776 s-a isprăvit clădirea, afară de zidul înconjurător şi de grajduri şi de bucătării şi de odăile de lîngă zid pentru seimeni şi albanezi*“ [104]. După cele spuse de **Sulzer,** lucrarea ar fi fost începută de un braşovean, care, nefiind pe plac boierilor ce căutau să dosească din banii de lucru, a trebuit, după puţină vreme, să părăsească cele începute. În locul lui, au fost aduşi, cu mari cheltuieli, meşteri turci şi bulgari. Dar reşedinţa domnească, destul de singuratică printre cramele şi aracii viţei de vie, va fi avut desigur, cu toată strădania depusă, mai mult înfăţişarea unui conac boieresc. Cu toate acestea, Ipsilanti reuşeşte să strîngă în preajmă-i toată viaţa oficială şi tot luxul Bucureştiului de atunci. Unii călători străini primiţi la „Curtea Nouă“ au înfăţişat, atît palatul, cît şi ceremoniile desfăşurate acolo. În sfîrşit, tot domnitorului Ipsilanti i se datorează şi ridicarea caselor Beilicului de pe podul Şerban Vodă. Ele au fost zidite în 1776 pentru dregătorii turci — paşale, emiri, numbaşiri sau capigii — ce soseau pe meleagurile noastre pentru „buna gospodărire“ a ţării. Din porunca domnului, s-a făcut chiar şi hotărnicirea oraşului, „*dîndu-se ocol acestuia, puindu-se şi hotare cruci pe marginea Bucureştilor ca dincolo de margini să nu mai fie învoit nimenea a-şi face case*“ [105]. La 1 octombrie 1779 se făcu bine cunoscut şi un hrisov pentru înfiinţarea a două cişmele în oraş: „*...Am pus Domnia mea de s-au alcătuit aici în oraşul Bucureşti două fîntîni, una în tîrgul din lăuntru, pe uliţa ce se zice Boiangii şi alta pe Podu Mogoşoaiei la*

[104] Hurmuzachi, *Documente*, vol. XIII, p. 172—173, şi vol. XIV$_2$, p. 1231—1232.

[105] Urechia, *Istoria românilor*, vol. VI, Bucureşti, 1893, p. 91.

www.digibuc.ro

mahalaua Sf. mănăstiri Sărindar, însă cu apă din izvoare, adusă din depărtare, cu mare cheltuială, spre a se adăpa obștea cu apă curată și limpede, mai ales în vremi zlătoase, cînd gîrla Dîmboviței trecătoare prin acest oraș curge turbure și cu multe necurățenii... [106].

Iată cîteva aspecte, poate disparate și alese prea mult din noianul atîtor și atîtor amintiri ale acestui veac al XVIII-lea, concludente totuși și putînd să redea, prin suprapunerea lor, o singură imagine grăitoare a acestor ani. Mărturiile de călătorie detașate în rîndurile de mai jos, vin, în felul lor, să adauge unele secvențe care întregesc — credem — imaginea propusă.

Jean Claude Flachat (1705—1775), comerciant și iscusit artizan, originar din Lyon, membru asociat al unei societăți academice din Franța și autor al unei lucrări cu caracter economic, publicată ceva mai tîrziu, era în vremea aceea, înainte de a ajunge pe meleagurile noastre, căpetenie a negustorilor Seraiului din Constantinopol, cu alte cuvinte, în limbajul locului, „bazerghian bași". Îndemnat de unii negustori greci aflați în slujba domnului muntean la Constantinopol, Jean Claude Flachat a poposit la Curtea lui Constantin Vodă Mavrocordat prin anii 1739—1740. A stat mult în preajma învățatului boier Andronache Vlasto pe care îl prețuia ca om cultivat, posesor al unei biblioteci bogate și al unor opere de artă vrednice de admirat, despre care nu uită să amintească în cunoscuta sa lucrare *Observations sur le commerce et sur les arts d'une partie de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et même des Indes orientales*, publicată în două volume la Lyon în 1766. El nota din observațiile sale asupra Cetății de scaun a Bucureștiului:

„Este un oraș deschis, destul de mare, așezat pe un șes roditor de grîne și pășuni, acoperit cu pomi. Sînt peste trei sute de biserici, nu e una care să nu fie închinată vreunei mănăstiri de călugări greci; ele reprezintă monumentele evlaviei voievozilor..., care au voit să-și veșnicească amintirea prin aceste zidiri. Domnul Constantin tinde la prețuire printr-un mijloc diferit... Sînt destule biserici, fiecare stradă își are pe a ei; i s-a părut de prisos să le mai sporească numărul. De aceea... s-a hotărît pentru construirea unui bezestan — a unui han cu prăvălii zidite în piatră — ce nu vor putea fi ocupate decît de negustori străini... Nici unul — dintre acești negustori străini — nu-și poate așeza acolo reședința

[106] Ibidem, vol. I, București, 1891, p. 120. Vezi și N. Stoicescu, *Despre aprovizionarea cu apă a orașului București pînă la jumătatea secolului al XIX-lea*, în „Studii", XVI, (1963), nr. 4, p. 907—908; Fl. Georgescu, Al. Cebuc, P. Daiche, *Probleme edilitare bucureștene...*, București, Muzeul de istorie a orașului București, 1966, p. 11.

www.digibuc.ro

lui; vinde mărfurile pe care le-a adus și este silit apoi să plece după ce și-a isprăvit vînzarea. Dacă vrea să se așeze în oraș, mai marele breslei e însărcinat să-l ajute a-și face locuință... Am străbătut întreg orașul cu chir Andronache. Era prea luminat și avea prea mult gust ca să creadă că m-aș putea opri să admir case joase, fără regularitate, străzi inegale și neîndestul de largi, biserici de o arhitectură foarte comună și mănăstiri care nu aveau demn de relevat decît cel mult mărimea lor... Mă conduse la conacul voievodului, care se resimte, ca și palatul său, de întîia lor menire. Erau mănăstiri pe care domnii, înaintașii lui, le împodobiseră puțin. Cea mai mare parte din casele nobile de mîna a doua au mai multă înfățișare și nu e la noi nici una care să nu fie tot atît de bine mobilată. Urmarăm cursul rîului Dîmbovița, este foarte repede și apa nu-i lipsește niciodată; acolo se află un foarte mare număr de mori, mecanismul lor n-are nimic aparte. N-am amintit de ele decît datorită faptului că au dat prilejul lui chir Andronache, arătîndu-mi pe acelea care sînt la poarta palatului, să-mi vorbească despre grădinile care erau în foarte proastă stare, iar toate havuzurile erau stricate, neaflîndu-se nimeni destoinic în țară ca să le dreagă, deși Vodă nu s-ar fi uitat la cheltuială. Mă oferii să-i dau planul unei pompe, care ar pune în mișcare nu numai havuzurile, dar ar aduce apă în toate încăperile în care s-ar dori" [107].

Domnul a fost încîntat de sfatul călătorului, dar Flachat, domolindu-i entuziasmul, îi arată că pentru astfel de construcții trebuiau oricum aduși meșteri pricepuți de prin alte meleaguri.

Liber cugetător, ca aproape toți cărturarii vremii sale din Franța, Flachat pare deosebit de interesat de inițiativa lui Constantin Mavrocordat în ridicarea acelui han — bezestan — pentru negustorii străini. De altfel, hanul construit nu este altul decît cel numit mai tîrziu Gabroveni, din spatele palatului de la Curtea Veche, în Tîrgul dinăuntru, pe lîngă ulițele abagiilor, mărgelarilor și boiangiilor, la care trăgeau mai ales negustorii veniți de la Gabrovo, din Bulgaria.

Călugărul Serapion, peregrin rus de la mănăstirea Matroninski, poposit în orașul nostru la 1749, remarca — prin însemnările sale de călătorie — în aceeași ordine de idei, a importanței vieții comerciale, următoarele:

„Am mers cu negustori în Muntenia și am ajuns în orașul muntenesc București unde trăiește voievodul. Acest oraș merită să fie amintit în-

---

[107] Flachat, *Observations...*, vol. I, p. 278—279; 342—344, reprodus de Legrand în notele biografice asupra lui Constantin Mavrocordat din *Ephémerides...*2 de Dapontes, vol. II, p. LXI—LXX și de N. Iorga, *Știri nouă despre biblioteca Mavrocordaților și despre viața muntenească în timpul lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în „Analele Academiei Române, seria III, Memoriile Secției Istorice", tom. VI (1926), p. 146—147.

www.digibuc.ro

deosebi între celelalte oraşe pentru frumuseţea lui. E mare şi foarte plăcut. Acolo vin negustori de peste tot, din Turcia, Bulgaria, Veneţia, Rusia şi alte ţări. În oraş se află ridicate din piatră multe mănăstiri şi biserici de mir... Un asemenea oraş n-am mai văzut, căci este prea frumos, vesel şi clădit regulat. Nu se află valuri de apărare sau cetate, căci turcii nu îngăduie să se construiască" [108].

Nu lipsite de interes sînt şi observaţiile notate în deceniul următor de **Charles de Peyssonnel** (1727—1790), corespondent al Academiei de inscripţii şi litere din Paris, consulul Franţei în Crimeea, mai apoi în Creta şi Smirna. Străbătînd ţările româneşti în iarna anilor 1758—1759, are prilejul să desprindă la faţa locului cîteva impresii, nu lipsite de semnificaţie pentru înţelegerea vieţii, aşa cum se depăna ea pe meleagurile noastre spre jumătatea acelui veac. Din consemnările sale de călătorie reţinem, în sensul celor remarcate mai sus:

„Bucureştii este capitala Ţării Româneşti şi reşedinţa domnului. Este un oraş mare şi frumos, foarte populat; numără mai mult de o sută douăzeci de mii de locuitori. Se găsesc în Bucureşti foarte frumoase edificii publice şi mai ales hanuri minunate ocupate de negustori bogaţi. Ei deţin tot felul de mărfuri din toate ţările lumii comerciale" [109].

De un deosebit interes — pentru a marca gradul de aservire economică a ţării — este şi observaţia sa pe marginea unei întîmplări din vremea domniei lui Mihai Racoviţă (1741—1744). Întîmplarea mărturisea despre descoperirea unui filon de aur într-o carieră de piatră din preajma Cetăţii de scaun. Faptul, datorat căutărilor unui anume boier Dudescu, a tulburat mult domnia în acei ani. Aflîndu-se de dorinţa de a exploata zăcămîntul prin intermediul unui meşter german, domnitorul şi divanul ţării interzic o astfel de lucrare. Mai mult chiar decît atît, ei cer cu oarecare insistenţă închiderea carierei pentru ca turcii să nu poată afla de existenţa ei. O astfel de bogăţie a pămîntului ar fi sporit cu siguranţă haraciul şi greutăţile ţării.

În aceeaşi epocă şi-a alcătuit şi misionarul catolic **Blasius Kleiner** însemnările memorialului său de călătorie. Redactate în limba latină în 1761, ele s-au păstrat prin copia alcătuită, trei ani mai tîrziu, la Vinţul de Jos, de predicatorul Andreas Wipffer [110]. În genere, putem

---

[108] P. P. Panaitescu, *Publicaţii româneşti privitoare la relaţiile cu Rusia*, în „Studii", I (1948), nr. 2, p. 312—314.

[109] Charles de Peyssonnel, *Traité sur le commerce de la Mer Noire*, vol. II, Paris, 1787, p. 177—178.

[110] Manuscrisul intitulat *Archivium Tripartitum Inclytae Provinciae Bulgariae...* per R. Patrem Blasium Kleiner, Ex-Diffinitorem, et SS. tae Theologiae Lectorem in Conventu Al-Vinczіensi ad SS. Apostolos Petrum et Paulum, Anno a partu Virgineo 1761-o, descriptum vero a R. P. Andrea Wipffler Ejusdem Or-

www.digibuc.ro

spune că deţinem pînă acum puţine date asupra vieţii şi activităţii misionarului catolic Blasius Kleiner. Doar P. Cajo Othmer [111] şi Karol Telbizov [112] au remarcat, după cunoştinţa noastră, importanţa manuscrisului redactat de prelatul franciscan, menţionînd printre altele şi faptul că acest cleric peregrin, din dioceza catolică a Bulgariei, a deţinut funcţia de „Minister Provincialium" între anii 1764 — 1767 şi 1773—1776. Un document inedit, descoperit recent în fondul arhivelor din Alba Iulia, autograf al lui Blasius Kleiner, atestă prezenţa acestuia în Transilvania în anul 1759. Era anul în care călugărul franciscan se ocupa — în spiritul unei desăvîrşite ascultări ierarhice — de starea datoriilor şi obligaţiilor băneşti ale comunităţii catolice din parohia Vinţului de Jos [113].

Notaţiile clericului franciscan constituie integral una dintre cele mai bogate surse de informaţii ale epocii asupra provinciilor româneşti, Indicaţiile consemnărilor detaşează date de ordin geografic, istoric, economic, etnogenetic etc., de o remarcabilă importanţă pentru cercetătorul zilelor noastre. Aşa de pildă, dacă ar fi să ne referim numai la paginile primului capitol — cu caracter introductiv — intitulat atît de sugestiv *De Valachia et Origine Gentis Valachiae*, am remarca: mai întîi, interesantele şi judicioasele consideraţii privind originea latină a locuitorilor celor trei provincii româneşti; în al doilea rînd, observaţiile care mărturisesc în mod atît de subliniat despre unitatea istorică a provinciilor româneşti. Se înţelege, autorul memorialului de călătorie insista în unele pasaje asupra trecutului ţării, mai cu deosebire asupra Ţării Româneşti, ca mai apoi să aibă prilejul unor observaţii, nu lipsite de interes, vizînd starea de lucruri contemporană vremii petrecute pe meleagurile noastre. Se dau — în acest sens — amănunte de ordin administrativ prin indicarea judeţelor şi a principalelor aşezări cu caracter urban; se fac aprecieri privind organizarea politică şi religioasă a ţării; în sfîrşit, se descriu cele mai importante centre reli-

---

dinis et Provinciae Predicatore, nec non recensiti Conventus Al-Vinczіensis actuali Gvardiano Anno Christi 1764-to in 4°, [2] + 209 + [3] + 474 p., se păstrează la Biblioteca de Stat Széchényi din Budapesta, provenind din fondul Sf. Ioan de Capestrano. Partea privitoare la istoria Bulgariei (209 p.) a fost studiată de Karol Telbizov din Varna.

[111] *Una Cronaca manoscritta dell'antica Provincia francescana bulgaro-valacca (1764)*, în „Studi Francescani", seria a treia, III (XXVIII) (1931), nr. 3, p. 3—20.

[112] Една неизвестна история на България от 1761 г. (O istorie necunoscută a Bulgariei la 1761), în „Исторически преглед," Sofia, XXIV (1968), nr. 3, p. 71—80.

[113] Arh. St. Alba Iulia, *Comunitatea bulgară de la Vinţul de Jos (1700—1854)*, U 45/1759 M1 — F.46, orig. latin.

www.digibuc.ro

gioase — mănăstiri, biserici — fie catolice, fie ortodoxe [114]. De un interes deosebit — ţinînd seama de amploarea lor — sînt şi informaţiile sau indicaţiile care privesc mai îndeaproape cetatea de scaun a Bucureştilor. Într-un capitol aparte, intitulat *De nomine, situ, ortu, templis et civitatis Bukurestiensis*, în afara legendei despre originile oraşului, asupra căreia vom reveni în capitolul următor, Blasius Kleiner consemnează, cu mult simţ de observaţie, următoarele:

„Acest oraş, prin mijlocul căruia curge rîul Dîmboviţa, are dinspre partea de apus spre răsărit, nord şi miazăzi numai cîmpie şi mlaştină, spre apus cîteva coline, pe care sînt plantate cîteva vii, nu este înconjurat de nici un zid, pretutindeni fiind liber şi deschis. Uliţele, îndeosebi cele principale, sînt destul de largi şi pavate cu lemn de stejar, altfel drumul ar fi impracticabil.

În ce priveşte clădirile, dacă laşi la o parte bisericile, mănăstirile, Curtea Domnească, casele bisericeşti, una sau două case de negustori, sînt destul de neînsemnate, căci casele sînt mici, îngrămădite, făcute simplu pe dinăuntru şi împodobite pe dinafară [...]. *Întinderea [oraşului] este aşa de mare, încît dacă un om s-ar urca în turnul din mijlocul oraşului, cu greu ar putea să vadă de la un capăt la altul şi după părerea mea cuprinde 3 mile germane jur împrejur*". Şi misionarul franciscan continuă:

„Ceea ce trebuie luat în seamă în acest oraş sînt următoarele:

În primul rînd diversitatea de neamuri şi de limbă, căci aci poţi vedea nu numai toate neamurile Europei, dar chiar foarte mulţi inşi din părţile Asiei.

În al doilea rînd, negoţul, căci aci înfloreşte în chip deosebit; nicăieri în Germania nu vei vedea atîtea perle, mărgăritare mari şi pietre preţioase ca aci; un negustor armean a putut să arate într-o mică cutie pietre preţioase în valoare de 30.000 de florini. De asemenea, nicăieri cineva n-ar putea să găsească atîtea felurite blănuri foarte preţioase ca în Bucureşti, căci într-un singur Han sau Mănăstire poţi să vezi blănuri mici de cîteva sute de mii de florini; trec peste alte blănuri aduse din Moscovia şi din Tartaria, ba chiar am văzut cumpărîndu-se o blană nu mare, ci micuţă de miel cu 6 lei: aşadar pe cît acest oraş este întrecut în frumuseţe de altele, pe atît le întrece şi el prin bogăţie.

În al treilea rînd, este mulţimea uimitoare a clerului, căci călugării sau monahii sînt în număr de peste 6.000, clerici şau ecleziastici peste 500, cîrciumi peste 3.000, dughene peste 20.000 şi foarte multe biserici, dintre care cea mai demnă de luat în seamă este biserica domnească Sf. Gheorghe, atît pentru coloanele ei uimitoare, tăiate dintr-o singură piatră împreună cu postamentul şi cu capitelurile pe care se sprijină

[114] *Archivium Tripartitum Inclytae Provinciae Bulgariae...* II, p. 91—206.

www.digibuc.ro

bolta bisericii, cît şi pentru mormintele domnitorilor şi chipurile lor, apoi pentru policandrul făcut din aramă, de 300 de ocale în greutate, în sfîrşit pentru frumoasa pictură moscovită cu care este împodobită pe dinăuntru şi pe dinafară" [115].

Semnificativ de remarcat, din notaţiile de călătorie ale lui Blasius Kleiner, ar fi şi enumerarea — în ordinea importanţei lor — a tuturor lăcaşurilor de închinăciune cunoscute de el pe meleagurile bucureştene. Cel puţin din acest punct de vedere, mărturiile lui se singularizează în raport cu toate cele care l-au precedat sau care i-au fost contemporane. Faptul în sine conferă, oricum, operei memorialistice o certă valoare de unicat [116].

---

[115] *Ibidem*, p. 161—162.

[116] Aceste lăcaşuri erau: Mitropolia, unde şade Arhiepiscopul, are capelă; Sf. Gheorghe, noua biserică cu mănăstire, are paraclis şi capelă; Cotroceni, cu mănăstire, are paraclis şi capelă; Colţea, cu mănăstire, are paraclis şi capelă; Sf. Elefterie, clădită dintr-un material solid; Sărindarul, din zid solid; Sf. Sava, din zid; Zlătari, din zid, are capelă; Sf. Ioan cu mănăstire; Stavropoleos, din zid, are capelă; Greci, din zid; Mihai Vodă, cu mănăstire, din zid, îşi trage numele de la domnitor; Arhimandritul, din zid, este făcută de Arhimandrit; Arhimandritul, din lemn; Schitul Hasidin, din zid; Sf. Spiridon, din zid; Antim, din zid, are paraclis şi capelă; Sf. Spiridon, reclădit din zid; Sf. Ecaterina, din zid; Radul Vodă cu mănăstire, se numeşte astfel după numele domnitorului care a făcut-o; Sf. Aftanasi sau Athanasie, de zid [amintită în sec. XIX ca Biserica lui Bucur]; Văcăreşti, din zid; Curtea domnească sau Biserica Curţii, are 4 paraclise; Sf. Gheorghe vechi, din zid — vechea biserică a Sf. Gheorghe; Stelea, din zid; Răzvan, din zid; Vergu, din zid; Neguţători, din zid; s-a înălţat prin grija negustorilor; Săpunari, din zid; Silvestru, din zid; Scaunele, din zid; Sibilele, din zid; Ienei, din zid; Dintr-o zi, din zid; Bradul, din zid; Brezoianu, din zid; Creţulescu, din zid; Fîntîna boului, din zid; Fîntîna boului, din lemn; Dîrvaz, din zid; Doamnei, din zid; Sf. Nicolae, din zid; Gorgan, din zid; Bălăceanu, din zid; Şerban Vodă, cu han; Biserica Albă, din zid; Goleascăi [?], din zid [necunoscută]; Doamna Bălaşa, din zid, are paraclis; Biserica Vlădicăi, din zid; Sf.Ecaterina, din zid; Broşteni, din zid; Cărămidari, din lemn; În casa Brîncoveanului, din zid, are paraclis; Sîrbi, biserica sîrbilor, din zid; Dobroteasa, din zid; Olteni, din zid; Popescul, din zid; Sf. Vineri, din zid; Lucaci, din zid; Popa Soare, din zid; Popa Drăguşin, din zid; Udricani, din zid; Hagiul, din zid; Mîntuleasa, din zid; Olari, din zid; Oţetari, din zid; Popa Cozma, din zid; Stejarul, din zid; Popa Radul, din zid; Popa Ionaşcu, din zid; Batişte, din zid; Apostol, din lemn [?]; Delea veche, din lemn; Delea nouă, din lemn; Ceauş Radu, din zid; Popa Marin, din lemn; Iancul, din lemn; Popa Nan, din zid; Logofăt Efrem, din lemn [necunoscută]; Precupeţii noi, din lemn; Precupeţi [vechi], din lemn; Mihai vodă Racoviţă, din lemn [necunoscută]; Popa Raciul, din lemn [necunoscută]; Popa Dima, din lemn; Popa Petre, din lemn; Staicu, din lemn; Foişor, din zid; Biserica Brîncoveanului, în curte, din lemn; Vistier Racoviţă, din zid [necunoscută]; Ţigănia Vlădichii, în vie, din zid; Biserica noua a lui Ghica, din zid (Sf. Spiridon); Mărcuţa, din zid; Sf. Pantelimon, cu spital; Bărăţia, care este reşedinţa părinţilor franciscani.

www.digibuc.ro

Continuînd şirul mărturiilor, ţinem să remarcăm acum, din ultimul pătrar al veacului al XVIII-lea, pe cărturarul napolitan **Leonardo Panzini,** profesorul de limbă italiană al beizadelelor lui Alexandru Ipsilanti. Oaspete la Curte între anii 1776—1778, el nota, în corespondenţa sa cu abatele P. Deodato Marone, despre Bucureşti:

„Oraşul este aşezat într-un şes întins, pe rîul Dîmboviţa care-l împarte în două. Este alcătuit într-un chip de care nu-şi poate face idee cineva. Afară de un cartier unde sînt adunaţi toţi negustorii şi care e clădit nemţeşte, tot restul are înfăţişare de sat; casele sînt răspîndite ici şi colo, fiecare avînd grădiniţa ei. Uliţele însemnate sînt podite cu lemn, lucru pentru mine nou şi curios. Acest pavaj e bun pentru a evita noroiul, care e groaznic cînd plouă, dar foarte neplăcut pentru cine merge cu vreo caretă.[...] Oraşul este destul de populat. El numără şapte mii de case şi aproape douăzeci de mii de locuitori, printre care valahi, greci, bulgari şi alţii. Sînt şi mulţi nemţi fugiţi aici din Transilvania. Sînt vreunul sau doi italieni şi cam tot atîţia francezi. Boierii de la curte vorbesc italiana sau franceza cu străinii; între ei vorbesc întotdeauna grecește"[117].

Descrierea Bucureştilor, făcută de Leonardo Panzini, este, în genere, sugestivă şi exactă. Excepţie fac, poate, unele indicaţii de ordin demografic. Ne gîndim mai cu seamă la cifra de populaţie şi la numărul acelor străini aşezaţi pe atunci în capitala ţării care par exagerat de scăzute.

În sensul celor remarcate mai sus, cu precădere în ceea ce priveşte aspectul rustic al aşezării, amintim şi notele de călătorie, puţin cunoscute de altfel, ale preotului armean **Hugas Ingigean** (1758—1843). Învăţatul autor — istoric şi geograf — a lăsat, printre altele, şi o fidelă descriere a Bucureştiului. Ea a fost inclusă într-o vastă şi erudită operă, elaborată în unsprezece volume sub auspiciile congregaţiei religioase a Mechitariştilor din Veneţia. La redactarea acestei lucrări cu caracter enciclopedic a colaborat şi Hugas Ingigian pentru capitolele privind Turcia europeană şi Armenia. Ştirile, corespunzînd epocii 1780—1785, tratează situaţia geografică, guvernămîntul, organizarea administrativă şi bisericească, situaţia economică a principatelor româneşti. Despre oraşul reşedinţei domneşti sînt notate următoarele:

„Bucureşti este capitala Valahiei, are forma rotundă şi se găseşte în judeţul Ilfov, pe malul Dîmboviţei. Domnul trăieşte aici într-un palat făcut din piatră. Numărul locuitorilor ajungea anul trecut — după părerea memorialistului — *la cincizeci de mii, printre care se găseau şi diferiţi străini. Oraşul este împărţit în şaizeci şi şapte de mahalale.*

---

[117] Nino Cortese. *La Valachia durante il Principato di Alessandro Ypsilanti.* în „L'Europa orientale", II (1922), nr. 3, p. 4—5.

www.digibuc.ro

Casele nu sînt acoperite cu olane, ci cu lemn ca la unguri şi leşi. Aproape fiecare casă are curte şi casele locuitorilor de seamă sînt împrejmuite cu gard de scînduri, căci acolo nu se găseşte piatră, iar uliţele sînt pavate cu lemn; fiecare casă are grădină cu fel de fel de pomi, care dau aşezării un pitoresc aspect rural. Apa vine din Dîmboviţa şi este sănătoasă. Locuitorii spun Dîmboviţei „apă dulce, cine bea nu se mai duce". Cu aceasta, ei vor să spună că aici viaţa este mai liberă decît în celelalte oraşe ale Imperiului otoman. Apa puţurilor însă este neplăcută... Sînt numeroase biserici, mănăstiri şi hanuri care în majoritate au fost construite de către domni şi poartă numele acestora... Numărul bisericilor şi al mănăstirilor care se găsesc în oraş şi împrejurimi se zice că ajunge la trei sute optzeci; acestea numai cele zidite din piatră, fără a număra pe cele din lemn, cu care ar fi peste patru sute. Bor [generalul Friedrich Wilhelm Bawr] *care se găsea aici în timpul sultanului Mustafa III, pomeneşte de douăzeci şi opt de mănăstiri din piatră şi treizeci şi una de biserici tot din piatră, precum şi de douăzeci de biserici din lemn şi zece paraclise. Înainte vreme, bisericile armeneşti erau numeroase; acum sînt două din piatră, una este mică. Luteranii au şi ei o biserică; acolo au şi tipografia lor. Tot acolo exista înainte şi o manufactură de stofă şi pînză, ai cărei lucrători erau cei mai mulţi nemţi"* [118].

Date economice de seamă privitoare la activitatea manufacturilor din Bucureşti sînt înfăţişate într-o scrisoare a cunoscutului filosof, economist şi jurisconsult englez **Jeremy Bentham** (1748—1832), care a poposit în oraş în plină iarnă a anilor 1785—1786. El a fost primit cu ospitalitate de către Ivan Ivanovici Severin, consulul rus şi de Raicevich, agentul austriac. Iată fragmente ale scrisorii sale, adresată la 8 ianuarie 1786 unui prieten din Anglia:

„În timpul şederii mele la Bucureşti, unde diferite împrejurări .m-au silit să petrec opt zile, am cumpărat două piei, una roşie, cealaltă galbenă, amîndouă bune, mai cu seamă însă cea roşie. Ea consta dintr-un material scorţos, aşa după cum am văzut folosindu-se uneori în Anglia la cele mai luxoase legături de cărţi; mi s-a părut că era piele de capră prelucrată la Rusciuc pe Dunăre. Pentru cea roşie mi s-a cerut patru piaştri... Au luat numai doi piaştri şi jumătate datorită serviciilor unei călăuze credincioase; pentru cea galbenă mi s-a cerut doi piaştri şi mi s-a luat, pînă la urmă, numai şaptezeci de parale (Valoarea unei parale este de aproape o jumătate de penny englez).

---

[118] H. Dj. Siruni. *Mărturii armeneşti despre români: Valahia şi Moldova... de Hugas Ingigian (1758—1843)*, în „Analele Academiei Române. Seria a III-a. Memoriile Secţiei Istorice." tom. IX (1929), p. 259—260.

www.digibuc.ro

Am trecut prin Rusciuc, dar n-am aflat despre această manufactură decît mai tîrziu. În Bucureşti se găsesc de asemenea una sau două case renumite unde am văzut prelucrîndu-se piele roşie, dar exemplarele pe care le-am zărit în prăvălii erau cu totul diferite de celelalte şi mult inferioare şi am găsit că manufactura era de aşa mică importanţă, încît numai puţine persoane, din cele multe pe care le-am întrebat, aveau cunoştinţă despre ea. S-a nimerit s-o descopăr în chip întîmplător cînd mă plimbam fără ţel prin apropierea staţiei de carantină la poalele dealului care coboară repede în apropierea oraşului. Cînd se ajunge la acea staţie, trebuie urmat drumul din dreapta dintre cele două în care se desparte drumul principal, tăbăcăria aflîndu-se la o distanţă de aproape un sfert de milă de împrejurimile oraşului. Ea poate fi recunoscută după pieile care se văd atîrnînd în diferite stadii de prelucrare. La intrarea în atelier, am văzut un om care pisa o substanţă vegetală, ce părea să fi fost o frunză, dar în starea în care am găsit-o era tocată în mici bucăţele, încă nu în pulbere. Cu cît devenea mai fină, cu atît se apropia ca înfăţişare de pulberea care, după cît mi se pare, este cunoscută în toată Turcia sub numele de Al Henna sau Hina... Cu consimţămîntul oamenilor, am luat cu mine o mostră din substanţa întrebuinţată în Bucureşti, pe care o păstrez spre a o experimenta şi a o confrunta cu Henna din care am făcut de asemenea o provizie...“ [119]

Călătorul englez prezintă — în continuarea epistolei sale — unele aspecte din viaţa societăţii bucureştene, a protipendadei desigur, pe care a cunoscut-o mai cu seamă prin mijlocirea consulilor Severin şi Raicevich. Din această protipendadă făceau parte şi cîţiva străini ca, de pildă, secretarul francez al domnitorului, de la Rose, sau profesorul de limbă germană Weber.

Jeremy Bentham a fost uimit îndeosebi de pregătirea şi educaţia unui *„Costache, tînăr grec de 22—23 ani, crescut la Constantinopol, al doilea grămatic al Visteriei. Vorbeşte bine franceza şi citeşte engleza pe care a învăţat-o cu Weber şi pentru care este pasionat. L-am întrebat de teatrul italian... Un englez fiind o pasăre rară în această ţară, Costache era sau se prefăcea a fi foarte bucuros de a mă vedea... La dînsul, sau în altă parte, veţi întîlni doi boieri europenizaţi, tinerii prinţi Cantacuzino. El însuşi a mărturisit a fi unul dintre cei patru sau cinci adepţi ai lui Hélvétius; pe tovarăşii săi discipoli nu-i poate mărturisi, dar bănuiesc că aceştia doi fac parte din ei şi ar fi posibil ca însuşi fiul domnitorului să fie un altul. Domnitorul însuşi, pe care aş fi dorit să-l văd, nu m-a putut primi fiind bolnav cu adevărat... În afară de tăbăcării, Bucureştii mai au şi o*

[119] E. D. Tappe, *Bentham in Wallachia and Moldavia*, în „The Slavonic and East European Review“, XXIX (1950), nr. 72, p. 67—68.

www.digibuc.ro

sticlărie, care produce sticlă pentru geamuri, destul de bună și simțitor mai ieftină decît sticla de Boemia, ce se găsește din belșug aici. Lemnele de foc nu costă aproape nimic, iar construcțiile de cărămidă sînt relativ ieftine, cu toată uriașa cantitate de materiale risipite fără rost" [120].

Notele de călătorie ale lui Jeremy Bentham, bazate — în mare măsură — pe observație științifică, diferă mult de obișnuitele însemnări de drum cu care am fost deprinși pînă acum. Jurisconsultul englez se bucura de o serioasă pregătire în domeniul științelor economice. El manifestă mult interes pentru micile noastre ateliere manufacturiere, puțin dezvoltate pe atunci. Amănuntele consemnate, privitoare la prelucrarea pieilor, la unele substanțe colorante și la prețul acestora sînt deosebit de prețioase. Ele sînt primele de acest fel incluse în șirul mărturiilor externe cunoscute pînă acum. Cît despre existența acelui centru manufacturier de preparare a sticlei la București în 1786, trebuie să relevăm faptul că relatările peregrinului englez constituie singurul izvor de informație pe care îl deținem în legătură cu această activitate productivă. Nu lipsite de interes sînt și observațiile privitoare la începuturile „europenizării" unei părți a societății bucureștene în acea vreme. Existența unor adepți ai doctrinei lui Hélvétius la București ni se pare deosebit de sugestivă pentru noua mentalitate care se înfiripa în mijlocul unor cercuri, restrînse la acea dată, de boieri animați de oarecari idealuri generoase. Prezența unui teatru italian la București, deprinderea boierilor, tot mai mult, de a vorbi în limbile franceză, italiană, germană sau chiar engleză, răspîndirea cărților și ideilor străine, occidentale, iată semnele suflului înnoitor care se va face tot mai mult simțit de acum înainte.

Aprecierile cunoscutului medic italian **Lazzaro Spallanzani** (1729–1799), care a trecut prin București în toamna anului 1786, deși severe, sînt în mare măsură justificate. Anatomist renumit și profesor de științe naturale la Universitatea din Padova, Lazzaro Spallanzani face o adevărată călătorie de studii prin părțile Orientului. Reîntorcîndu-se spre patrie, trece prin Țara Românească și Transilvania unde notează cu meticulozitate tot felul de observații. Unele dintre ele au și o latură inedită, neîntîlnită pînă acum la alți călători. El este, de pildă, unul dintre primii care manifestă interes pentru climatul și fauna orașului-reședință de scaun.

„Acest oraș în care mă aflu de trei zile poate fi ocolit — după cît mi s-a spus — în trei ore și nu are ziduri. Ar avea vreo douăzeci și cinci de mii de suflete. Atît acoperișurile caselor cît și pavajul ulițelor sînt

[120] *Ibidem*, p. 70.

www.digibuc.ro

din lemn. Casele sînt totuşi din lut. Se găsesc şi cîteva clădiri frumoase.[...]

Clima Bucureştilor este destul de caldă, asemănătoare cu cea de la Constantinopol, deşi este un oraş mai puţin meridional. Aceasta pentru că aici nu se simte de loc vîntul nordic. Norii vin în aceste părţi dinspre munţii Valahiei, învecinaţi cu cei ai Transilvaniei, şi mi se spune că în timpul verii furtunile sînt dese. La amiază este foarte cald (cel puţin acum) şi îmi pare a fi 22—23 grade, dar seara este răcoare. În aceste trei zile, aerul a fost foarte liniştit. Păsările pe care le-am zărit în Bucureşti: foarte multe ciori, răspîndite pretutindeni, corbi şi coţofene cu coada lungă, ulii şi altele asemănătoare celor de la noi. Pe micul lac al principelui Ipsilanti se găsesc multe lebede domesticite "[121].

Din iarna aceluiaşi an 1786 datează şi memorialul de călătorie al neguţătorului german **Jenne**. Despre acest personaj nu cunoaştem decît puţine lucruri: de pildă, că era din Frankfurt, că umblase mult prin Europa, Asia şi chiar America şi că a trecut prin Ţara Românească şi Transilvania, după ce coborîse pe Dunăre pînă la Galaţi.

„Oraşul — notează Jenne — *e situat cam la opt ceasuri depărtare de Dunăre... Cînd te apropii de oraş te cucereşte aspectul său prin mulţimea bisericilor şi capelelor care au fiecare trei, patru sau chiar cinci turnuleţe. Dar această impresie se risipeşte îndată ce ai pătruns pe uliţa principală unde se văd colibele de lut ale dughenelor şi cîrciumilor. Din cauza noroiului îngrozitor toate uliţele sînt podite cu butuci de stejar. Casele boierilor sînt clădite din cărămidă, însă prost zidite şi fără înfăţişare deosebită şi abia se văd de pe stradă, fiind înconjurate de grădini şi ogrăzi. Rînduiala dinăuntru a caselor corespunde pe deplin aspectului exterior... mobilierul se compune dintr-un divan mare cu saltele pe care boierul fumează, mănîncă şi doarme.*

Oraşul este lung de aproape un ceas şi jumătate şi afară de casele boiereşti care sînt risipite ici şi colo, bisericile şi hanurile care sînt din piatră, toate casele sînt construite din lemn şi lut. Cea mai mare parte a bisericilor şi hanurilor sînt clădiri pe care domnii timpului le-au înconjurat cu ziduri, pentru a se refugia în ele în caz de nevoie. Domnul zidise cu puţin în urmă un palat nou dincolo de Dîmboviţa. Zidarii şi lucrătorii au fost aduşi de la Braşov. Fiind însă plătiţi mai rău decît fuseseră tocmiţi, ei s-au înapoiat în Ardeal şi palatul a fost isprăvit cu meseriaşi nepricepuţi din ţară. Clădirea era deci, cu toată mărimea ei, foarte urîtă... Un număr de catolici locuiau pe atunci la Bucureşti, unde era o mănăstire

[121] *Le opere di Lazzaro Spallanzani* publicate sotto gli auspici della R. Academia d'Italia. Milano. U. Hoepli. 1936. vol. V. parte I. *Viaggio a Constantinopoli*. p. 322—323.

www.digibuc.ro

săracă a franciscanilor. Saşii — protestanţi din Ardeal — făceau slujba lor sub protecţia consulului suedez. Printre ei se aflau diferiţi meşteşugari ca ceasornicari şi giuvaergii, precum şi un farmacist. Evreii aveau şi ei sinagoga lor, numai turcii n-aveau nici o moschee. Un conte ungur Festetics, dedat negustoriei, face afaceri bune procurînd prin activitatea sa hrană multor meseriaşi la Viena, deoarece a avut ideea fericită de a crea un depozit de trăsuri la Bucureşti. În magazinele lui se află vreo patruzeci de caleşti..., precum şi un număr mare de trăsuri din cele mai frumoase. Prin aceasta el a introdus în ţară gustul atît de răsplătit al caleştilor în aşa fel că nu numai toţi boierii şi-au cumpărat asemenea trăsuri, dar se şi iau la întrecere în această privinţă". [122].

Aspectul general al Bucureştilor este bine prins de călătorul german ce sesizează contrastul dintre starea celor avuţi, locuind în case de piatră, în huzurul şi lenevia specifice „nobleţii fanariote" şi norodul nevoiaş, ascuns prin mahalale mărginaşe. Jenne notează şi unele informaţii inedite privitoare la comerţul fructuos de caleşti, iniţiat de acel Festetics, conte după mărturiile călătorului. Era încă un semn că boierii începuseră să adopte noi moravuri, copiind luxul şi felul de viaţă al aristocraţilor de prin părţile Occidentului. Plimbările la Herăstrău, Colentina sau Pantelimon cu caleştile, plimbări de care vor aminti, de acum încolo, tot mai adeseori călătorii străini, iată o nouă preocupare a boierilor şi a jupîneselor lor. Un prilej de a-şi arăta bogăţia şi puterea, deoarece aşa se obişnuia: cu cît rangul boierilor era mai înalt, cu atît caleştile lor erau mai scumpe şi, firește, mai înzorzonate.

Nu lipsite de interes sînt şi însemnările — inedite pînă astăzi — ale prusianului **Karl Ludwig von Goetze** (1743—1806) [123]. Întorcîndu-s în ţară dintr-o misiune la Constantinopol, el trece prin Bucureşti în decembrie 1791, în timpul domniei lui Mihail Şuţu. Acesta îi trimisese în întîmpinare pe secretarul său personal; iar a doua zi, la ceasurile unsprezece, într-o trăsură *„cum se află o mie la Berlin"*, purtat însă de şase cai şi escortat de patru cihodari, demnitarul a fost primit cum se cuvenea unui oaspete străin la palatul lui Vodă.

---

[122] *Herrn Jenne's Reisen nach St. Petersburg, einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavonien, Italien, die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn nebst einem Reise — Journal der Donaufahrt von Essegg bis ans schwarze Meer*, Pest, 1788, p. 225—227; C. Karadja, *Un călător pe Dunăre în anul 1786*, în „Revista istorică", X (1924), nr. 1—3, p. 43—50.

[123] *Tagebuch einer Reise von Potsdam aus, durch Sachsen, Bayern, Steyermark, Venedig nach Constantinopel und zurück über Bukarest, Siebenbürgen und Ungarn (mit einigen Zeichnung) vom 8 april 1788—may 1799*, vol. II, p. 253—258 (fol. german 1.072) la Muzeul de Stat Széchényi din Budapesta.

www.digibuc.ro

„Un om cuminte nu-şi poate închipui cît e de săracă şi pretenţioasă această Curte, care ţine pentru fast pînă la trei-patru sute de oameni" — remarcă von Goetze. Datorită intervenţiilor exercitate prin bunăvoinţa agentului imperial Merkelius, călătorul rămîne încă o săptămînă în capitala Ţării Româneşti. A avut de suferit în acest răstimp multe neplăceri de pe urma lui Panaioti Kodrikas, secretarul domnesc. Plecarea la 15 decembrie s-a făcut cu oarecare greutate, trebuind să se ceară şi ajutorul altor dregători sau oameni cu trecere, printre care şi un „Monsieur Ebert", deoarece *„cu grecii şi cu valahii merge şi mai rău decît cu turcii"* — notează cu oarecare amărăciune emisarul regelui Frederic Wilhelm al II-lea.

Interesante şi amănunţite — pentru Cetatea de scaun a Ţării Româneşti — sînt şi impresiile călătorului englez **William Hunter** care poposeşte pe meleagurile noastre în vara anului 1792. Colindase mult prin Franţa, pe ţărmurile Mediteranei orientale, prin Turcia mai cu seamă şi luase acum drumul întoarcerii pe uscat, traversînd Balcanii şi Dobrogea. De la Galaţi se îndreaptă spre Bucureşti, pe la Rîmnic şi Buzău, unde ajunge la 13 iunie şi rămîne cîteva zile.

„Către ceasurile două după amiază... după o plăcută călătorie de la Afumaţi, am sosit în Bucureşti, capitala Valahiei şi reşedinţa domnitorului. Ea are o aşezare plăcută pe urcuşul uşor al unei movile. Oraşul nu este prea larg, dar se întinde în lungime şi din cauza numeroşilor arbori, risipiţi printre case, are înfăţişarea — într-o largă măsură — a unui sat întins. Unele dintre case sînt din lemn, dar cea mai mare parte dintre ele sînt clădite din cărămizi, tencuite şi văruite. Pentru pardoseala lor nu se folosesc scînduri, ci tot cărămizi. Toate străzile sînt podite cu scînduri, care se întind de pe o parte pe cealaltă, formînd un fel de pod de lemn continuu, care este scump, neplăcut şi nepotrivit. Această podire cu lemn este folosită din cauza pămîntului ce nu permite o temelie solidă. Multe dintre aceste scînduri nu sînt bine prinse, astfel că atunci cînd eşti în trăsură, eşti zguduit în modul cel mai supărător, iar norii de praf pe care îi lasă în urmă pe o zi de vînt sînt grozav de neplăcuţi. Cînd vă voi spune că numărul bisericilor mari din Bucureşti se ridică la trei sute şaizeci, veţi deduce desigur că toţi locuitorii sînt preoţi... Aceste biserici sînt în general clădiri greoaie; pereţii lor, atît în interior cît şi în exterior sînt acoperiţi cu picturi strălucitoare şi ciudate, reprezentînd sfinţi greci şi diferite fragmente din istoria biblică. Bisericile au o înfăţişare foarte falnică, dar fără eleganţă.

Toţi boierii — oameni bogaţi — trăiesc aici iarna şi unii dintre ei trăiesc în mare lux. Ca o dovadă a mîndriei lor, trece drept foarte nepotrivit pentru demnitatea lor de a fi văzuţi umblînd pe jos în oraş. Numărul şi varietatea vehiculelor construite pentru satisfacerea acestui lux sînt

www.digibuc.ro

într-adevăr de necrezut și multe dintre ele sînt foarte elegante și costisitoare. Totuși, ei își construiesc arareori aceste vehicule în București. Sînt cumpărate din Ungaria sau de la Viena. Unele străzi sînt largi și regulate; iar Bazarul, adăpostit într-o clădire spațioasă, este bine aprovizionat cu mărfuri. În ziua de 15 ale lunii, am făcut o plimbare călare în împrejurimile orașului. În drumul nostru, ne-am oprit la un chioșc aparținînd domnitorului, un loc ce merită să fie reamintit pentru așezarea sa, care este foarte plăcută și oferă o vedere largă, asupra unei frumoase regiuni de șes. De la acest chioșc, am plecat spre un loc de plimbare, unde am găsit numeroase persoane... bucurîndu-se de răcoarea aerului serii... Am luat masa de seară la consulul rus, care ne-a primit într-un chip atît de sărbătoresc, încît s-ar fi putut crede că ne aflăm sau la Paris, sau la Londra. Primul secretar al Domnitorului era un om ales și foarte politicos, care chiar de la sosirea noastră ne-a acordat o atenție deosebită. Fiind foarte doritori să vedem Curtea domnitorului înainte de a părăsi București, după înțelegerea noastră, ne-am întîlnit cu el în dimineața zilei următoare. Cum n-am fost primiți în mod oficial, eticheta cerea ca de primirea noastră să nu înștiințăm pe nimeni... Măria Sa, într-un costum grecesc era așezat pe un divan, cu cei doi fii ai săi de partea dreaptă, iar epitropii și boierii erau așezați după rangul lor, de partea stîngă. Primirea s-a făcut cu un ceremonial deosebit, dar n-a fost o zi de mare activitate. Au fost citite unele comunicări și au fost prezentate cîteva petiții, în timp ce domnitorul își bea cafeaua, își fuma ciubucul, care era din lemn de cireș, lung de peste șase picioare cu capătul foarte elegant și cu ultima piesă confecționată din chihlimbar. Toată lumea îi purta domnului mare respect și de cîte ori vorbea, o deplină tăcere cuprindea sala. Înainte de plecare el a poruncit secretarului său să ne roage să luăm cafeaua cu el în particular după audiență. O invitație atît de politicoasă nu putea fi refuzată. La timpul hotărît ne-am prezentat și am fost primiți cu cea mai mare politețe. Curînd după ce ne-am așezat, au intrat mai mulți servitori care, după ce ne-au oferit ciubuc, ne-au servit cu cafea și dulcețuri care aveau — amîndouă — un parfum minunat. El întreține, în general vorbind, o curte minunată, dar cum palatul, care era o clădire spațioasă și măreață, arsese în timpul războiului, domnul a fost nevoit să-și mute reședința într-o mănăstire și să trăiască într-un chip mai retras. Curtea doamnei este cu totul deosebită de cea a domnului, iar la audiențele ei nu sînt primiți bărbați, afară de anumite zile, care sînt însă foarte rare“ [124].

William Hunter amintește, în încheiere, de mulțimea acelor străini, care se ocupau îndeosebi cu negoțul.

---

[124] William Hunter, *Travels in the year 1792 through France. Turkey and Hungary*, London, 1796, p. 321—337.

www.digibuc.ro

Călătorul englez a părăsit ţara, trecînd în Transilvania pe la pasul Turnul Roşu.

Panorama bucureşteană zugrăvită în paginile acestor memorii de călătorie este foarte sugestivă. El descrie aspectul pitoresc al aşezării oraşului, construcţiile ridicate în acea vreme, locurile de promenadă ale orăşenilor de la Izvoare şi Herăstrău. În urma plimbării făcute la chioşcul ridicat de Mavrogheni, William Hunter ţine să amintească şi despre luxul caleştilor boiereşti, aduse desigur cu multă cheltuială. O bună impresie i-a făcut Vodă Şuţu care l-a primit — după tipicul curţilor orientale, cu ciubuce şi cafele — la mănăstirea de la Mihai Vodă, unde se afla Curtea în acea vreme din pricina degradării palatului de pe Dealul Spirii, mistuit, de curînd, de foc.

Heinrich Christoph von Reimers (1768—1812), diplomat german stabilit în Rusia şi numit în ambasada lui Kutuzov — ce se înfăţişa la Constantinopol pentru a rîndui pacea cu turcii, învinşi în urma războiului din anii 1787—1792 — este obligat să treacă şi prin cele două ţări româneşti în vara anului 1793.

Alexandru Vodă Moruzi îi primeşte pe Kutuzov şi pe demnitarii săi, printre care se număra şi von Reimers, în cortul de onoare. După o scurtă convorbire, alaiul porneşte la drum, în sunetele meterhanelei turceşti, ajungînd în Bucureşti în după amiaza aceleiaşi zile. Mulţimea, printre care multe fete frumoase, era adunată la ferestre sau pe străzi, admirînd trecerea cortegiului. Ambasadorul a descălecat în curtea locuinţei ce-i fusese hărăzită spre găzduire în salvele de onoare trase de arnăuţi. Cîţiva membri ai ambasadei rămîn ca oaspeţi ai pităresei Argetoianca, boieroaică ciudată care i-a uimit pe străini prin căciula de urs ce-o purta în plină vară. Viaţa de petreceri de la Curte şi din casele boiereşti, ca şi serbările populare de prin jurul oraşului sînt zugrăvite de von Reimers cu multă vioiciune. Curiozitatea lui de a cunoaşte moravurile bucureştene l-a împiņs să cutreiere chiar şi mahalale mărginaşe. Dar să lăsăm pentru toate acestea propriile-i cuvinte:

„Deşi în timpul celor aproape paisprezece zile pe care le-am petrecut aici a fost foarte cald, cu toate acestea aproape în fiecare dimineaţă, curînd după răsăritul soarelui, precum şi serile cînd începea să se răcorească, făceam plimbări prin oraş şi prin împrejurimi. Spre a mă orienta mai bine, m-am urcat în mai multe turnuri din oraş şi m-am desfătat cu priveliştea minunată a localităţii, care, văzută de pe o astfel de înălţime, semăna mai mult cu un sat frumos construit, aşezat între păduri, grădini şi petice de cîmpie, decît cu capitala unei provincii şi reşedinţa unui domn... Deşi mult mai mare ca Iaşul, Bucureştiul n-are construcţii atît de frumoase. Stilul caselor marilor boieri de aici şi arhitectura lor nu este aşa de elegantă ca aceea a locuinţelor boiereşti din

www.digibuc.ro

capitala Moldovei. Chiar interiorul casei de aici, locuită de ambasador, nu este atît de curat și frumos ca acela în care am tras la Iași. Totuși aici se găsesc mai multe clădiri mari de piatră decît acolo, precum și mai multe biserici... Se află aici douăzeci de mănăstiri ortodoxe adăpostind călugări de la Muntele Athos și care trimit acolo venituri. În București există un fel de universitate... Aici, ca și la Iași, ulițele sînt de obicei proaste și podite cu scînduri; în multe locuri ele sînt înguste și neregulate. Tot aici se găsesc multe dughene și așa-numitul tîrg, care cuprinde mai multe rînduri din aceste dughene cu acoperișuri din scînduri destul de scurte [...]. Aceste dughene formează locuri de plimbare întunecoase, unde ești apărat de razele soarelui, de ploaie datorită acoperișului ieșit în afară. Totuși pe scîndurile cele proaste nu se ține seama de siguranța picioarelor. Se numără vreo patru sute de cetățeni germani așezați aici, dintre care cei mai mulți sînt însă sîrbi și ardeleni. Pretutindeni se întîlnesc numeroși țigani, care în mare parte lucrează în fierărie pe jumătate goi... Ceea ce văzusem deunăzi în Iași, am observat și aici. Înaintea tragerii clopotelor, care cheamă pe credincioși la rugăciune, se obișnuiește a se bate cu niște ciocănașe de lemn într-o scîndură de lemn atîrnată în apropierea bisericii... Duminică după sosirea noastră, domnul cu familia și curtea sa au luat masa la ambasador, iar în ziua următoare acesta a fost invitat cu toată suita sa la domn. Ambasadorul împreună cu funcționarii superiori ai misiunii au luat loc în trăsura de gală, iar noi am fost luați în caleștile și trăsurile boierilor. Domnul trebuie să se simtă destul de strîmtorat. El locuiește în condițiuni nu prea strălucite, deoarece în cursul ultimului război austriecii au distrus palatul domnesc care se găsea în apropiere de locuința sa de azi, alături de biserica arhiepiscopală, situată pe un deal din oraș. Zidurile rămase din palatul ars te fac să-ți dai seama de întinderea sa destul de mare de odinioară... Priveliștea din locuința domnului asupra orașului, mult mai jos așezat, este într-adevăr minunată. Rîul Dîmbovița curge sub ferestrele locuințelor de azi ale domnului... În împrejurimile Bucureștilor, pe care le-am vizitat și care nici pe departe nu sînt atît de atrăgătoare ca cele ale Iașilor, se află și o grădină... În această grădină se găsește și o sală de bal, în care germanii stabiliți în București vin în zilele de sărbătoare împreună cu familiile lor să se întîlnească între ei. Bărbații joacă popice și fumează după obiceiul nemțesc, în timp ce mamele se plimbă cu fetele lor gătite prin grădină. În sala de bal se dansează seara cu mai multă vioiciune. Ca în orice oraș mare sau mic se găsesc și aici femei ușoare. Semnele după care se recunosc acestea, ca și modul de a atrage seara la ele pe trecători este cît se poate de curios. Ele obișnuiesc ca în locuințele lor joase să privească la fereastră des-

www.digibuc.ro

culțe și să șadă îmbrăcate foarte bătător la ochi și să cînte în cor, un cîntec ale cărui cuvinte... le-am copiat și pe care ele îl cîntă cu vocea lor de sirenă... Locuințele care au fost puse la dispoziția suitei misiunii în București sînt în mare măsură mai bune ca cele din Iași... Acum cîteva zile, domnitorul a dat un bal de despărțire și o cină la reședința sa din împrejurimile orașului. Grădina era luminată cu lampioane, iar la sfîrșit ni s-a oferit privirilor un foc de artificii. În afară de pocnitoarele care plezneau cu zgomot, această serbare a fost cît se poate de neînsemnată..."[125]

O relatare asemănătoare, din timpul trecerii prin București a ambasadei ruse, o dă și **Johann Christian Struve**. În genere, consemnările memorialiste ale acestuia sînt puțin diferite de cele remarcate mai sus. Cîteva detalii în plus, unele nepotriviri de date și aprecieri, icicolo, mai diferite. Pentru Struve, *„Bucureștiul este de două ori mai mare și mai populat decît Iașul. Ceea ce merită să rețină pentru o clipă atenția străinului sînt* — după el — *locurile de plimbare, așezate pe marginea micului rîu Dîmbovița. Ele alcătuiesc poieni frumoase și alei mari și ești sigur că întîlnești mai ales spre seară, o mulțime de lume, atrasă de răcoarea locului*". După ce descrie petrecerile, cunoscute și din relatarea lui Reimers, Struve notează cu amărăciune că, din pricina sănătății lui Kutuzov, plecarea spre Constantinopol a trebuit să fie amînată. Acest lucru îl supără, mai cu seamă pentru că *„aerul nesănătos care domnește în acest oraș, fără a mai vorbi de starea proastă a apei, îmbolnăviseră cîteva persoane din solia noastră; iar cei ce rămăseseră sănătoși aveau de ce să se teamă și dînșii. Căci într-adevăr, putem noi să nu ne temem* — continuă să scrie Struve — *acolo unde se lasă carnea vitelor tăiate descoperită pe tejghele în stradă și unde nu întîrzie să se strice din pricina căldurii soarelui?*" [126].

Plecarea ambasadei s-a făcut la 10 august 1793, părăsind orașul pe drumul Văcărețtilor și despărțindu-se de domnitor, care-i condusese o bucată de drum în sunetele meterhanelei turcești și ale muzicii militare ruse.

Desigur, numărul călătorilor străini care au cunoscut Cetatea de scaun a Bucureștiului în anii veacului al XVIII-lea, lăsînd însemnări

---

[125] Heinrich von Reimers. *Reise der russisch-kaiserlichen ausserordentlichen Gesandschaft an die Othomanische Pforte im Jahr 1793.* vol. I, Petersburg, 1803. p. 123—131; Gh. Cardaș. *Sfîrșitul veacului al XVIII-lea în țările noastre după descrierea călătorului Heinrich von Reimers,* în *Prietenii istoriei literare,* vol. I, București, 1931. p. 107—132.

[126] Struve. *Reise einer jungen Russen von Wien über Jassy in die Crimm und ausfürliches Tagebuch der im Jahr 1793 von St. Petersburg nach Constantinopel geschickten Russich-kaiserlichen Gesandschaft,* Gotha. 1801. p. 101—102.

www.digibuc.ro

asupra celor văzute pe meleagurile noastre, este cu mult mai mare. Unii dintre ei au fost poate şi mai însemnaţi, cu rosturi mai importante decît cei asupra cărora ne-am oprit, fie şi în treacăt, în rîndurile de mai sus. Aşa, de pildă, s-ar fi cuvenit în mod firesc desprinderea cîtorva fragmente din memoriile şi observaţiile unor cărturari şi demnitari precum: Constantin Dapontes, secretarul lui Constantin Vodă Mavrocordat, Jean Louis Carra, publicistul şi secretarul lui Vodă Grigore III Alexandru Ghica — domnul Moldovei, Franz Joseph Sulzer, curteanul lui Vodă Alexandru Ipsilanti sau Stephan Ignaz Raicevich, secretarul aceluiaşi domnitor, mai tîrziu agent diplomatic al Imperiului habsburgic în ţările româneşti. Ca să nu mai amintim de numele atîtor alţi călători, purtaţi de cine ştie ce rosturi în Ţara Românească, precum Domenico Sestini, eruditul naturalist, arheolog şi numismat, Lady Elisabeth Craven, soţia lordului William Craven, sau Sir Robert Ainslie, ambasadorul Marii Britanii pe lîngă Înalta Poartă în acea vreme, şi aşa mai departe.

Faptul că, în genere, pasajele privind ţara noastră, cuprinse în memoriile de călătorie ale celor acum amintiţi — ca Jean Louis Carra, Constantin Dapontes etc. — sînt mai mult sau mai puţin cunoscute, iată ceea ce ne-a obligat să reţinem în paginile cărţii de faţă *imagini* şi impresii dacă nu inedite, cel puţin rămase multă vreme printre notele de lectură şi indicaţiile stricte ale unor specialişti.

Credem totuşi că selecţiile impuse, pe de altă parte, de însăşi economia cărţii nu pot viza acea imagine bogată în conţinutul ei pe care ne-am străduit s-o redăm prin atîtea note pitoreşti. O imagine pe care am dorit-o cît mai complexă şi cît mai plină de înţeles pentru acest secol al sfîrşitului de ev mediu românesc.

www.digibuc.ro

În trecerea veacurilor, oamenii au deprins a închipui pentru vetrele de obîrșie — locurile agoniselii lor — numiri aparte. Prin ele se regăsesc, nu arareori, în imagini pline de înțeles, întîmplări plăsmuite sau petrecute cîndva aievea. Reamintite din generație în generație, de bătrînii satelor, întocmai ca în înscrisurile de hrisoave, trecute însă prin inimă, numirile, legendele și tradițiile locurilor stau mărturie unor vremi de mult uitate. Oamenii au însuflețit, prin harul cuvîntului potrivit, însăși natura cu tot ce poartă ea, cu ape și păduri, cu cer, munți și văi. Povestirea sau cuvîntul prin care se regăseau cele întîmplate sau închipuite odinioară au constituit în mod firesc, în cursul vremii, adîncirea legăturii cu satul, cu pămîntul muncit sau iscodit de roade bogate.

Așa de pildă, cînd oamenii locurilor au numit valul uriaș de pămînt ridicat prin părțile de miazăzi ale țării *brazdă a lui Novac*, ei au creat și legenda acestui personaj, coborît parcă de pe tărîmuri de basm. Este drept că brazda aceasta de prin părțile mai bogate ale pămîntului românesc, marcînd poate un hotar al îndeletnicirilor agricole, a fost deseori legată de numele și fapta împăratului Traian, dar acest lucru nu schimbă prea mult sensul celor spuse mai sus. Și exemplele pot fi desigur înmulțite: *La ruptura* (din brazdă), *La piatra lui Iorgovan*, cel ce ar fi urmărit și ucis balaurul mirific, undeva spre vîrful Retezatului, căutat de pe malurile Diernei (Cernei) pînă la Rușava (Orșova) lîngă Dunăre [127], etc.

S-a urmărit îndeaproape, cu multă stăruință, răspîndirea denumirilor — toponimele — așa cum apar ele îndeobște. Grupate după cum le este rostul, ele au păstrat diferite înțelesuri: pentru stăpînirea

[127] *Balade populare românești*, ed. îngrijită de Al. Amzulescu, vol. I, București, Ed. pentru literatură, 1964, p. 318.

www.digibuc.ro

pămîntului — moşneni, moşteni; pentru unele întîmplări sau hotărîri ale domniei — slobozii; pentru cele ce arată starea oamenilor — şerbeni; pentru cei ce aveau rosturi mari în preajma domniei recunoaştem toponime ca Valea Aprodului; pentru a arăta ocupaţii ale oamenilor locului — aurari; pentru cele care aminteau de credinţe, superstiţii şi obiceiuri — sihăstria, toaca, blestematele şi mai cîte altele [128].

Însăşi noţiunea de ţară — în terminologia geografică populară — avea odinioară un sens cu mult mai larg decît acela obişnuit în accepţiunea lexicului curent. *„Cîmpia Ţării Româneşti a fost mult timp căutată de păstorii de dincolo de munţi pentru iernat şi «a trece în ţară» însemna pentru ei a se coborî la cîmpie, de cealaltă parte a Carpaţilor. Astfel că, după ce s-a închegat statul muntenesc, cîmpia de dincoace de Carpaţi a rămas pentru ei tot numai «ţară»... E de observat chiar că mărginenii oieri dinspre părţile Sibiului nu dau numele de ţară şesului ardelenesc. Pe acesta îl numesc cîmp, iar locuitorii lui sînt numiţi cîmpeni, nu ţărani...“* [129]

Semnificaţiile relevate de unele toponime ca reminiscenţe folclorice, cu deosebire legendele şi tradiţiile locurilor, vin să completeze, cîteodată, prin conţinutul lor — direct sau transfigurat — aspecte puţin cunoscute de viaţă istorică.

„În casa ţăranului român există încă pînă astăzi o mulţime de amintiri istorice din secole depărtate, un fel de istorie nescrisă despre originea sa, despre vechile sale credinţe şi instituţiuni, cum şi despre evenimentele prin care a trecut poporul român. Fiecare sat, fiecare munte, fiecare vale, fiecare cetate îşi are legendele şi tradiţiile sale istorice... Ar fi aşadar o neglijenţă din partea istoricului să lase neconsiderat şi nestudiat... acest tezaur vast de legende ce-l întîmpină la tot pasul pe pămîntul ţărilor locuite de români... Aceasta cu atît mai mult, cu cît ne lipsesc cronici şi ne lipsesc hrisoave. Au pierit şi s-au distrus monumentele ridicate, au pierit chiar şi popoarele ce le-au distrus şi care au trecut cu o furie sălbatecă peste cîmpiile lucrate şi semănate de colonul roman“ [130].

Fireşte, exemplele pot fi întîlnite la tot pasul. După o tradiţie păstrată pînă în preajma zilelor noastre, întemeietorul Dragoslavelor ar fi fost un oarecare Dragoş, căpetenie în oastea voievodului Radu Negru,

---

[128] vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, Ed. Acad. RPR, 1963, XXV + 578 p.

[129] D. Puşchilă, *Observaţiuni cu privire la terminologia geografică populară şi toponimie*, în „Anuarul de geografie şi antropogeografie“, III, (1910—1911), p. 163—164.

[130] N. Densuşianu, *Cestionariu despre tradiţiunile istorice şi anticităţile ţerilor locuite de români*, Partea I-a, Bucureşti, Carol Göbel, 1893, p. 3—6.

www.digibuc.ro

legendarul întemeietor de ţară. După ce s-a oprit mai întîi pe înălţimile Pravăţului, în urma luptelor purtate împotriva tătarilor prin părţile Cîmpulungului, viteazul Dragoş primeşte ca răsplată întregul ţinut, pînă în culmea munţilor spre miazănoapte şi cît putea cuprinde cu vederea spre răsărit. Aşezîndu-se prin acele locuri cu ostaşii săi, ridică aşezarea Dragoslavelor care îi va purta de acum încolo numele. Tot astfel, alţi viteji ai voievodului au întemeiat şi ei noi sate care au păstrat numele acestora ca bună amintire a faptelor de odinioară [131]. Fiind vorba de locurile Dragoslavelor, o altă tradiţie amintea, printre altele, cum — cu veacuri în urmă — un boier cu multă trecere la Curte, aflînd că oamenii acelor meleaguri nu dau vistieriei nici o dare şi că nu sînt supuşi nimănui, a încercat să şi-i facă şerbi. Şi astfel, a poruncit unui slujitor să ducă satului un car cu fuioare şi un car cu vin. Slujitorul a dat oamenilor să bea vinul, iar femeile urmau să toarcă fuiorul „de clacă" pentru ca locuitorii înşişi să se recunoască supuşi credincioşi ai boierului. Un fecior a priceput însă gîndul cel rău şi noaptea a dat foc căruţei cu fuioare. Temîndu-se însă de răzbunare, numeroşi săteni şi-au părăsit meleagurile lor şi s-au aşezat prin părţile Moldovei. Şi aşa au scăpat sătenii rămaşi de apăsarea şerbiei [132].

Oamenii Pustianei, dinspre Bacău, au păstrat buna amintire după care satul lor ar fi fost ridicat din temelii, ca aşezare trainică, întărită cu hrisov domnesc, de către ungurii învinşi în lupta lui Ştefan cel Mare cu Matei Corvin [133].

Locuitorii satului Săcăreşti, de prin părţile Iaşului, şi ai satului Săcuieni, tot de pe lîngă Bacău, ştiau, cu decenii în urmă, că au fost împămînteniţi cu hrisov de acelaşi domn al ţării. Cei din Săcuieni ştiau că pămîntul pe care-l lucrau fusese cîndva socotit şi împărţit „pe stînjeni de-ai lui Ştefan cel Mare", iar satul lor şi-ar trage numele de la un secui împămîntenit şi el în acele locuri. Şi tot aşa cei din Valea Satului, din ţinuturile Vasluiului, ştiau că satul lor a fost „dat ca răzăşie" unui oştean viteaz, după cum cei din Ivineşti, de prin părţile Fălciului, cunoşteau chiar şi numele primei familii aşezată aici, cea a vornicului Simion Bute [134].

Dealul Taberei, din ţinutul Tutovei — după cum spun bătrînii — şi-ar purta numele dintr-o împrejurare oarecare: Bogdan, domnul

---

[131] C. Rădulescu-Codin şi I. Răutescu, *Dragoslavele. Trecutul comunei (istoric, legende, acte vechi)...*, Cîmpulung, Tipografia Gheorghe N. Vlădescu, 1923, p. 101.

[132] *Ibidem*, p. 103.

[133] Simion T. Kirileanu, *Ştefan Vodă cel Mare... Istorisiri şi cîntece populare*, ed. a III-a, Tip. Mănăstirii Neamţu, 1924, p. 306.

[134] *Ibidem*.

www.digibuc.ro

Moldovei, părintele marelui Ştefan voievod, şi-ar fi aşezat ostaşii aici, în loc ferit, în vremea de restrişte a năvălirilor tătăreşti. Tot aici obişnuiau să vină după aceea şi oamenii satelor mai apropiate sau mai depărtate şi chiar cei din tîrgul Bîrladului, aducînd fiecare cîte puţin din agoniseala gospodăriei sale. Odată ajunşi pe tăpşanul înălţimii ridicate ca o cetate, ei tăiau copacii şi înfundau bine drumurile de pe coastele dealului, ca să fie feriţi de oştile vrăjmaşe, risipite după jafuri prin acele meleaguri [135].

Legendarul descălecător şi întemeietor de ţară, Negru vodă, luptînd împotriva tătarilor, a ridicat — mărturisesc oamenii locului — o biserică pe malurile Dîmboviţei pe care a numit-o Cetăţuia. În apropiere se mai vede încă piatra unde a odihnit — se pare — voievodul şi căreia i se zice şi astăzi încă „Masa lui Negru vodă". Cum doamna ţării obosise de atîta mers prin păduri şi vaduri adînci, au trecut-o Dîmboviţa şi au ascuns-o în preajma unei stînci, chiar în dreptul ctitoriei de pe celălalt mal al apei. Şi numai după aceea Negru vodă ar fi trecut munţii. Tătarii au găsit urma ascunzătorii, iar doamna voievodului, ca să se ferească de urgia robiei, s-a aruncat de pe stîncă „de s-a prăpădit". De atunci, stînca s-ar numi şi Piscul Doamnei [136].

Referindu-se la toponimie — ca ştiinţă a numelor de locuri — (la oronimie, care îmbracă prin cuvînt formele de relief; la hidronimie, care îmbracă prin cuvînt apele mari sau mici ale ţinuturilor şi mai cu seamă la iconimie sau icotoponimie, prin care sînt desemnate aşezările omeneşti: sate, oraşe, cătune, locuinţe izolate, stîne etc.), Ion Conea nota pe bună dreptate, printre altele:

„Putem considera aceste numiri între cele dintîi şi mai preţioase <semne> ale activităţii omului... O numire de acest fel înseamnă istorie şi geografie condensate, viaţa într-un cuvînt. Deşi invizibile, numirile topice trebuiesc considerate, aşadar, forme esenţiale prin care se exprimă umanizarea — cum s-a spus — a peisajului natural. Ele sînt cu alte cuvinte, un comprimat de geografie, istorie, sociologie... Ce altceva mai de preţ, mai interesant, aş spune mai duios, mai mişcător decît aceste nume care reflectă poate primele impresii ale oamenilor" [137].

Unele din aceste toponime cu semnificaţie istorică şi-au schimbat, în mod firesc, accepţiunea lor iniţială. Redescoperite, ele pot sugera încă numeroase stări de fapte, nu întotdeauna uşor de

---

[135] S. Teodorescu-Kirileanu. *Faptele şi vitejiile lui Ştefan cel Mare...*, Bucureşti. Casa Şcoalelor. [1943], p. 29.

[136] C. Rădulescu-Codin. *Legende, tradiţii şi amintiri istorice...* Bucureşti. Socec, 1910, p. 47—48 (Academia Română. *Din viaţa poporului român.* Culegere şi studii, X).

[137] *Toponimia în harta ţării.* Bucureşti. Institutul geografic militar, 1942. p. 4.

www.digibuc.ro

descifrat prin intermediul altor serii de documente etnografice, folclorice sau propriu-zis istorice, în sensul documentelor de cancelarie, al cronicilor, inscripțiilor, mărturiilor de călătorie etc.

Referindu-se la indicațiile toponimice privite ca atare, N. Iorga arăta, cu adînc spirit de observație, într-una din ultimele sale lucrări:

„De mult mă urmărește gîndul unei esențiale întregiri a cunoștinței istoriei românilor... prin cercetarea numelor de localități și alte elemente geografice în care am credința că se cuprinde o comoară ignorată. Am început astfel să caut în **Dicționarul geografic** *„...toate numirile locale și o lume întreagă necunoscută a ieșit înaintea mea, întregind golurile transmisiunii documentare"* [138].

Nu lipsite de interes sînt și observațiile după care ... *graiul este dinamic — cu alte cuvinte — își poate schimba aria geografică și se poate modifica de la o epocă la alta, pe cînd toponimia este legată definitiv de un teritoriu și în multe cazuri nu mai ia parte la modificările petrecute în limba căreia îi aparține termenul, rămînînd în urma acestor modificări. Apoi numele de locuri se pot păstra într-un număr apreciabil, chiar în acele cazuri în care, datorită împrejurărilor istorice, limba dintr-un anumit spațiu s-a schimbat, ceea ce înseamnă că ele au atunci caracterul unor elemente fosile. Față de isoglosă, care reflectă stările din momentul cercetării, aria de toponimie prezintă deci o istoricitate mai mare"* [139].

Încă din a doua jumătate a secolului trecut, din perspectiva unor repere ideologice de inspirație romantică, nu lipsite însă de real temei, s-a atras atenția asupra numeroaselor implicații de ordin istoric pe care le poate cuprinde atît balada populară în genere, cît mai cu deosebire legenda sau tradiția, înțelese în sensul celor remarcate în rîndurile de mai sus. Referindu-se strict la poezia populară, se remarca judicios cu mai bine de o jumătate de veac în urmă:

„Într-adevăr un cercetător care ar urmări o anumită ordine de preocupări, ar putea să cîștige din această poezie elemente interesante. Desigur, nimeni nu se va aștepta să afle material științific, direct, de o valoare absolută. Ar fi și nefiresc. Va găsi însă un bogat și prețios material de completare în deosebite ramuri de cercetări. De pildă în istorie. Amănuntele pe care le căpătăm cu privire la comerțul de la Dunăre cu popoarele apusene — cu «frîncii» cum li se spunea — cu pri-

---

[138] N. Iorga, *Relații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, în „Analele Acad. Rom., Mem. secț. ist.", Seria III, Tom. XXIII (1941), p. 333.

[139] Ion Donat. *Cîteva aspecte geografice ale toponimiei din Țara Românească*, în „Fonetică și dialectologie", vol. IV, 1962, p. 101; vezi și *Considerații istorice asupra toponimiei românești*, în „Limba română", XIII (1964), nr. 6, p. 615—621 (I) și XIV (1965), p. 273—284 (II).

www.digibuc.ro

vire la mărfurile ce ne erau aduse — vestitele stofe veneţiene, arme şi articole de gătească femeiască — şi la cele pe care le trimeteam; aceste amănunte vor fi de folos, drept completare şi control, celui ce ar întreprinde să scrie o istorie a comerţului dunărean. Lămuriri la fel, cu zugrăviri originale, limpezi şi despre alte lucruri: despre starea şi mişcarea socială; despre industria casnică; despre relaţiile dintre deosebitele clase sociale în deosebitele epoci — prinse aşa de bine, pentru vremile mai nouă, în «cîntecele haiducești»...; despre viaţa morală; despre moravuri. În unele stihuri — în balade, îndeosebi — găsim un lux de amănunte surprinzător. Pentru multe părţi se întregesc chiar povestirile cronicarilor" [140].

Firește, caracterul spontan creator al improvizaţiei, atît în suita versificaţiei, cît şi în cîntecul propriu-zis a lăsat o mare libertate de intervenţie în structura fondului ideativ originar, a schemei de desfăşurare a conflictelor şi în prezentarea personajelor eroi. În atari condiţii, în variantele unor balade apar încadrate aceloraşi situaţii şi desfăşurări de evenimente personaje istorice diferite. Este nevoie deci de o anumită înţelegere critică a relatărilor consemnate. Ar fi suficient să amintim în această ordine de idei că, de pildă, în variantele baladei intitulată „Oprişanul" se întîlnesc diferite figuri de domnitori — Mircea, Mihnea, Mihai, uneori chiar Ştefan vodă — sau că, în balada zidirii mănăstirii Argeşului, adevăratul ctitor, Neagoe Basarab, este substituit prin figura mitică a lui Negru vodă [141].

Încercarea de a desprinde din contextul versificaţiilor populare — al baladelor mai cu deosebire — acele fragmente purtătoare de semnificaţie în înţelegerea evenimentelor de ordin istoric a reprezentat, în mod firesc, o preocupare relativ obsesivă în analiza şi judecata textelor respective. Restituirea adevărului istoric prin intermediul reminiscenţelor folclorice presupune însă o oarecare temeritate şi, oricît de sugestive ar fi aceste detaşări, ele rămîn aproape întotdeauna legate de una sau alta din ipotezele propuse.

„Dacă e vorba de baladă, unul singur... a găsit-o în mintea sa la masa unui domn şi în acea vreme de amintire tare, fiindcă nu era carte care s-o sprijine, se găseau alţii... care o prindeau îndată pentru a o putea

---

[140] D. Ionescu Sachelarie. *Studii din poezia noastră populară. I. Elemen e geografice.* Bucureşti. Carol Göbl. 1913. p. 5.

[141] Dimitrie Marmeliuc. *Figuri istorice româneşti în cîntecul popular al românilor.* în „Analele Acad. Rom., Mem. secţ. lit.", Seria a II-a. Tom. XXXVII (1914—1915). p. 73—122.

www.digibuc.ro

cînta la alte ospeţe, cînd măria sa ar fi cerut, între pahare, să i se spuie ceva despre cele ce au fost pe vremuri cu cei care au stat în acelaşi scaun şi au luptat pe aceleaşi plaiuri. Astfel cu vremea se amestecau anii, faptele, oamenii şi abia dacă se mai cunoaşte ceva din faptul primitiv în ciudata împletire poetică" [142].

Fragmentele asupra cărora ne oprim — detaşate, unele dintre ele şi în alte încercări mai vechi de analiză a textelor folclorice — redau exemplificativ, credem, sensul acelor relaţii despre care aminteam în rîndurile de mai sus. Ele surprind, pe de o parte, realităţi istorice — fapte, evenimente, personaje — iar pe de altă parte, infuzia de lirism, de impresie personală, atît de firească fabulaţiei rapsodului popular [143].

În marea majoritate a baladelor haiduceşti, conflictele descrise — în limbajul şi ambianţa versului popular — redau incontestabile tablouri ale vieţii sociale de odinioară [144], cînd lupta împotriva nedreptăţilor din afara şi dinăuntrul ţării reprezenta chiar sensul luptei pentru mai bine.

Atît Corbea, cît şi Miul haiducul se răfuiesc cu însuşi domnul ţării, un oarecare Ştefan Vodă, nume considerat de rapsodul popular, în mod generic, ca expresie a stăpînirii voievodale. Presupunerea lui Vasile Alecsandri, după care identificarea trebuie făcută cu referire la un personaj cunoscut cronicilor ţării — e vorba de Ştefăniţă Vodă — ni se pare greu de acceptat.

Balada Miului [145] haiducul, cea în care versurile de început amintesc Curtea domnească din noua cetate de scaun: **„În oraş în Bucureşti,/ La casele mari domneşti,/** *În curte la Ştefan-vodă,/ Mare masă mi-e întinsă/ Şi de mari boieri cuprinsă,/ De boierii/ Sfatului/ Stîlpii Ţarigradului,/ Sfetnicii/ 'Mpăratului,...*" este firească balada unui răzvrătit. Domnul vrea să-l prindă — în drum de vînătoare — prin vicleşug: *„...C-o să facem vînătoare/ D-un voinic ce seamăn n-are;/ Pîn'la fagul Miului/ Din codrii Cobiului,/ Să-i vedem fagu-ncărcat/ Şi de armembrebenat,/ Cu suliţi şi cu pistoale/ Ce lucesc frumos la soare*". Vicleşugul şi curajul haiducului înfrîng însă cerbicia domnului. În unele variante — după cum se ştie — domnul este chiar ucis. Răzvrătitul care luase calea codrului, odinioară probabil un curtean de-al lui vodă, avea însă o soră, Calea, paharnică la Curtea domnească. Într-un atare context

---

[142] N. Iorga. *Balada populară românească. Originea şi ciclurile ei.* Vălenii de Munte. Tip. Neamul Românesc, 1910. p. 2—3.

[143] Vezi şi Anton Balotă. *Funcţiunea socială a cîntecului bătrînesc. Balada lui Vartici.* în „Revista de folclor", III (1958), nr. 2, p. 101—112.

[144] Al. Amzulescu, *op. cit.*, vol. I—III.

[145] *Ibidem*, p. 273—279.

www.digibuc.ro

conflictul fabulației este, în mod firesc, cu mult amplificat. Către aceeași epocă istorică ne-ar trimite și o altă baladă cunoscută sub numele de Mihu „Copilul" sau, într-o lectură mai apropiată lumii rapsozilor populari, Mihu „Cobiul" (Miul „Cobiul")[146]. Opinia lui N. Iorga, cum că temele acestor două blade, privite prin toate variantele lor, ar exprima „anarhia" anilor 1610—1611, ai anilor grei de luptă, cînd domnul Țării Românești, Radu Șerban, se împotrivea oștilor lui Gabriel Báthory[147], ni se pare întemeiată.

Interpretarea aceloraşi texte a dat prilej altora[148] să încerce — cu referiri de documente și de pagini de cronică greu de neglijat de altfel — o nouă încadrare a fabulației baladelor în timpul istoric. Din această perspectivă, conflictele baladelor „ar oglindi, mai curînd, un episod din acțiunea sistematică de urmărire a seimenilor risipiți", acei „pretorieni" care au tulburat atît de mult zilele sfîrșitului de domnie a voievodului Matei Basarab.

Am înclina să credem — în sensul celor presupuse cîndva de N. Iorga, în încadrarea conflictului în timp — că Miu sau Mihu haiducul este în fapt un personaj real. Ar fi vorba despre acel viteaz de prin porțile Doljului — Mihai din Coțofeni — pribeag în Transilvania cu Matei Basarab și slujind acestuia mai tîrziu ca mare stolnic (1633) și mare spătar (1634—1635). În anii tinereții sale — prin 1610—1613 — personajul la care ne referim, devenit erou de baladă, a avut, se pare, o existență deosebit de încercată: a luptat împotriva instalării de către Gabriel Báthory a comandantului de oști Rácz György ca ban al Craiovei în anul 1611, a ucis pe Pană grecul, mare vistier la 1613, pentru multele sale samavolnicii (Pană grecul este ctitorul mănăstirii Sf. Ecaterina din București, cunoscută și sub numele de mănăstirea lui Pană vistierul). A luat, în sfîrșit, calea pribegiei alături de Matei din Brîncoveni — viitorul domn Matei Basarab — și a luptat împotriva facțiunilor grecești sprijinite de Leon Tomșa și Radu Iliaș.

Referindu-ne la celălalt personaj important al baladei, personajul feminin, trebuie să reamintim că Matei Basarab a avut într-adevăr o soră, Calea din Brîncoveni, soția lui Stanciu, mare paharnic între anii 1604—1611. Ea ar putea fi deci Calea, paharnica domnului <Radu Șerban> din baladă. Dacă admitem că Mihai din Coțofeni s-a „înfrățit" cu Matei Basarab, ca ostaș ce sprijinea prin propria-i luptă ascensiunea spre domnie a acestuia din urmă, printr-o transpunere

---

[146] *Ibidem*. p. 260—272.

[147] N. Iorga. *op. cit.*. p. 39.

[148] E vorba de studiul lui Al. I. Amzulescu. *Cîntecul nostru bătrînesc*, în „Revista de folclor", V (1960) nr. 1—2, p. 25—58.

www.digibuc.ro

în limbajul poetic convenţional Calea a putut fi desigur considerată de rapsodul popular şi ca „soră" a eroului nostru, devenit haiduc de codru. Încă un amănunt ar mai trebui poate amintit: Danciu postelnicul din Brîncoveni, rudă apropiată a lui Matei Basarab, a fost ucis de ostaşii lui Gabriel Báthory la 1611, la Călui şi înmormîntat în propria lui ctitorie [149]. Iată, pe scurt, imaginea timpului care ar completa şi încadra, după părerea noastră, mai exact lupta haiducului cunoscut versurilor populare sub numele de Miu sau Mihu, ce îndrăznea cu viclenie: *...După oaste luai seamă/Că eşti domn la Bucureşti,/ În mulţi ani să-l stăpîneşti.*

„Haiducul, prin lupta lui îndîrjită, prin dărnicia lui cu cei săraci, prin ironia vorbelor sale isteţe, prin frumuseţea şi puterea sa cuceritoare de femei, prin pedepsirea sa... a dat în sfîrşit un nou ciclu, cel din urmă, baladei populare... Astfel de balade se cîntau la ospeţele haiduceşti din codru sau la mesele cîrciumarilor cu gazda frumoasă. Se pomeneau iubiri fugare, lupte viteze, suferinţi în temniţe, bucuria scăpării. Cînd haiducii dispărură, balada nu mai fu chemată nicăieri, ea nu mai avu nici o misiune practică. Ea se pierdu odată cu ultimul viteaz biruitor peste poteri..." [150].

Regăsirea substratului evenimentelor şi realităţilor istorice în cîntecele sau baladele rapsozilor populari presupune însă o analiză de oarecare acuitate pentru nuanţe şi fireşte, mult simţ al măsurii.

Dacă în genere trebuie respinsă exagerarea perspectivei istoricizante, prin care creaţia populară ar trebui să oglindească, într-un fel sau altul, un aspect al realităţii sociale, cu atît mai mult respingerea oricăror urme de implicaţii ale datelor sau evenimentelor istorice constituie, nu arareori, o diminuare vizibilă a posibilităţilor de explicitare, atît a temelor luate în parte, cît şi a contextului privit ca întreg. Formularea dată cîndva de Nicolae Bălcescu în *Cuvînt preliminar despre izvoarele istoriei românilor* [151], după care creaţiile populare cuprind nu atît fapte precise, bine cunoscute, ci cu deosebire „fapte generale"

---

[149] Pentru pustiirea Ţării Româneşti şi a oraşului Bucureşti în iarna anilor 1610—1611 de către oştile lui Gabriel Báthory, vezi *Letopiseţul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu şi D. Simonescu, Bucureşti, 1960, p. 87; Radu Popescu Vornicul, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963, p. 81—82; dar mai ales *Cronica lui Matei al Mirelor* (cca. 1550—1624), ed. N. Iorga, în „Analele Acad. Rom., Mem. secţ. lit.", Seria a II-a, Tom. XX (1897—1898), p. 240—247 şi Tom. XXI (1898—1899), p. 7—27; vezi şi Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV—XVII*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică română, 1971, p. 49, 77, 164, 235.

[150] N. Iorga, *Balada populară românească*,... p. 31—32.

[151] În *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. I, 1845, p. 3.

www.digibuc.ro

sau „ideile și sentimentele veacului", ni se pare cea mai apropiată de înțelegerea problemei în substanța ei intimă.

Subliniind dintr-un început sensul limitativ al determinantelor de ordin istoric, surprinse în conținutul baladelor populare, trebuie mărturisită în primul rînd dificultatea surprinderii și înțelegerii acestor reminiscențe ascunse sau învăluite în eflorescența limbajului și imaginilor poetice.

Indicațiile toponimice, legendele și tradițiile privind diferitele așezări și vestigii ale trecutului, baladele populare sau cîntecele bătrînești — cu toate caracterele specifice care le deosebesc — fac parte din aceeași largă categorie a creațiilor anonime, cu evidente similitudini în ceea ce privește geneza, evoluția și semnificația lor explicativă. Mult mai stabile și mai certe, în raport cu determinările documentelor istorice, toponimele, spre deosebire de seria legendelor, tradițiilor și baladelor, au fost mai adeseori cercetate și raportate, cu deosebire în ultimele decenii, în limbajul propriu al investigațiilor istoriografice. Legendele, tradițiile și baladele populare, prin natura lor vizibil proteică, atît în spațiu cît și în timp, datorită impactelor și modificărilor înregistrate, au constituit și constituie încă un rezervor documentar cu semnificație, nesondat decît prin unele exemplificări mai mult sau mai puțin cunoscute [152].

Ceea ce detașează seria indicațiilor toponimice de legenda, tradiția sau balada populară rămîne, fără îndoială, caracterul fantastic și fabulos al acestora din urmă.

„Elementul fantastic... vine să adauge eroilor și cadrului epic al baladei o măreție legendară pe care tema realistă pură nu putea s-o aibă. Suprapunerea elementului fantastic peste cel realist s-a făcut pe nesimțite și în așa chip că n-a avut ca rezultat exterminarea acestuia din urmă, ci numai o transfigurare a lui. Aproape nu există motiv fantastic în acțiunea baladei și în figurile eroilor care să nu aibă un substrat real. Fantezia n-a făcut decît să amplifice — prin hiperbolizarea diferitelor motive — și să dea strălucire de ba m temei realiste pe care se sprijină cîntecul bătrînesc" [153].

---

[152] Vezi, de pildă, V. Bogrea, *Cercetări de literatură populară*, în „Dacoromania", II (1921—1922), p. 403—444; P. Caraman, *Contribuție la cronologizarea și geneza baladei populare la români*, în „Anuarul arhivei de folclor", I (1932), p. 53—105; II (1933), p. 21—88; Adrian Fochi, *Istorie și folclor*, în „Revista de folclor", I (1956, nr. 1—2, p. 279—285; I. C. Chițimia, *Poezia populară narativă. Balada*, în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", VI (1957), nr. 3—4, p. 595—651.

[153] I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 615.

www.digibuc.ro

Numele de locuri, legendele, tradiţiile, baladele, aşa cum s-au păstrat ele în buna amintire a oamenilor, ca într-o istorie nescrisă, constituie surse inepuizabile de înţelegere a ceea ce s-a petrecut cîndva pe pămînturile ţării noastre. Desigur, toate aceste reminiscenţe trebuie înţelese şi descifrate printr-o atentă cernere critică şi printr-o raportare — fireşte, în măsura în care acest lucru e posibil — la alte surse documentare (cronici, documente de cancelarie, mărturii de călători străini etc.)

Lucrarea de faţă constituie, din acest punct de vedere, o temeritate prin încercarea de a desprinde din seria acestor surse, atît de diferenţiate prin însăşi natura lor, sensul unor realităţi mai stingher descifrate prin documentul istoric ca atare.

Pentru Cetatea de scaun a Bucureştilor, convergenţa celor trei determinante explicative este de la sine înţeleasă: Bucureştiul, ca toponimic, se regăseşte în însuşi conţinutul legendelor privind întemeierea cetăţii; iar unele fragmente de baladă ne pot detaşa — la rîndul lor — în lumini noi, aspecte surprinzător de inedite şi pitoreşti de viaţă trecută. Toate aceste indicaţii, prin specificul lor aparte, întregesc istoria nescrisă a aşezării şi devin mărturii, marginale documentelor certe, predilecte investigaţiilor istoriografice.

Antroponimicul Bucur — de la care s-a format denumirea cetăţii de scaun a Bucureştilor — este în fapt mult mai răspîndit pe harta ţării decît ne-am aştepta să-l regăsim la o primă lectură neavizată sau grăbită. Movila lui Bucur, muntele Reghiul lui Bucur, Secătura lui Bucur, Bucur Ceauşul, Bucura, Bucura Bătrînă, Bucuri, Măgura lui Bucur, — Bîrsa lui Bucur, Dealul Bucurei, Bucureni şi altele sînt suficiente indicaţii toponimice care mărturisesc din plin, credem, acest lucru [154]. Unele aşezări săteşti care au purtat cîndva un astfel de apelativ, fie au dispărut pe parcursul veacurilor, fie şi-au schimbat denumirea iniţială, poate şi din teama unor eventuale confuzii, mai cu seamă din momentul în care numele primului oraş al ţării a început să devină cunoscut pretutindeni [155].

S-a spus pe bună dreptate că numele de Bucur îl găsim foarte răspîndit prin părţile de peste munţi, în Transilvania — prin ţara Haţegului, în jurul Sibiului, la românii din ţara Făgăraşului, la cei din ţinuturile Tîrnavei Mari, ca şi la românii secuizaţi — sub forma numelui Bókor. Ca toponimic, mai există încă şi astăzi un Bucureşti lîngă Brad, în munţii Apuseni. Odinioară se menţiona numele unei

[154] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 164; vezi şi Ov. Densuşianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, Bucureşti, Carol Göbl, 1898, 16 p.

[155] Iorgu Iordan, *ibidem*.

www.digibuc.ro

aşezări, Bucureşti, prin părţile Hunedoarei, amintită şi de unele documente ungureşti din secolele XV şi XVI sub formele asimilate Bukaresthefalpa, Bukorfalva, Bukarel şi Bukuresth [156]. În sfîrşit, o aşezare sătească purtînd numele Bucureştiului exista şi la sudul Dunării, în aria geografică a Albaniei de astăzi [157].

„Dincoace de munţi însă, în onomastică, numele e foarte rar; la fel în toponimie, unde — cînd e şi unde e (mai ales pe sub munte) — îl surprindem ca venit de dincolo... Putem spune însă că este mult — foarte mult — probabil ca şi Bucur, întemeietorul (sau, cel puţin dătătorul numelui) satului Bucureşti de pe Dîmboviţa, sat care cu vremea avea să devină însăşi capitala ţării — să fi fost şi el un cioban de dincolo" [158].

Legendele însoţesc nu arareori deci, aşa cum arătam şi mai sus, denumirile locurilor. De pildă, aşezarea unui sat de prin părţile Blahniţei (Mehedinţi) este cunoscută oamenilor împrejurimilor mai ales prin întîmplările legate de viaţa unei fete frumoase, Bucura după numele ei, de la care satul însuşi şi-ar fi luat denumirea. Trecînd pe acele meleaguri — multă vreme în urmă — un convoi de robi purtaţi spre malurile Dunării, Bucura reuşeşte, prin iscusinţă şi curaj, să omoare cu hangerul, în pădurea din apropiere, pe cel ales de stăpînire cu vegherea şi purtarea oamenilor în robie. Se înţelege din povestire că acest om al stăpînirii ar fi dorit el însuşi să rămînă prin aceste locuri, îndrăgind pe frumoasa tînără, obişnuită, se vede, cu haiducia. Lucrurile s-au dovedit însă a fi altele. Printre cei robiţi se afla şi un tînăr, Rujean, care, împreună cu tovarăşii săi de drum, rămase în cele din urmă pe aceste meleaguri, punînd piatra de început a întregii aşezări. Fireşte, lucru lesne de înţeles, Bucura îl însoţi pe Rujean, iar satul purtă de acum încolo numele ei. Legenda mai spune că Rujean se făcu stăpînitorul drumului — pe toată întinderea acoperită de pădure — jurînd totodată să împiedice trecerea robilor pe plaiurile sale. De atunci, drumul acela se cheamă şi „Drumul lui Rujean" [159].

În ceea ce priveşte întemeierea cetăţii de scaun a Bucureştilor, reminiscenţele folclorice, aşa cum s-au păstrat pînă în zilele noastre, amintesc cu o oarecare obstinaţie legenda păstorului Bucur, privit totodată şi ca ctitor al sărăcăcioasei, dar elegantei bisericuţe din preajma mănăstirii lui Radu Vodă. Fireşte, astăzi este un lucru îndeobşte acceptat:

---

[156] Ion Conea. *Studii şi însemnări geografice.* în „Buletinul societăţii române de geografie", LIV (1936). p. 30—31.

[157] Const. Moisil. *Bucureştii vechi.* în „Boabe de grîu", III (1932). nr. 9, p. 391.

[158] Ion Conea. *op cit.*

[159] Ovid Densuşianu. *Tradiţii şi legende populare.* Bucureşti. Ed. Alcalay. 1910. p. 36.

www.digibuc.ro

locaşul de închinăciune ce poartă încă numele eroului eponim, avînd hramul Sfinţilor Atanasie şi Chiril, este în fapt ridicat mult mai în preajma zilelor noastre, spre jumătatea veacului al XVIII-lea cînd, în mod cert, era considerat ca simplu paraclis al mănăstirii din apropiere. Legenda aceasta, acreditată sentimental chiar şi în pături sociale mai cultivate, a vrut să facă însă din lăcaşul închinăciunii pentru cimitirul mănăstirii — Sfinţii Atanasie şi Chiril patronează de obicei astfel de locuri — cea mai veche zidire de prin meleagurile bucureştene. Stăruinţa unora de a arăta că biserica a fost restaurată cîndva de Mircea cel Bătrîn, încercîndu-se pe această cale de a pune în acord tradiţia folclorică cu realitatea istorică, s-a dovedit cu totul neîntemeiată. Este adevărat că, privind-o cu oarecare atenţie, eşti cumva izbit — prin faţadele ei ridicate drept şi împodobite cu arcuri polilobate, prin turla obişnuită pretutindeni aici, bine proporţionată în raport cu ansamblul construcţiei şi mai cu deosebire prin pridvorul ei — de caracterul simplu, sătesc al întregii construcţii. Cînd a fost restaurată, prin anul 1869, oamenii vremii au accentuat se pare intenţionat aceste trăsături care amintesc de orice biserică de sat în intenţia, pioasă de altfel, de a acredita încă o dată originea îndepărtată a ctitoriei de început a aşezării de scaun a Bucureştilor. Ca lucrul să fie bine întocmit, cu acest prilej i s-a înjghebat şi actul de certificare a unei vechimi pe care nu o avea. Şi aşa se face că acest simplu paraclis mănăstiresc a cunoscut printr-un act de bunăvoinţă, rod al răscolitoarei imaginaţii romantice, o îmbătrînire cu trei veacuri. Dacă ctitoria poartă pe nedrept numele mocanului Bucur, nu este însă cu totul exclus ca locurile acestea să fi format într-adevăr incinta primelor aşezări, reminiscenţele folclorice constituind în această privinţă un oarecare indiciu orientativ. Aşa se explică, credem, şi semnificaţia cuvintelor notate mai de mult de N. Iorga: *„Odinioară un sat de păstori şi plugari, al moşului Bucur, de unde vine moşia lui şi coborîtorii lui, Bucureştii, localitatea însăşi nefiind decît moşia Bucureştilor, a oamenilor coborîţi din acest moş care este Bucur... Dacă legenda, vorbind de acest păstor, îi aşează locuinţa pe dealul de la Radu-Vodă, numind « biserica lui Bucur» paraclisul de cimitir al călugărilor mănăstirii lui Alexandru-vodă Mircea şi a nepotului de fiu, Radu, aceasta înseamnă siguranţa populară, păstrată prin viu grai, de la o generaţie la alta, că acolo e leagănul cetăţii“* [160].

Răspîndirea legendei a făcut ca ea să fie bine cunoscută şi consemnată, încă din veacurile trecute, de unii călători străini veniţi cu diferite rosturi prin părţile noastre. Cum au aflat ei de aceasta, nu e greu să ne închipuim: uneori din cercurile „cărturarilor“ boieri care vor fi voit

[160] *Istoria Bucureştilor*. Bucureşti. 1939. p. 8, 22.

www.digibuc.ro

să povestească cîte ceva despre trecutul ţării, mai adeseori însă din lumea tîrgoveţilor, negustorilor, preoţilor de mahalale sau chiar a enoriaşilor lor, oameni înstăriţi cu care vor fi avut fireşte prilejul să schimbe pe alocuri unele impresii. Credem chiar că străinii care au consemnat, sub o formă oarecare, legenda ciobanului Bucur ca începător al aşezării, devenită cu trecerea anilor cetate de scaun, vor fi cunoscut în primul rînd relatările acestor oameni ai straturilor de mijloc, deoarece, aşa cum vom vedea, cărturarii vremii (ne gîndim la deceniile de sfîrşit ale secolului al XVIII-lea şi la primele decenii ale celui de al XIX-lea) puneau în circulaţie şi acreditau o altă legendă, mai puţin umilitoare — socoteau ei — decît cea binecunoscută a tradiţiei folclorice.

Oricum, pînă nu de mult, s-a crezut că primul peregrin care a consemnat în scrisul său legenda lui Bucur ar fi fost consulul englez la Bucureşti, **William Wilkinson.** El nota, într-o formulare simplificată, în lucrarea sa tipărită la Londra la începutul secolului al XIX-lea: *„Cu aproape patru sute de ani în urmă, Bucureştii nu erau decît un sat întins aparţinînd unui om numit Bucur, de la care i se trage numele păstrat încă şi astăzi* [161].

Alţi călători străini, veniţi cam în aceeaşi vreme, atunci cînd au reprodus legenda, au ţinut însă — din motive greu de înţeles — să schimbe identitatea „profesională" a eroului nostru eponim. Aşa de pildă, pentru elveţianul **François Recordon,** Bucur era un pescar [162], pentru pastorul anglican **Robert Walsh,** el devenea un boier [163]; negustor bogat pentru publicistul francez **Raoul Perrin** [164] şi din nou păstor al tîrlei de oi în memorialul polcovnicului rus **Ivan Botianov** [165]. Toate aceste consemnări, făcute pînă spre încheierea primei jumătăţi a veacului trecut, nu amintesc însă nimic despre aşa-numita ctitorie ridicată de faimosul cioban în preajma mănăstirii lui Radu Vodă.

Cercetări mai recente ne-au pus la îndemînă textul notelor de călătorie ale misionarului catolic **Blasius Kleiner** — de care am avut prilejul să amintim — text ce atestă faptul că legenda lui Bucur era cunoscută, avînd desigur o oarecare circulaţie, în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ca atare, vechea limită în timp impusă de

---

[161] William Wilkinson, *An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia...*, London, 1820, p. 86.

[162] François Recordon, *Lettres sur la Valachie...*, p. 22.

[163] Rev. R. Walsh, *Narative of a journey from Constantinople to England*, London, 1828, p. 237.

[164] Raoul Perrin, *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1839, p. 11.

[165] Arh. ist. centrală de stat din Leningrad, fondul 673 (Liprandi), opis 1, ms. 306, f.5.

www.digibuc.ro

consemnarea lui William Wilkinson trebuie coborîtă cronologic cu mai bine de o jumătate de secol. Includerea într-un memorial de călătorie la acea dată ne îndreptăţeşte să considerăm că, în fapt, circulaţia ei preceda cu mult evenimentul consemnării ca atare. Textul la care ne vom referi în rîndurile de mai jos micşorează, fără îndoială, importanţa consemnărilor consulului britanic, cuprinse în paginile monografiei publicate la Londra în 1820. Referinţele memorialului lui Blasius Kleiner au schimbat în mare parte orizontul şi datele esenţiale ale problemei atît de dezbătute în istoriografia noastră mai veche sau mai nouă.

Asupra originii şi felului în care a luat fiinţă, în cursul vremii, cetatea de scaun a Bucureştilor, misionarul Kleiner remarcă: „*Fertur haec Civitas nomen trahere a quodam* Pastore *vel ut alii dicunt* Latrone *insigni, qui Bukur vocabatur; hic penes fluvis Dombovicza in illa planitie, quae plena erat sylvis sua pecora alebat et fors penes hoc etiam Latrocinia exercebat; ac postea unam* Ecclesiam, *quae de facto exstat aedificavit, atque aliquot domos pro se ac aliis construero coepit*“ [166]. În traducere: „Se spune că acest oraş îşi trage numele de la un oarecare *cioban*, sau după cum spun alţii haiduc vestit, care se chema Bucur. Acesta îşi păştea oile în acea cîmpie de pe marginea fluviului Dîmboviţa şi poate că pe acolo îşi împlinea şi haiduciile lui. În urmă a clădit o *biserică* — aceasta de fapt fiinţează şi astăzi — şi a început să construiască şi cîteva case pentru el şi pentru alţii“. Textul memorialului continuă astfel: „Iar unii văzînd că acesta este un loc plăcut şi situat lîngă drumul obişnuit, s-au îngrămădit — din ce în ce mai mult — şi au construit un oraş. Pe acesta nu l-am găsit menţionat în *Cronica Valahă* din acel timp, totuşi se spune că numele lui existase cu două sute de ani mai înainte.

Toţi afirmă că acest oraş nu este vechi; dar a ajuns la o asemenea dezvoltare mai cu seamă după ce unii fruntaşi, cel puţin pentru cîţiva ani, s-au aşezat acolo şi unii boieri şi-au construit curţile lor şi un mare număr de negustori s-a adunat acolo. Cea mai mare dezvoltare a acestui oraş a avut loc după anul 1658, anul în care a fost omorît de turci Constantin Brîncoveanu (!) şi cînd principii, sau boierii părăsind oraşul Tîrgovişte, au început să se stabilească acolo“ [167].

---

[166] *Archivium Tripartitum Inclytae Provinciae Bulgariae...* II, p. 161. Textul a fost reprodus în traducere, cu un scurt comentariu şi în studiul alcătuit de Paul Simionescu şi de Paul Cernovodeanu, intitulat *Pagini de etnografie românească în opera memorialistică a unor călători străini* (secolele XVII—XVIII), în „Revista de etnografie şi folclor“, 17 (1972), nr. 5, p. 386—387.

[167] *Archivium Tripartitum...*,II, p. 161.

www.digibuc.ro

Rîndurile acestea, desprinse din memorialul peregrinului franciscan, mărturisesc o oarecare confuzie. Este vorba evident, atunci cînd aminteşte întîmplările anului 1658, nu de Constantin Brîncoveanu, domnul martirizat de satrapii din Istanbul, după cum se ştie, mult mai tîrziu, în 1714, ci de Constantin Şerban. El a fost într-adevăr izgonit de turci din scaunul domniei în anul amintit. Confuzia lui Blasius Kleiner s-ar explica, pe de o parte, prin faptul că expediţiile de represalii ale turcotătarilor din anii 1658—1659 ruinaseră cetatea Tîrgovişte, părăsită de domnie, iar pe de altă parte, prin faptul că Brîncoveanu restaurase totuşi, pentru scurtă vreme, vechea cetate-reşedinţă pe care de altfel nici un domn nu a mai considerat-o ca atare după anul 1714 [168]. Scrutînd îndeaproape fragmentul de text remarcat, putem reţine principalele elemente ale legendei de ctitorie a cetăţii de scaun a Bucureştilor, aşa cum se regăsesc ele în mod firesc şi în cadrul tradiţiei populare: în primul rînd faptul că Bucur era un cioban; în al doilea rînd, că el îşi păstorea turmele de oi pe malurile Dîmboviţei şi, în sfîrşit, în al treilea rînd, că tot el ar fi acela care ar fi ctitorit un lăcaş de închinăciune — existent încă în secolul al XVIII-lea — prin aceste meleaguri. Ni se pare însă nu lipsit de interes faptul că misionarul franciscan omite să indice care anume era acest lăcaş şi unde, în ce parte a aşezării devenită reşedinţă domnească, fusese el odinioară ridicat. Acest lucru s-ar fi cuvenit cu atît mai mult amintit, cu cît călătorul memorialist nu uitase să alcătuiască şi lista celor mai importante biserici ortodoxe cunoscute de el sau notate pur şi simplu după indicaţiile altora cu care avusese prilejul să se întreţină uneori pe îndelete. Mai mult decît atît: faimosul lăcaş de închinăciune cu hramul Sf. Atanasie, considerat mai tîrziu ca fiind lăcaşul ctitorit de Bucur, este inclus în înşiruirea listei respective ca „*S. Aftanasi seu Athanasi ex muro*“ [169] (cu alte cuvinte, „Sf. Aftanasie sau Athanasie din zid“), imediat după indicaţia privind marea ctitorie de la Radu Vodă (*Radul Vodă cum Monasteriodicitur sic a Principe qui fecit* [170], altfel spus „Radul Vodă cu mănăstirea aşa-numită după domnul care a ctitorit-o“). Faptul ne îndreptăţeşte o dată mai mult să considerăm ctitoria lui Bucur fiind doar un simplu paraclis al mănăstirii din apropiere, ridicat de Radu Vodă.

Este clar acum că legenda aceasta a lui Bucur era împămîntenită şi avea o oarecare răspîndire, chiar înainte de anul 1761, anul consemnărilor lui Blasius Kleiner. De unde şi cum a reuşit el, venit cu alte

[168] Vezi *Istoria oraşului Bucureşti* (editată de Muzeul de istorie a oraşului Bucureşti), vol. I, Bucureşti, 1965, p. 120, 127 şi 130.
[169] *Archivium Tripartitum*... II, p. 163.
[170] *Ibidem*, p. 162.

www.digibuc.ro

rosturi pe meleagurile noastre, să culeagă toate aceste informaţii, rămîne deocamdată o taină. Bănuim însă — lucrul pare pe de-a întregul plauzibil — ca sursă a detaliilor pe care le comunică în notaţiile sale, cel puţin în această privinţă a ctitoriei eroului eponim, mediul enoriaşilor şi preoţilor aşezămintelor catolice, ai Bărăţiei în primul rînd. În orice caz, Blasius Kleiner nu ar fi putut să strîngă toate aceste reminiscenţe folclorice din unele cercuri cărturăreşti — cu care în mod firesc va fi venit în contact în răstimpul şederii sale — pentru un fapt nu tocmai greu de înţeles: oamenii aceştia, aşa cum vom avea prilejul să observăm şi în rîndurile ce urmează, ignorau sau repudiau pur şi simplu legenda, considerată nedemnă şi umilitoare pentru începuturile aşezării care se voia locul scaunului domnesc. Prin cine ştie ce împrejurări, el va fi cunoscut cronicile ţării, fireşte, atît cît acest lucru era posibil pentru un străin. După cîte ştim însă, pînă la istoria banului Mihai Cantacuzino, încheiată la 1776, nici un izvor intern nu aminteşte, sub o formă oarecare, de vreun întemeietor al cetăţii Bucureştilor. Tăcerea păstrată pînă spre începutul secolului al XIX-lea în privinţa legendei ciobanului Bucur, ctitor şi începător al aşezării, atît la scriitorii autohtoni (Cantacuzino, Filipide sau Fotino), cît şi la călătorii străini este, în orice caz, greu de explicat. În contextul acestor stări de fapt, memorialul lui Blasius Kleiner apare ca o fericită excepţie, rămînînd neutilizat pînă astăzi în investigaţiile istoriografice rezervate acestei probleme [171].

În afara tradiţiei propriu-zis folclorice — privind vremurile de început ale cetăţii de scaun a Bucureştilor — se mai pot aminti încă unele opinii, considerate culte ca provenienţă, nu însă mai puţin contaminate de numeroase reminiscenţe ale culturii populare. Aşa de pildă, reţinînd în ordine cronologică consemnările unor străini aflaţi vremelnic prin locurile noastre sau ale unor cărturari autohtoni, constatăm că, în fapt, aceste notaţii „culte" sînt mai vechi decît tradiţia strict folclorică, privită desigur prin data înregistrării ei. Impregnată totuşi de unele motive de circulaţie orală, această literatură cultă de factură istorică s-a format mai cu deosebire în preajma curţii domneşti. Aici la Curtea domnească, mulţi dintre călătorii veniţi au prilejul să surprindă, prin mijlocirea unor iubitori ai slovei scrise, idei şi impresii privind trecutul ţării şi al cetăţilor sale.

Cîteva cuvinte s-ar cuveni în acest sens, mai întîi, pentru raguzanul **Giacomo di Pietro Luccari,** care, evocînd în lucrarea sa *Copioso rist-*

[171] Cîteva idei privind acest cadru de preocupări vezi la Paul Cernovodeanu şi Paul Simionescu, *Consemnări şi tradiţii...*, p. 194—195.

www.digibuc.ro

retto degli annali di Ragusa, tipărită la Veneția în 1605, solia strămoșului său, Nicolo Luccari, la curtea lui Vladislav I (Vlaicu Vodă), domn al Țării Românești (1364 — c.1377), afirma, printre multe alte lucruri: „*Negru Vodă a întemeiat orașul Cîmpulung și a tras cîteva întărituri de cărămidă arsă la București (tiré alcuni cortine di matoni cotti in Bucuriste), Tîrgoviște, Cetatea de Floci și Buzău*“ [172]. Este evident că autorul acestor rînduri făcea cunoscută opinia ce se bucura de acreditarea unor cercuri cărturărești din acea vreme în principatul muntean [173], opinie potrivit căreia miticul voievod descălecător de țară, identificat în cazul de față cu tatăl lui Vlaicu Vodă, ar fi avut meritul de a fi întărit și cetatea Bucureștilor, ridicată cu ani în urmă.

Această afirmație a lui Giacomo Luccari cu privire la rolul lui Negru Vodă în istoria reședinței de scaun de pe malurile Dîmboviței, provenită fără îndoială din mediul românesc, s-a reîntors în cele din urmă tot la noi, pe o cale indirectă care a permis însă o oarecare deformare a mențiunii comunicate inițial. În acest sens trebuie înțeleasă indicația banului **Mihai Cantacuzino,** care nota la 1776 în *Istoria Țării Românești*, tipărită în traducerea grecească a fraților Tunusli din 1806, la Viena: „*Istoricul Büsching susține că în secolul al XII-lea* (!) *Negru Vodă a durat așezările Tîrgoviște, Cîmpulung, Pitești și Giurgiu*“ [174]. Filiera izvorului folosit de banul Mihai Cantacuzino, este relativ ușor de urmărit, întrucît Anton Friedrich Büsching (1724—1793), editorul colecției „Magazin für die neue Historie und Geographie“ (unde a fost publicată, în traducere germană, și faimoasa operă cantemiriană *Descriptio Moldaviae*) [175] a folosit lucrarea lui Giacomo Luccari în a sa *Neue Erdbeschreibung* [176]. Relevant ni se pare, mai cu deosebire, următorul fragment de text: „*Mircea voievod cel Bătrîn și-a așezat scaunul domnesc la București în anul 1383* [177]. Aceasta, pentru bunul motiv că opinia este

---

[172] La p. 19. Vezi și Pavel Chihaia, *Cine a fost „Negru Vodă“ întemeietor de cetăți și ctitor de biserici?*, în vol. *Pagini de veche artă românească de la origini pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, București, 1971, p. 99—167.

[173] Al. Grecu (P.P. Panaitescu), *Relațiile Țării Românești și ale Moldovei cu Raguza (sec. XV—XVII)*, în „Studii“, II (1949), nr. 4, p. 118—119.

[174] Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτική καὶ γεογραφική ἀπό τήν ἀρχαιοτάτης αὐτῆς κατασαάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτους..., Viena, 1806, p. 20.

[175] În vol. III, Hamburg, 1769, p. 537—574 și vol. IV, Hamburg, 1770, p. 3—120, ap. P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 259.

[176] *Neue Erdbeschreibung... Welcher Preussen, Polen, Hungarn, und die europäische Türkey mit den dazu gehörigen und einverleibten Ländern enthält*, vol. I_2, Hamburg, 1754, p. 1623.

[177] Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 22.

www.digibuc.ro

— după ştiinţa noastră — menţionată acum pentru prima dată de scrierea banului Mihai Cantacuzino.

Dubla ctitorire a cetăţii de scaun — de către legendarul Negru Vodă şi viteazul Mircea cel Bătrîn — va fi împărtăşită, într-un fel sau altul, atît de o serie întreagă de autori ai istoriei celor două principate române, cît şi de acei călători străini veniţi în prima jumătate a secolului al XIX-lea prin părţile noastre şi care s-au oprit în notaţiile lor asupra celor mai de seamă aşezări ale ţării. Pentru cărturarul **Daniil (Dimitrie) Filipide,** ca şi pentru istoricul **Dionisie Fotino,** cetatea reşedinţei domneşti ar fi fost ridicată, spre sfîrşitul secolului al XIV-lea, de Mircea cel Bătrîn. Primul, în lucrarea sa Γεογραφικον της Ῥουμουδνας (Geografia României), tipărită la Leipzig în 1816, consemnează: *„Bucureştiul a fost durat de către Mircea voievod pe la sfîrşitul secolului al XIV-lea şi pînă la sfîrşitul secolului al XVII-lea domnii iernau numai aici, iar vara şi-o petreceau la Tîrgovişte, oraşul avînd o poziţie mai bună şi mai frumoasă...“* [178]. Cel de al doilea, în Ἱςτορία της Δακίας Istoria generală a Daciei), repetă, în linii mari, cele menţionate mai sus, cu precizarea suplimentară conform căreia anul 1383 ar fi anul ridicării din temelii a Curţii Vechi, oraşul purtînd ca semn numele însuşi al bucuriei. *„Bucureşti după limba poporului însemnează oraşul bucuriei şi se zice că Mircea Vodă l-a fundat de bucuria victoriei ce a repurtat pe locul acesta împotriva sultanului Baiazet Ilderim“* [179]. În acelaşi sens şi din aceeaşi perioadă, am remarca unele notaţii memorialistice: Ignatie Iakovenko, membru al consulatului rus din Bucureşti, împărtăşea la 1820 supoziţia întemeierii oraşului *„de voievodul Mircea în anul 1383“* [180]; François Recordon, secretarul elveţian al lui Vodă Caragea, în ale sale *Lettres sur la Valachie...*, atribuia fundarea Capitalei *lui „Radu Vodă Negru, cel mai vechi domn al Ţării Romîneşti, pomenit în istorie, care a trăit la începutul veacului al XIII-lea“* [181]; călătorul german F.S. Chrismar pleda în 1834 pentru paternitatea lui Radu Negru, care ar fi ridicat cetatea pe la 1290 [182]; în sfîrsit, agentul consular austriac la Brăila, Stephan Adolf Wilhelmi [183], ca şi polcov-

[178] La p. 169.
[179] vol. III, Viena, 1819, p. 249—250.
[180] Ignatie Iakovenko, *Нынешнее состояние Турецких Княжеста Молдавии и Влахии и российской Бессарабской облбсти*, St. Petersburg, 1828, p. 47.
[181] Paris, 1821, p. 22.
[182] F.S. Chrismar, *Skizzer einer Reise durch Ungarn und die Türkei*, Pesth, 1834, p. 115.
[183] St. Wilhelmi, *Kurze statistische Übersicht des Fürstenthums Walachei*, Kronstadt, 1842, p. 43—44.

www.digibuc.ro

nicul rus Ivan Botianov [184] reproduceau, unul la 1842 şi celălalt la 1846, tradiţia dublei întemeieri a Bucureştilor de către Negru Vodă şi Mircea cel Bătrîn.

Un moment aparte în istoriografia propriu-zisă a problemei, care încearcă să scruteze, bazîndu-se, fie pe tradiţia cultă, fie pe reminiscenţele folclorice, datele întemeierii Cetăţii de scaun a Bucureştilor, îl reprezintă textul cunoscutului profesor de la Colegiul Sf. Sava, **Iosif Genilie.** Lucrarea, intitulată — oarecum în spiritul vremii — *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă,* a fost „trasă" în tipografia lui Eliad în anul 1835. Ea reprezintă prima consemnare în care se identifică presupusa ctitorie a ciobanului legendar cu lăcaşul paraclis al cărui hram este Sf. Atanasie, din vecinătatea mănăstirii Radu Vodă. Încercînd totodată să suprapună reminiscenţele folclorice tradiţiei culte, profesorul nota printre altele: *„Bucureştii, ce va să zică loc de bucurie, după cum şi este pentru lărgimea lor, a curţilor, caselor şi grădinilor lor... s-au numit de la stăpînul acestui loc anume Bucur, a cărui mică biserică se arată pe un deal între Radu Vodă şi Dîmboviţa, pe cînd la 1200 R⟨adu⟩ Negru Basarab a pus aici locuitorii"* [185]. Preluînd — am fi tentaţi să spunem *ad litteram* — unele concluzii pe care le-a putut întîlni în paginile lucrărilor semnate de banul Cantacuzino, Daniil Filipide sau Dionisie Fotino, profesorul de la Colegiul Sf. Sava înregistra şi el binecunoscuta versiune potrivit căreia „pe la anul 1383, Mircea Basarab bătrînul, după strălucita biruinţă asupra sultanului Baiazid, aici într-acelaşi loc, a şi zidit Curtea Veche... petrecînd aicea numai vara, iar iarna la Tîrgovişte" [186].

Ideea ctitoriei lui Bucur şi a localizării ei în apropierea înălţimilor mănăstirii lui Radu Vodă, fără alte explicitări, ne face să ne gîndim că, în cele din urmă, supoziţia se baza — nemărturisit, fireşte — tot pe o sursă tradiţional-folclorică. Oricum, această opinie a fost preluată în cursul vremii atît de unii călători străini — începînd, de pildă, cu acel consul prusian, Johann Ferdinand Neigebauer, la 1848 [187] — cît şi de unii autori autohtoni.

Alexandru Pelimon, în binecunoscuta sa lucrare —atît de citită şi apreciată în ultimele decenii ale veacului trecut — intitulată *Bukur.*

---

[184] Arhiva istorică centrală de stat din Leningrad, fond 673 (Liprandi), opis 1, ms. 306 *(Aspect de la Valachie ou Tzara Roumaneska)*, f. 5—5v (Bucarest).

[185] La p. 218. Pentru activitatea acestui dascăl, vezi mai ales N. Isar, *Ideile social-politice ale lui Iosif Genilie, profesor la Colegiul naţional „Sf. Sava"* (*1831—1852*), în „Studii". Revistă de istorie, 26 (1973), nr. 6, p. 1251—1276.

[186] I. Genilie, *Geografie istorică....* p. 219.

[187] Dr. Johann Ferdinand Neigebauer, *Beschreibung der Moldau u⟨nd⟩ Wallachei,* Leipzig, 1848, p. 294.

www.digibuc.ro

Istoria fundării Bucureștilor, tipărită la 1858 în capitala țării, peste puțină vreme capitală a Principatelor Unite, scria printre altele:

„Am cugetat încă mai de mult ca să scriu ceva despre originea Bucureștiului — al cărui fundatoru îl credeam, precum zic unii-alții, că fu un cioban... Cercetam bisericile și mănăstirile și mai adesea ori treceam pe la Radu Vodă, lîngă care se afla mica bisericuță Sf. Tănase, care se zice că ar fi a lui Bucur ciobanul, dam ocoluri în sus și în josu... dar în sfîrșit, nimic nu puteam descoperi decît aceea ce-mi zicea tradiția și bătrînii. Căutînd dar tot pentru aceasta p-în biblioteci și p-în arhive găsesc, din întîmplare, în biblioteca d. colonelului S... o carte veche, fără scoarțe și fără poartă ⟨ = foaie de titlu⟩, fără să stea pe dînsa vreun fel de dată și nici că putui afla unde este tipărită; ci, numai aceea ce se vede, că e dedicată unui episcop al Aradului și al Oradii Mare etc. și care numai după prefață, fiind subsemnată, cunoscui că autorul ei se numește Nicolae Horga, preot din Ungaria, al Seleușului.

Răsfoind dar una după alta foile acestet cărți — relatează mai departe Alexandru Pelimon — *între alte mai multe fragmente ce le găsiu într-însa dideiu peste o legendă veche istorică, intitulată*: **Arătarea întîmplării feții lui Bogdan voevod țării Moldov⟨e⟩i din anul de la H⟨ri⟩st⟨o⟩s 1346.** *Aceasta îmi trase o mare atențiune. Citiiu și cuprins de cea mai mare mirare cît și bucurie, văzui într-însa descrierea vieții lui Bucur, fundatorul Bucureștilor!... Citez la începutul capitolului (!) întîi un fragment din această importantă scriere pentru istoria noastră, ⟨t⟩radusă fiind, cum am arătat, din limba maghiară...“* [188]

Textul preotului **Nicolae Horga,** sursa principală de inspirație a lui Alexandru Pelimon, a fost prezentat — cronologic vorbind — de G. I. Ionescu-Gion [189], Nicolae Stoicescu [190], Octavian Lupaș [191] și, în sfîrșit, de Gheorghe Șora și Petru Ardelean [192], fără însă o atentă aprofundare în sensul cercetării sau analizei noastre. În fond lucrarea, astăzi pe nedrept uitată, reprezentînd o culegere de povestiri morale și istorice, a fost alcătuită la 1801 [193], în limba română și nu în limba maghiară cum greșit a afirmat Alexandru Pelimon. Ea a fost tipărită

---

[188] *Bukur. Istoria Bucureștilor*, București, 1858, p. IV-V.

[189] *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 20 și 176—177.

[190] *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, București, 1959, p. 178.

[191] *Preotul Nicolae Horga-Popovici, cărturar ardelean de acum un veac și jumătate*, în „Mitropolia Banatului“, XIII (1963), nr. 5—8, p. 262.

[192] *Nicolae Horga — luminist și mare patriot (1741—1811)*, în „Revista de filozofie“, 16 (1969), nr. 6, p. 743.

[193] Nicolae Horga (1741 — 25 februarie 1811), scoborîtor al unei vechi familii de preoți din Seleuș, înnobilată de Gheorghe I Rákoczi la 11 mai 1645, a fost unul din reprezentanții iluminismului românesc în Transilvania.

www.digibuc.ro

la Buda, în 1807, sub titlul *Oglindă arătată omului înțelept, care cuprinde în sine vechile întîmplări cu pildă adusă, cumu-i de lipsă omului a se cunoaște și celui de aproape îngăduit a fi din înțelepciunea sa*[194].

Culegerea de vechi întîmplări a fost întocmită — după cum ni se spune în prefață — pentru „români", care „adevărat de la Roma își trag numele și loza ⟨= soarta⟩, nutrind fericirea de a trăi să vadă neamul românesc trudindu-se după rodurile cele cuviincioase"[195]. Printre istoriile morale, inspirate sau adaptate după înțelepții antichității și după unele izvoare medievale sau moderne, Nicolae Horga inserează și o sumă de povestiri dedicate trecutului unor așezări din comitatul Aradului: cetatea Vilagoșului (adică Șiria), Bancota (Pîncota), Boroș Ineu și Orad (Arad), insistînd mai cu seamă asupra vechimii elementului autohton românesc în Transilvania. La capătul acestor povestiri autorul adaugă o mică istorioară, intitulată *Arătarea întîmplării fetei lui Bogdan fostului voevod Țării Moldovei din anul de la H⟨ristos⟩ 1346*. Este vorba desigur de o prelucrare de tip cărturăresc a populare legende a lui Bucur, devenit în această relatare, nici mai mult, nici mai puțin, fiu de domn și viteaz în lupta împotriva feudalilor maghiari și a năvălitorilor tătari. Foarte pe scurt, subiectul povestirii ar fi următorul: În vremea domniei „marelui Laioș craiul Țării Ungurești" (s-ar înțelege Ludovic I cel Mare, regele Ungariei), tătarii au pustiit atît de cumplit Moldova, încît Bogdan Vodă a crezut de cuviință să cheme și oameni din Ardeal pe care, pornindu-i din țară, le-a dat pămînturi și i-a așezat lîngă apa Moldovei. Prin viclenia unei iscoade, tătarii au aflat însă de gîndul și dorința lui Bogdan Vodă, ca fiica sa, frumoasa Ileana, să fie împetită de „*Bucur, feciorul lui Leic Vodă, de la care se numește orașul București pînă astăzi*". În acea vreme Leic Vodă, domnul Țării Românești, se găsea în luptă dreaptă cu „Erdeli Miclăuș și Gara; iar Bucur, ca un viteaz fără de seamă ce era, mulțime de norod de-a lor au tăiat". Întîmplările luptelor purtate au făcut să se creadă însă că viteazul Bucur căzuse apărîndu-și pămîntul strămoșesc. Frumoasa Ileana, fiica domnului moldovean, se hotărî, după cele întîmplate, să rămînă într-o mămăstire din Țara Românească.

Întreg acest paragraf, desprins de povestirea relatată de Nicolae Horga, a fost întocmai reprodus de Alexandru Pelimon sub titlul

---

[194] Cf. I. Bianu — N. Hodoș. *Bibliografia românească veche*. tom. II. București. 1910. p. 500—502. nr. 720 și A. Veress. *Bibliografia româno-ungară*. vol. II (1781—1883). București. 1931. p. 159. nr. 957.

[195] *Oglindă...*, p. 3 și 4 (nenum.) din *Înnainte cuvîntare*. reprodusă și în I. Bianu — N. Hodoș. *op. cit.*, II. p. 501 și 502.

www.digibuc.ro

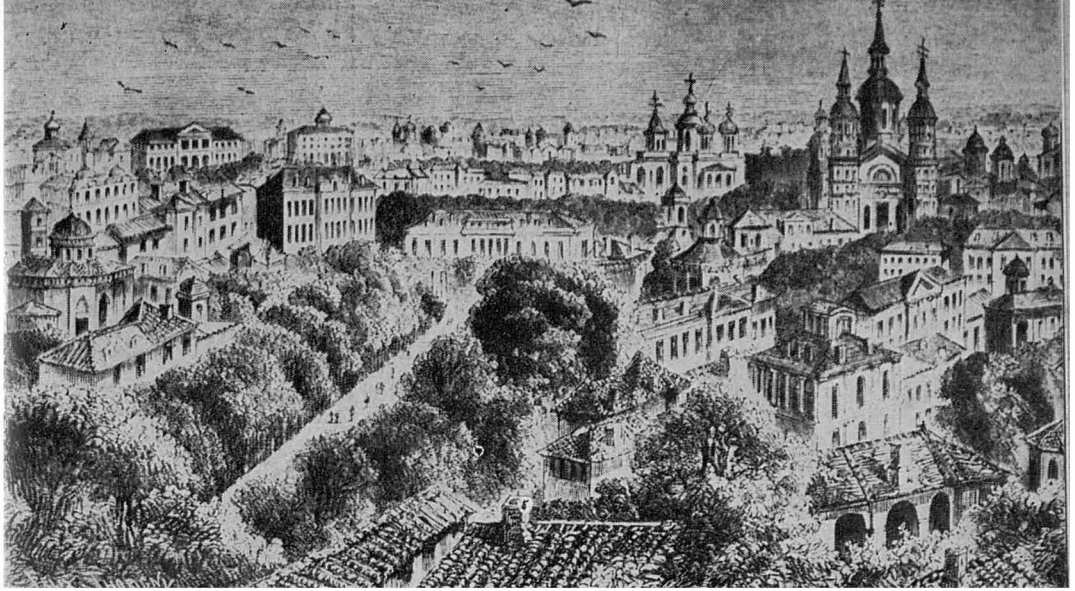

Orașul București văzut de pe dealul Filaret, la 1860. Reproducere după A. Corbu, *Bucureștii vechi...*

Podul Calicilor. Reproducere după A. Corbu, *Bucureștii vechi...*

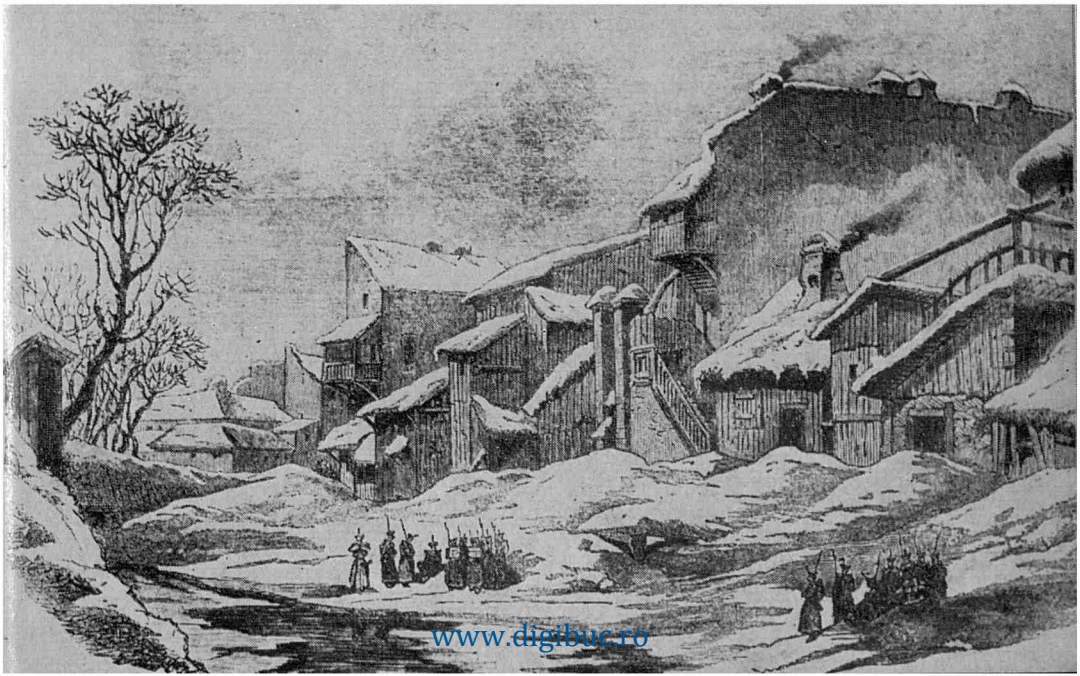

www.digibuc.ro

Casă veche în stil oriental. Reproducere după A. Corbu, *Bucureştii vechi...*

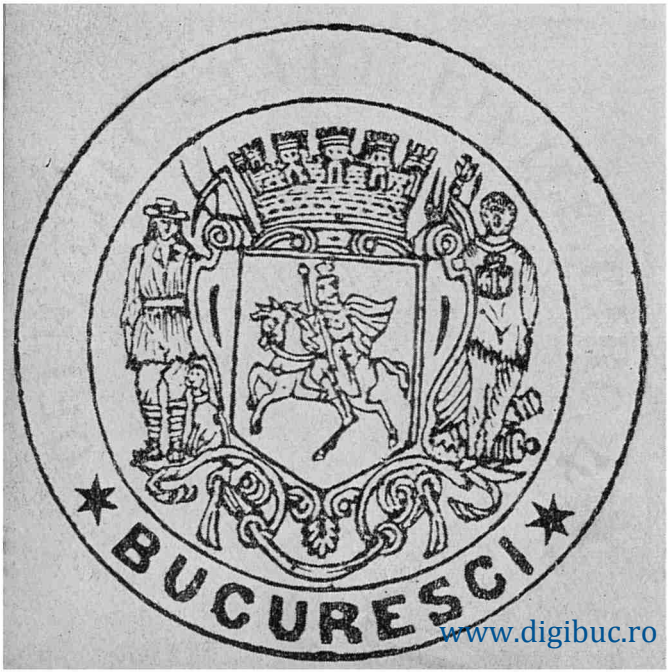

Proiect de stemă a oraşului Bucureşti din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza; în stînga figurează, ca tenant, Bucur Ciobanul.

www.digibuc.ro

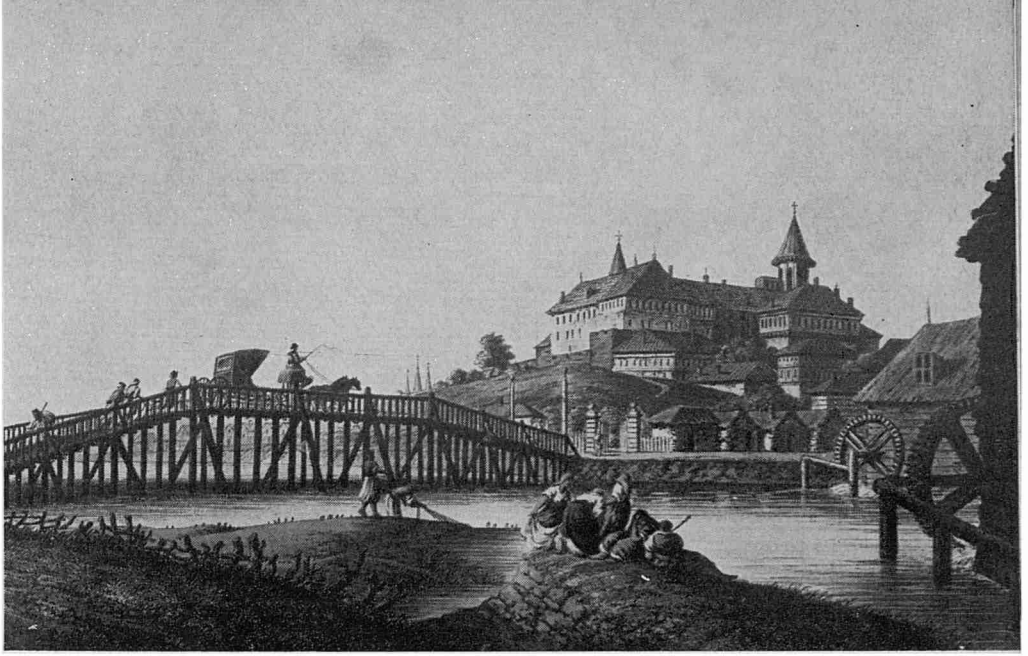

Luigi Mayer, *Podul Mihai Vodă în 1793.* Gravură de Watts
(Din: R. Ainslie, *Views in the Ottoman dominions in Europe,* 1810)

Coloană brîncovenească a loggiei Palatului Voievodal.
(Faţada complexului arhitectural)

www.digibuc.ro

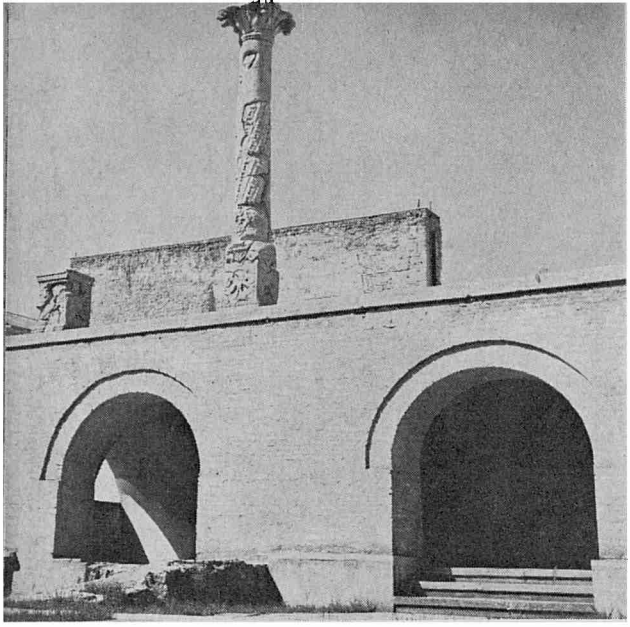

Ansamblul arhitectural Curtea-Veche. Vedere exterioară. Săpături arheologice 1967—1974).

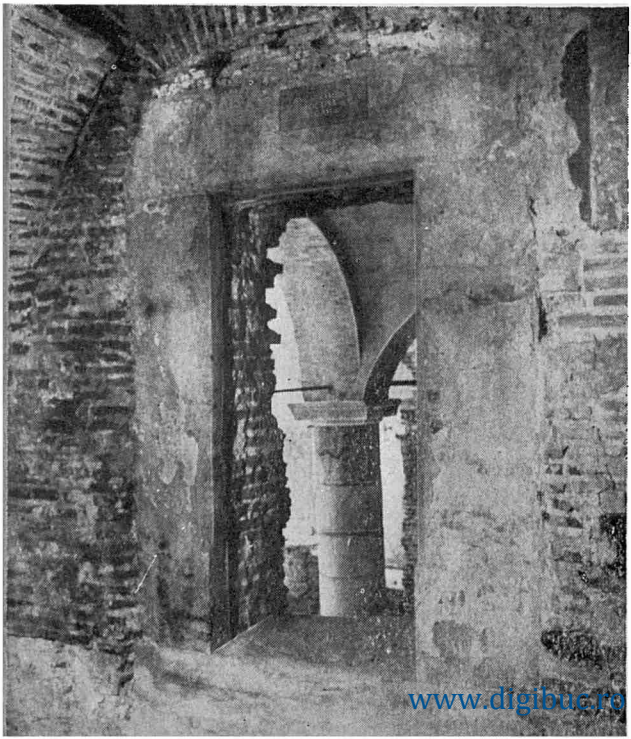

Palatul Voievodal. Ancadrament din piatră (prima jumătate a sec. XVIII).

www.digibuc.ro

Emblema Hanului cu Tei (sec. XVIII).

Hanul lui Manuc. Gravură în lemn după un desen de D. Lancelot (Din: *Le Tour du Monde,* 1868).

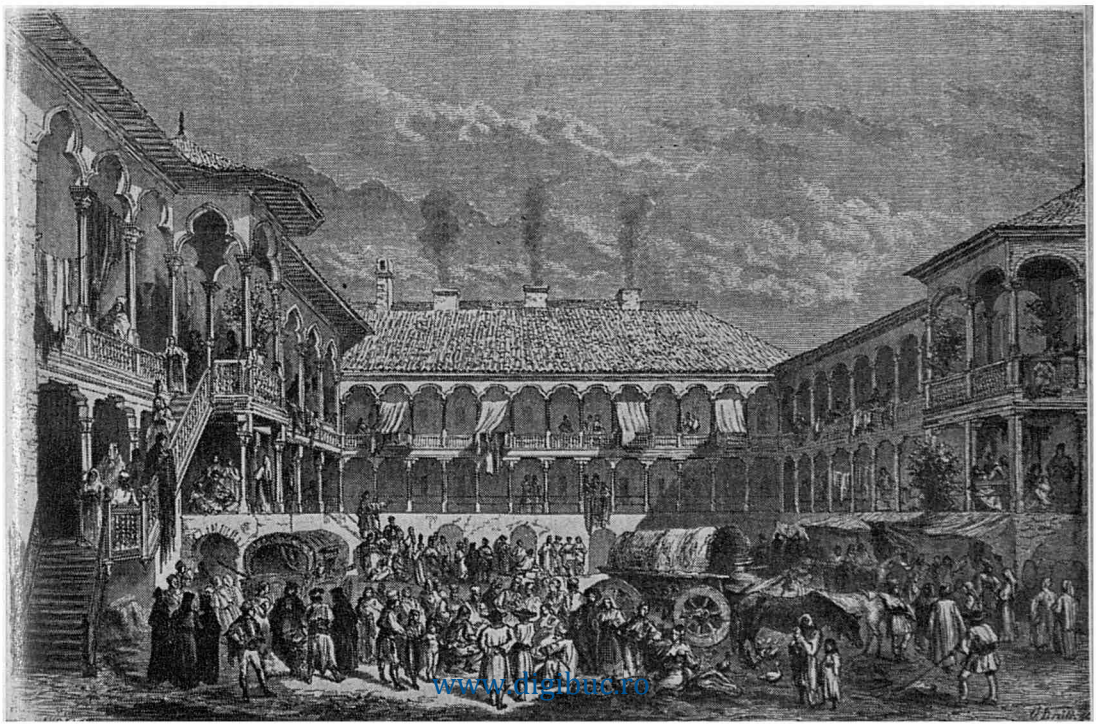

www.digibuc.ro

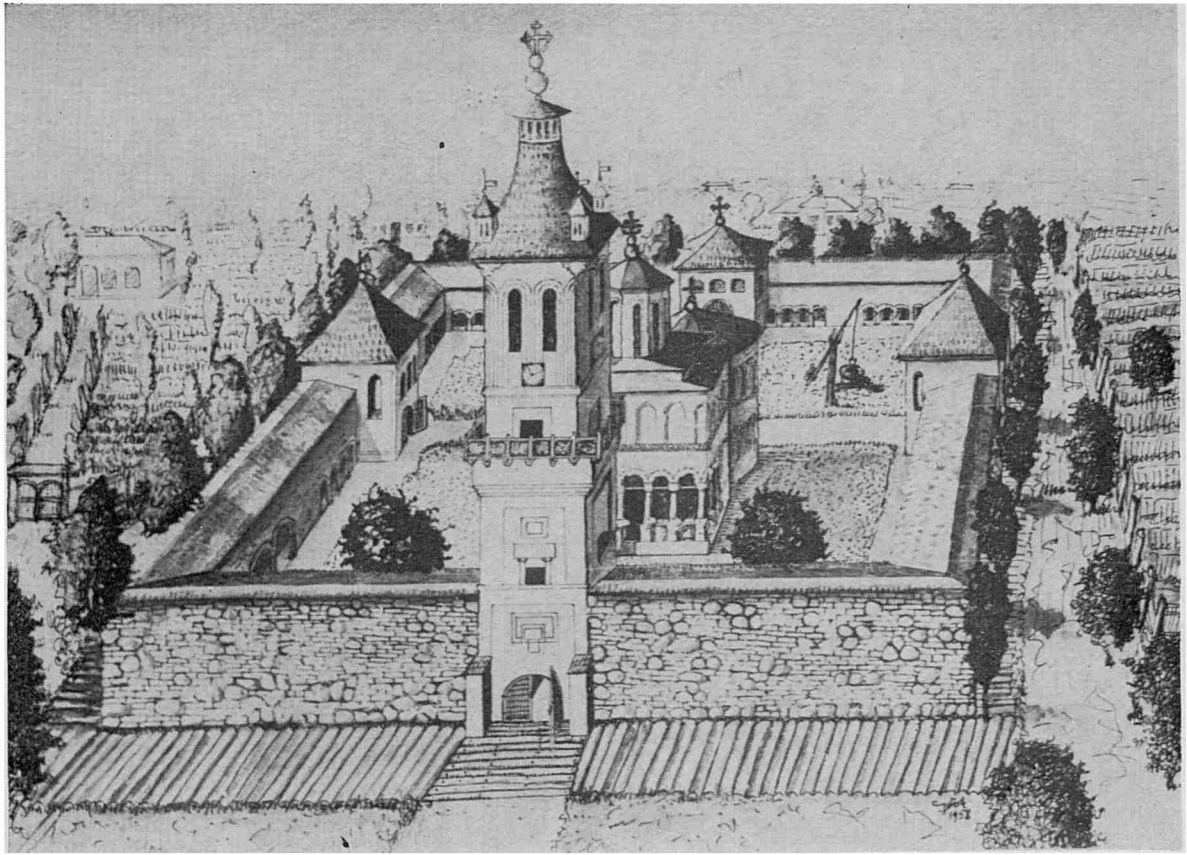

R. Pava. *Încercare de reconstituire a ansamblului arhitectural de la Colțea.*

www.digibuc.ro

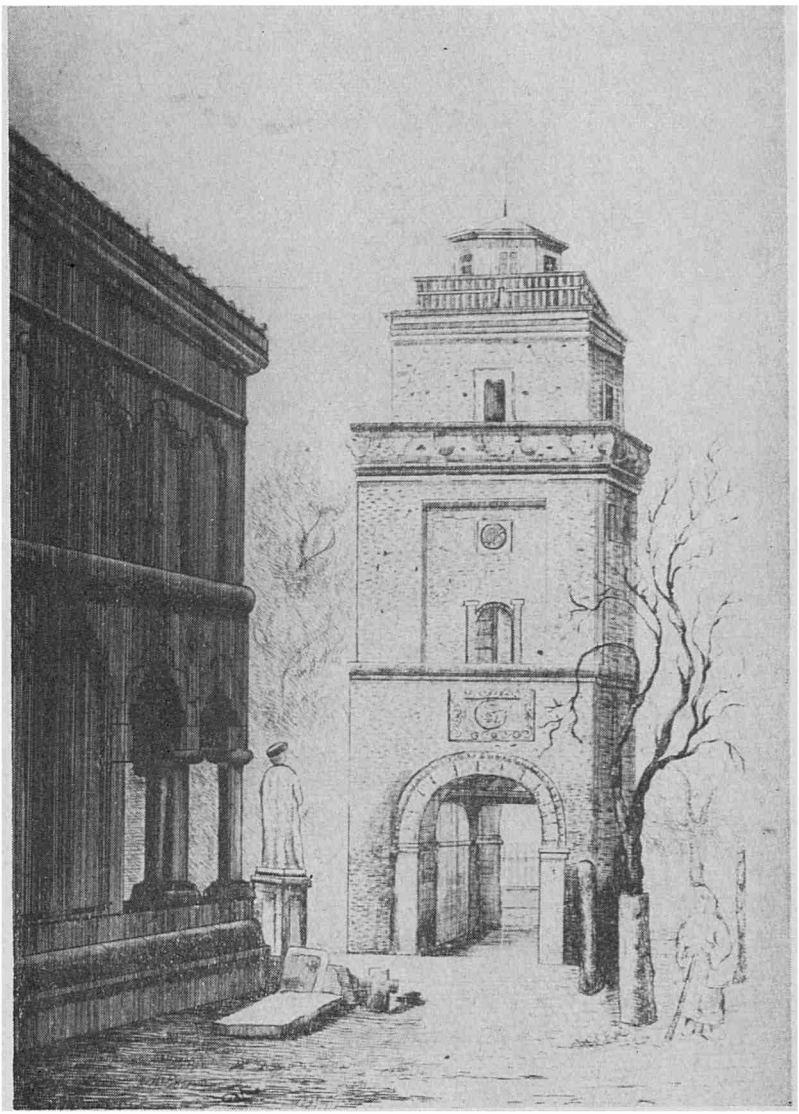

Turnul Colţei. Vedere de la mijlocul secolului al XIX-lea. Reproducere după A. Corbu, *Bucureştii vechi...*

www.digibuc.ro

Dimensiuni contemporane ale Cetății lui Bucur.

www.digibuc.ro

Cronică veche, incluzînd totodată şi afirmaţia gratuită după care textul ar fi fost tradus din limba maghiară.

Povestirea continuă înşiruirea peripeţiilor prin care ar fi trecut fiica lui Bogdan Vodă, prinsă de iscoada tătarilor şi dusă în robia hanului Kudkii. Firește, ea este eliberată, în cele din urmă, de acelaşi viteaz Bucur şi de „inaşul" său credincios ce purta numele Moţic. Relatarea minunatelor isprăvi şi întîmplări se încheie, ca într-un basm cules de prin satele noastre: „*Aşa cu norocirea mîntuindu-se încă întru acea noapte, au mers la oraşul Saţova, care era aproape de apa Serethului, întru care oraş se aşezase Semere viţaban, prin un boiariu ce era român, Tarja numit, s-au vodit a fi Bucur feciorul lui Leic Vodă şi văzînd că Ileana cocoana era prea frumoasă şi înţeleaptă, acel Semere, ca un oblăduitoriu dintru acele locuri, au stat întru ajutoriu lui Bucur, şi jurîndu-l cu voinţa ţerenilor*, **l-au pus vodă, aşezîndu-l unde-i acum Bucureştii şi întemeindu-se oraşul s-au numit pre numele lui Bucur, de unde pînă astăzi să şi numeşte Bucureşti de la Bucur**; *unde după al patrulea an ţiind veselie l-au înştăluit cu mare pofală ca pre un vodă şi au fost credincioşi lui Dumnezeu, al cărora nume în istoriile cele vechi a Ţării Româneşti mai pre larg şi cu înţeles să poate vedea*!!!" [196]

Ticluind un cadru istoric prin care se recunosc cu oarecare uşurinţă unele personaje reale din secolul al XIV-lea, autorul mărturiseşte indirect lectura cronicilor ungureşti întocmite de Ioan Küküllö şi Ioan Thuróczi, a *Decadelor*... lui Antonio Bonfini, precum şi a cronicii lui Gáspár Heltai. Partea de originalitate — dacă se poate numi astfel — a constat însă din confundarea personajelor şi epocilor, fapt de bună seamă premeditat, din motive nu greu de înţeles. Este relativ uşor de recunoscut, sub numele lui Leic, Vlaicu Vodă sau Vladislav I, domn al Ţării Româneşti, iar în persoana craiului Laioş, Ludovic I al Ungariei, cel ce a trimis în 1368—1369 oştile conduse de voievodul Transilvaniei, Nicolae Lackfy („Erdeli Miclăuş"), împotriva rivalului său. Faptul este fără nici o îndoială real, după cum tot reală este şi expediţia militară din anii 1375—1376 a banului de Macva, Nicolae de Gar („Gara" în povestire), împotriva Severinului [197]. Dorind să-l înrudească pe

[196] *Oglindă*..., p. 155.

[197] Datele sînt preluate din „*Chronicae Hungarorum* a Joanne Archidiacone de Kikillew compositam", inclusă în Joannes de Thurocz. Pars Tertia, *Chronicae Hungarorum de Ludovico Rege*, cap. XXXVIII din culegerea lui Joannes Georg Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres, ac genuini*, vol. I, unde se aminteşte despre expediţia întreprinsă de „Nicolaus Vayvoda Transylvanus" împotriva lui „Layk, Vayvoda, ad. partes transalpinas". Este mai greu de precizat însă care din cele trei ediţii ale lucrării, tipărite în perioada anilor 1746—1766, a fost folosită de Nicolae Horga. Pentru unele detalii de ordin istoric se poate

www.digibuc.ro

Bucur — cel ce va fi întemeiat cetatea Bucureştilor — nu numai cu Bogdan, domnul Moldovei, dar şi cu Matei Corvin, autorul relatărilor complică mult genealogia, înrudindu-şi eroul cu „Morzina" (Elisabeta de Margine, Morzsinai Erzsébet), mama lui Iancu de Hunedoara [198], trecînd astfel cu uşurinţă peste decalajul cronologic de aproape o jumătate de veac.

Din textul restrîns la numai douăzeci de pagini, aşa cum a fost el conceput de Nicolae Horga din Seleuş, Alexandru Pelimon a creat, amplificînd şi complicînd întreaga acţiune prin digresiuni greoaie, cu noi personaje, un adevărat roman. Bucur devine în acest cadru eroul principal al povestirii. Înfrăţit cu moldovenii — anticipînd cumva actul Unirii cu cîteva sute de ani — Bucur ar fi pus temelie Cetăţii de scaun a Bucureştilor. Lucrul părea firesc şi în spiritul vremii, dacă ne amintim faptul că Alexandru Pelimon era nu numai un convins, ci şi un militant unionist. În sfîrşit, pentru a încorona deplin faptele de viteaz ale vlăstarului domnesc Bucur, autorul povestirii nu pregetă să-l considere ctitor al bisericii cu hramul Sf. Atanasie, din apropierea vechii mănăstiri Radu Vodă. Mai mult chiar, însuşi acest lăcaş cu numele lui Radu Vodă ar fi fost ridicat — după acelaşi plăsmuitor de întîmplări — de viteazul Bucur, ajutat în fapta sa pioasă de Moţic şi orheianul Dragoş. Este uşor de înţeles că, în ceea ce priveşte ctitoria bisericii şi localizarea ei pe dealul de la Radu Vodă, Alexandru Pelimon a reprodus fără discernămînt şi reticenţe informaţiile cuprinse în manualul de geografie, lucrat cu mai bine de două decenii în urmă de Iosif Genilie. Ceea ce ne lasă o oarecare uimire din toată această înlănţuire de date, impresii şi evenimente s-ar putea concretiza în întrebarea: ce anume l-a îndrituit pe profesorul de la Sf. Sava să stabilească o identitate între aşa-numita ctitorie a lui Bucur şi paraclisul de mănăstire cu hramul Sf. Atanasie şi, mai cu seamă, cum a fost acceptată această localizare fără îndoieli sau rezerve? El afirmă, printre altele, că „*numele Radu în limba slavonă înseamnă Bucur, care derivă de la zicerea* **radosti bucurie, Bucur...** *pe*

---

urmări studiul prezentat de Maria Holban, *Contribuţii la studiul raporturilor dintre Ţara Românească şi Ungaria angevină...*, în „Studii şi materiale de istorie medie", X (1956), p. 7—62.

[198] Legenda figurează ca atare la cărturarul umanist maghiar Gáspár Heltai în a sa *Chronica...*, Koloszvár, 1575, p. 80—83, dar pare mai sigur ca Nicolae Horga să o fi preluat din ediţia mai nouă a acestei opere, *Magyar Krónika*, vol. I, Györ, 1789, p. 336—341, folosind-o separat, precum şi în *Poveste pentru cetatea Vilagoşului* (*Oglindă...*, p. 29—30). Despre originea Corvineştilor aminteşte şi Antonio Bonfini, *Rerum Ungaricarum Decades Quatuor...*, Basilea, 1568, Decades III, Liber IV, p. 448. Pentru unele amănunte, vezi Camil Mureşan, *Iancu de Hunedoara* (ediţia a II-a), Bucureşti, 1968, p. 42—43.

www.digibuc.ro

care sîrbii și influența limbii slavone ce domnea p-atunci în biserică și la curtea domnilor l-a fost prefăcut în Radu... unul din domnii Țării" [199]. Cu alte cuvinte deci *acest Bucur, sau altminteri Radu, pe slavonește, luptător în contra barbarilor și fondatorul orașului București*" [200] ar putea să ne explice de ce Iosif Genilie a localizat biserica lui Bucur lîngă vechea mănăstire ce poartă ea însăși numele voievodului Radu. Considerînd că acest Radu — ctitorul — nu este de fapt Radu Mihnea, ci legendarul descălecător al țării, Radu Negru Basarab, dascălul bucureștean încerca în mod artificios să împace reminiscențele folclorice cu tradiția cultă, trăgînd semnul egalității între Bucur și Radu Negru. În acest fel am putea înțelege afirmația din scrierea lui Iosif Genilie după care biserica lui Bucur s-ar afla „*pe un deal mic între Radu Vodă și Dîmbovița, pe cînd la 1200 R⟨adu⟩ Negru Basarab a pus* aici *lăcuitori*[201]. Cuvîntul *aici* nu se referă firește la București în genere, ci la dealul de la Radu Vodă.

În termenii cercetării științifice contemporane[202] este acceptată atît derivația etimologică a numelui Radu din forma slavonească a cuvîntului care poartă înțelesul de „vesel", cît și sinonimia cu numele Bucur, frecvent meleagurilor noastre. Restul implicațiilor, deduse din încercările de explicitare așa cum au fost ele redate de Iosif Genilie și Alexandru Pelimon, rămîn prin natura lor gratuități, apropieri forțate. Identificarea propusă de ei între legendara ctitorie a lui Bucur și lăcașul cu hramul Sfîntului Atanasie nu poate fi acceptată, fie și pentru faptul că Blasius Kleiner, amintind în 1761 de existența bisericii ciobanului Bucur, nu o localizează, cum s-ar fi cuvenit într-o atare ipoteză, pe înălțimea dealului de la Radu Vodă. Mai mult chiar: biserica purtînd hramul Sf. Atanasie — indicată de atîtea ori în cadrul legendei lui Bucur — este remarcată separat în textul lui Blasius Kleiner, fără nici o legătură cu întemeierea propriu-zisă a orașului.

Din cele subliniate pînă acum reiese în mod evident că legenda întemeierii cetății de scaun a Bucureștilor a circulat în veacul al XVIII-lea, ca reminiscență folclorică, sub două variante: varianta înregistrată de Blasius Kleiner, amintind de lăcașul ctitorit de ciobanul Bucur și varianta cunoscută în Transilvania, înregistrată de Nicolae Horga, lipsită de fragmentul referitor la ctitorirea bisericii. Nu este greu de înțeles că Nicolae Horga, culegînd legenda din spusele bătrînilor de

---

[199] *Bukur. Istoria fundării Bucureștilor*, p. 25.
[200] *Ibidem*, p. 25—26.
[201] I. Genilie, *Geografie istorică...*, p. 218.
[202] Cf. N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 355.

www.digibuc.ro

prin satele comitatului Aradului, a transformat-o în aşa măsură, încît a devenit aproape de nerecunoscut. Faptul s-a datorat desigur preocupărilor sale cărturăreşti. Cititor asiduu — ca orice om cult şi sensibil al vremii sale — al clasicilor antichităţii, Nicolae Horga citează cu multă adresă, în culegerea sa de istorioare morale, pe Platon, Isocrate, Virgilius, Horatius, Ovidius, Juvenal şi alţii, dovedind preocupări cu mult mai înalte decît cele pe care i le-ar fi solicitat în mod firesc funcţiile sale eclesiastice sau civile, relativ modeste şi restrînse.

În fond, prelucrarea legendei lui Bucur, aşa cum rezultă din notaţiile lui Nicolae Iorga, nu mai păstrează din versiunea populară decît numele eroului şi, bineînţeles, acea aureolă de întemeietor de cetate. Folosind şi interpretînd unele pagini de cronică, el plăsmuieşte o adevărată repovestire a legendei în care — aşa cum am avut prilejul să arătăm — Bucur, eroul principal al celor întîmplate este fiu de domn, viteaz apărător de moşie strămoşească. Este adevărat că el evoluează într-un cadru istoric bine determinat — cel al secolului al XIV-lea — înconjurat de persoane reale, dispuse însă arbitrar în suita acţiunii. Întemeierea Bucureştilor nu s-ar mai datora — dacă urmărim îndeaproape planul povestirii — iniţiativei sale, ci investiturii suzeranului feudal de peste munţi.

Presupunerea noastră că legenda lui Bucur — prelucrată de Nicolae Horga — a fost receptată din mediul sătesc se sprijină şi pe similitudinea subiectului, aşa cum a fost el tratat, cu o altă producţie folclorică, de prin părţile mehedinţene, cuprinsă încă de mult în culegerile lui Ovid Densuşianu. Este vorba — conţinutul fabulaţiei a fost amintit în rîndurile de mai sus — de legenda Bucurei şi a viteazului Rujean. Unele secvenţe ale povestirii: robirea eroilor, uciderea răpitorului de către fată, înjghebarea unei aşezări după numele unuia dintre soţi sînt comune cu cele ce apar în naraţiunea redată de Nicolae Horga.

Ceea ce apare deosebit de interesant în unele concluzii de ordin filologic ale lui Ovid Densuşianu — uitate în parte de cercetările mai recente — este faptul că numele de *Bucura* sau *Bucur* era asociat ideii de frumuseţe, aserţiune întărită în primul rînd de însăşi etimologia cuvîntului. În limba albaneză — explică reputatul filolog român — *bukure* înseamnă „frumos", *bukuré*, „frumuseţe" şi bukurón, „înfrumuseţez". Un om *bucur* — arată în continuare Ovid Densuşianu — ca expresie în limba română, însemna „un om frumos" , iar numele de Bucur sau Bucura s-a dat odinioară flăcăului sau fetei frumoase. Printr-un proces firesc, semnificaţia iniţială a termenului s-a pierdut şi Bucur a devenit un nume obişnuit. Ulterior, adjectivul *bucur* a dat derivatul verbal *a se bucura*, care la început însemna „a face faţă

www.digibuc.ro

frumoasă", apoi — printr-un proces de abstractizare — a exprimat o stare sufletească: „a se înveseli". În sfîrşit, forma verbală a dat naştere substantivului *bucurie* şi adjectivului *bucuros*. Aşa s-a ajuns la acele pretinse explicaţii etimologice — care au circulat la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a celui de al XIX-lea — asupra cărora vom reveni de altfel. Aceste „teorii", repudiind legenda, considerată atît de umilă, a ciobanului Bucur, au căutat să explice numele aşezării Cetăţii de scaun, fie ca derivat al verbului *a se bucura*, fie ca derivat al substantivului *bucurie*, punînd oarecum efectul înaintea cauzei. Se ignora de fapt corecta evoluţie semantică a cuvîntului care desemna iniţial noţiunea de frumos. Printr-o supralicitare fantezistă s-a ajuns mai apoi la imaginarea — aşa cum vom vedea — a unor nume de popoare necunoscute: *bukurii*, *bukurlii*, popoare aşezate cîndva pe malurile Dîmboviţei, de la care s-ar trage şi numele cetăţii. După cum forţată este şi explicaţia ridicării oraşului ca expresie a *bucuriei* lui Mircea cel Bătrîn, în urma victoriei repurtate împotriva turcilor pe aceste meleaguri.

Antroponimul Bucur a fost răspîndit atît în spaţiul balcanic, cît şi în regiunea carpato-dunăreană, fiind în mod cert legat mai cu deosebire de îndeletniciri pastorale [203]. În acest sens, se cuvine poate să amintim faptul că Ovid Densuşianu indica unele surse documentare cuprinzînd, în diferite ipostaze, apelativul la care ne referim — încercînd de fiecare dată să redea în lectură proprie corespondentul terminologic specific (slavon, maghiar etc.): în acest sens, *Bukor*, *Bokor*, poate fi întîlnit într-un document din secolul al XIII-lea [204]; un „*Bochur*, filius Vendich", într-un act din 1211 [205]; iar la 1255, un iobag era amintit ca „Thomas, filius Bochor" [206] ş.a. În sfîrşit, ca topic, documente ungureşti din 1075 şi 1124 menţionează un rîu Bocur [207], iar aşezări rurale — după cum a arătat I. Conea — cu numele derivînd din radi-

[203] Cf. N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 208 şi 284; mai vezi şi N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 219.

[204] Gustav-Wenzel, *Codex Diplomaticus Arpadianus continuatus*, în *Monumenta Hungariae Historica. Diplomatica*, vol. VI, Pesta, 1860, p. 364, ap. Ovid Densuşianu, *op. cit.*, p. 10.

[205] Georgius Fejer, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. VII_5, Buda, 1841, p. 216; ap. Ovid Densuşianu, *ibidem*.

[206] Georgius Fejer, *op. cit.*, vol. IV_2, Buda, 1829, p. 357, ap. Ovid Densuşianu, *ibidem*, p. 10—11.

[207] Georgius Fejer, *op. cit.*, vol. I, Budapest, 1829, p. 433 şi vol II, Budapest, 1829, p. 73, ap. Ovid Densuşianu, *ibidem*, p 11.

www.digibuc.ro

calul Bucur sau Bocor sînt răspîndite aproape în întreg spaţiul românesc [208].

În sfîrşit, dintre tradiţiile „exotice" ale întemeierii Cetăţii de scaun a Bucureştilor, trebuie amintite — cu titlu de curiozitate — unele indicaţii surprinse fie în literatura istoriografică orientală, fie în mărturiile unor călători străini. Aceste „explicaţii", difuzate cu precădere de mărturii externe, au influenţat, ce e drept, în secolul trecut şi autori autohtoni, cu deosebire pe cei cu gust pentru fabulaţie şi fantast.

Bogata imaginaţie de povestitor oriental a binecunoscutului călător turc de pe la jumătatea veacului al XVII-lea, **Ewliya Mehmed Zilli** (1611—1682/3), îndeobşte denumit Ewliya Celebi, închipuie ca într-o poveste orientală un întemeietor al cetăţii Bucureştilor în persoana lui „Gebel-ül-Himme din tribul Beni-Kureiş". Condamnat pentru o temeinică vină pe timpul califului Omar, nesupunîndu-se însă pedepsei, fuge, mai întîi în Antiohia, apoi — prin mai bună chibzuinţă — la însuşi „împăratul Rîmului". Unul din fiii săi, Kariş, „cutreierînd pe malurile Dunării prin locul unde este astăzi oraşul Bucureşti, s-a aşezat acolo, deoarece i-a plăcut acest pămînt curat, ce răspîndea parfum de chihlimbar". Oraşul, „înfiinţat de către Ebu-Kariş, s-a chemat din greşeală Bukoriş". Întregul basm este rezultatul unei laborioase imaginaţii, cum de altfel şi stă bine unui călător stambuliot [209].

Două veacuri mai tîrziu, mai exact la 1836, un memorialist francez, el însuşi călător prin ţările noastre, după numele său **Stanislas Bellanger,** nu pregeta să confirme, pe baza unei pretinse tradiţii populare, o adevărată poveste, nu cu mult deosebită de cea a predecesorului său turc. Pentru călătorul francez, oraşul de pe malul Dîmboviţei ar fi fost ridicat de un oarecare Ibrahim şi de frumoasa sa soţie, Guzla, fiica lui Iafet, bogat negustor armean din Varna. Aşezarea ar fi purtat la început — după buna lui părere — denumirea de Ibrahimguzla (!), denumire transformată mai apoi, printr-o deducţie — să zicem etimologică — mai mult decît bizară, în *Boukor-Aské* şi devenită, cu trecerea anilor, *Boukouresquie*, *Boukarest*, Bucharest [210]. Această legendă creată ad-hoc, a fost, ce e drept, preluată la scurt interval

[208] Ion Conea, *Despre numele oraşului Bucureşti*, în „Buletinul Societăţii de Geografie", LIV (1935), p. 300—301; cf. şi Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, Bucureşti, 1963, p. 164.

[209] G. Zerva, *Călătoria lui Ewlia Celebi-efendi*, în „Buletinul Comisiei istorice a României", vol. XVI (1937—1938), p. 256—257.

[210] Stanislas Bellanger, *Le Kéroutza. Voyage en Moldo-Valachie*, vol. II, Paris, 1846, p. 24—37.

www.digibuc.ro

de timp de un alt memorialist ce şi-a păstrat anonimatul sub iniţialele „Dr. H." El a redat-o, în text român şi german, în coloanele unui periodic din Cernăuţi, cu singura deosebire că bogatul negustor Iafet era de data aceasta — nu se ştie de ce — bulgar[211].

Pedantul elveţian, ofiţer de ocazie în armata imperială, secretar cu pretenţii cărturăreşti în slujba lui Alexandru Vodă Ipsilanti, binecunoscutul **Franz Ioseph Sulzer** (1727—1791), autorul eronatei teorii despre originea sud-dunăreană a românilor, nu s-a înşelat mai puţin şi în privinţa adevăratei semnificaţii a numelui Bucureştilor. După părerea sa, acesta ar deriva de la bucurie, bucuros, a se bucura. Numele ar fi deci echivalentul grecescului Χαράπολις sau al germanului Freudenstadt[212]. După cîteva decenii, diplomatul austriac **Ludwig von Stürmer** reproduce aproape identic, în impresiile sale de călătorie (făcută prin Ţara Românească în drum spre Constantinopol), afirmaţia zelosului secretar domnesc[213]. Ceva mai tîrziu, atît consulul francez în principatul muntean, **Adolphe Billecocq**[214], cît şi publicistul **Jean Henri Abdolonyme Ubicini**[215], cunoscut simpatizant al revoluţiei de la 1848, preiau aceeaşi explicaţie „etimologică".

Pseudo-explicaţia lui Franz Joseph Sulzer dobîndeşte un caracter de-a dreptul grotesc în notaţiile medicului german **Ernst Anton Quitzmann.** Fără a simţi semnificaţia rizibilă a afirmaţiei, el pretinde că Cetatea de scaun a Bucureştilor şi-ar purta numele de la un oarecare conducător, *Hilari* sau *Bukuri*[216]. Curios pare că o astfel de opinie — atît de fantezistă — a fost împărtăşită şi de personalităţi mai distinse, cum a fost de pildă reprezentantul consular în Principate, **Johann Ferdinand Neigebauer** (1783—1866). El susţine într-o viziune fantezistă, în monografia dedicată ţărilor române, editată la Leipzig în 1848, că cei ce au pus temelia oraşului „ar fi fost un popor (necunoscut dealtfel), *Bakurii*, *Bukurlii* sau chiar *Hilarii* şi că, prin urmare, numele aşezării *Hilariopolis*[217] s-ar datora prezenţei lor pe aceste meleaguri.

[211] „Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură", an. I (1848), nr. 8 (26 nov.), p. 58—60 şi nr. 9 (13 dec.), p. 67—70.

[212] Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens...*, vol. I, Wien, 1781, p. 289.

[213] Ludwig von Stürmer, *Skizzen einer Reise nach Constantinopel... durch die Walachei, in den letzten Monaten des Jahres 1816*, Pest, 1821, p. 66.

[214] Adolphe Billecocq, *Album moldo-valaque...*, Paris, sept. 1848 (supliment al revistei „Illustration"), p. 6.

[215] A. Ubicini, *Provinces danubiennes et roumaines. Valachie, Moldavie, Bukovine, Transylvanie...*, Paris, 1856, p. 8, n. 1.

[216] Ernst Anton Quitzmann, *Deutsche Briefe über den Orient*, Stuttgart, 1848, p. 314.

[217] Dr. Johann Ferdinand Neigebauer, *Beschreibung der Moldau und Wallachei*, Leipzig, 1848, p. 294.

www.digibuc.ro

Tot atît de năstrușnice ne apar și presupunerile care figurează în lucrarea anonimă, *Topographisch-historische Beschreibung der beyden Fürstenthümer Moldau und Wallachey*, publicată la Viena în 1810. Textul atestă că „Bukarest, Bukoresta pe Dîmbovița... și-a luat numele de la pădurile de fag ce se cheamă *Bukovie*“ [218]. Nici însemnările cuprinse în memorialul inedit de călătorie — din 1832 — al însoțitorului generalului rus Kisselef nu sînt, în această privință, mai prejos. Printr-o logică destul de curioasă, autorul notațiilor consideră numele orașului ca provenind de la un oarecare pîrîu cu numele Bucureștioara [219] ce-l străbătea, de la obîrșia sa (înspre grădina Icoanei de astăzi), de-a lungul mahalalei Scaunelor, pînă la vărsarea în Dîmbovița [220].

Între numeroasele consemnări sau tradiții (legende istorice mai cu deosebire), păstrate pînă în zilele noastre ca reminiscențe folclorice, legenda ciobanului ctitor deține fără îndoială un loc aparte. Este, putem spune, privilegiată deoarece, în medii foarte diferențiate, ea se bucură încă de o oarecare adeziune sentimentală, adeziune care constituie în sine dovada certă a unei prelungite semnificații în timp.

Legenda lui Bucur, relatată prin notațiile lui Blasius Kleiner la 1761, este devansată de legenda miticului Negru Vodă, cuprinsă în cronica lui Luccari, din 1605. Cu toate acestea, considerînd că simpla consemnare nu reprezintă decît o dată — mai mult sau mai puțin incidentală — sub care se certifică prezența unei reminiscențe folclorice, credem că legenda lui Bucur a avut totuși incontestabilă prioritate. Ea se născuse desigur cu veacuri în urmă și a circulat mai cu deosebire în mediul sătesc. Considerăm de asemenea că ideea asocierii unei fundații religioase de numele întemeietorului cetății domnești s-a adăugat mai tîrziu, poate prin simplă contaminare cu alte narațiuni folclorice. Ea nu apare nici în versiunea inițială, așa cum fusese consemnată în scris și nici în versiunile altor legende privitoare la ridicarea așezărilor sătești cu denumiri derivate din numele Bucur, Bocur sau Bucura.

Nu credem să exagerăm afirmînd că legenda ctitoriei Cetății de scaun a Bucureștilor de către ciobanul Bucur nu putea fi receptată și acceptată ca atare de cercurile mai cultivate ale vremii (este vorba de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea). Oamenii aceștia purtau

---

[218] La p. 190.

[219] Paul Cernovodeanu și Alvina Lazea, *Monumente istorice din Oltenia și Muntenia vizitate de generalul Kiselev la 1832*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, seria Artă plastică, 20 (1973), nr. 2, p. 347.

[220] Cf. N. Vătămanu, *Istorie bucureșteană*, București, 1973, p. 25—29.

www.digibuc.ro

desigur cu ei prejudecata că istoria ctitoriei unei capitale nu putea sau, mai bine spus, nu se cuvenea să aibă o atît de umilă origine. Repudiind tradiţia folclorică, ei au încercat să impună versiunea legendarului descălecător de ţară, Negru Vodă, adăugînd totodată naraţiunii şi un corectiv, relativ plauzibil, referitor la ridicarea Curţii domneşti de către Mircea cel Bătrîn spre sfîrşitul celei de a doua jumătăţi a secolului al XIV-lea.

Numeroase balade populare — surprinse în culegeri mai vechi sau mai noi — amintesc deseori, firește, într-un context ideativ totdeauna schimbat, Cetatea de scaun a Bucureştilor. Ca şi prin alte meleaguri, baladele populare româneşti — cîntecele bătrîneşti, cum sînt ele îndeobşte numite — oglindesc aspecte ale trecutului, întruchipînd în exprimare poetică proprie ceea ce autorul anonim a reţinut din tumultul evenimentelor social-istorice. Firește, mai totdeauna, această „memorie afectivă", proteică şi colorată imaginativ a trubadurilor populari a transfigurat, ipostaziindu-l într-un model idilic, contextul faptelor pe care încearcă să-l prezinte.

Poate exista deci — aşa cum s-a spus în atîtea împrejurări — o vizibilă regăsire a datelor şi evenimentelor istorice în cadrul şi în expresia poetică a cîntecelor bătrîneşti. Aceasta nu înseamnă că trebuie considerată firească regăsirea exclusivă a evenimentului istoric în fiecare epos în parte. Epoca entuziasmului paşoptist — exprimat, de pildă, de M. Kogălniceanu şi N. Bălcescu în scrierile lor — a reprezentat şi din acest punct de vedere o insolită poziţie teoretică la acea dată. M. Kogălniceanu pomeneşte, într-o scrisoare adresată lui M. Sturdza, de intenţia sa de a folosi o culegere proprie a *„cîntecelor istorice"* pentru redactarea istoriei românilor[221].

În deceniile care au urmat, din confruntarea unor poziţii teoretice[222], s-a înţeles în cele din urmă clarificat: pe de o parte că eposul nu poate reda întotdeauna evenimentul aşa cum a fost el în realitate, iar pe de altă parte că expresia poetică a eposului înseamnă neîndoielnic o transfigurare artistică, „o interpretare elaborată a ţesăturii reale de fapte şi lucruri din realitate"[223].

---

[221] Cf. M. Kogălniceanu. *Scrisori (1834—1849)*, Bucureşti, 1913, p. 69.

[222] Pentru o cunoaştere în detalii a problemei „istoricităţii" baladelor populare vezi şi Al. I. Amzulescu. *Introducere* la volumul *Balade populare româneşti*, vol. I, Bucureşti, Ed. pentru literatură, 1964, p. 55—73.

[223] O identificare meritorie a unor circumstanţe de ordin istoric în cadrul versificaţiei baladelor vezi şi la Alexandru Popescu. *O ipoteză istorică în legătură cu „Cîntecul lui Priscoveanu"*, în „Revista de etnografie şi folclor", XI (1966), nr. 1, p. 69—79.

www.digibuc.ro

„Balada nu poate fi privită ca o cronică orală anonimă a figurilor și evenimentelor concrete ale istoriei, ci ca o sinteză poetică, în care se selecționează și se transfigurează artistic eroi și acțiuni ce reprezintă personaje tipice în împrejurări tipice. Caracterul profund și esențial istoric al creației epice populare crește chiar din conținutul său tematico-ideologic, fiind astfel împletit în structura imaginii artistice. Ca și arta și literatura în genere, cîntecul bătrînesc nu exprimă istoria, ci reprezintă rezultatul unui proces dialectic de profundă și trainică asimilare...“ [224].

Cînd unele din versurile baladelor populare amintesc, fie și în treacăt, de Curtea domnească a Bucureștilor, detașarea acestora, în intenția de a remarca în ce măsură „ctitoria lui Bucur“ s-a oglindit, cu trecerea anilor, în conștiința rapsozilor anonimi, ni se pare firească și întemeiată. *Balada Oprișanului* (în alte variante a Dobrișanului, Dobrișenului sau Dobriceanului) este tipică — dacă se poate spune astfel — pentru înțelesul unor conflicte desfășurate în preajma domniei. Oprișan a dobîndit turme de oi și acareturi, mai multe și mai frumoase decît cele păstrate în grija stăpînirii. La Curtea domnească din București, armașul mare, sau poate alți boieri, aprinde mînia voievodului atotstăpînitor împotriva celui ce se vroia mai înstărit decît domnul țării. Chemat spre judecată, se află — în unele versiuni abia după ce călăul își împlinește menirea sa — că Oprișan este fratele bun al voievodului.

Ajunși în mijlocul nopții la Curte, Oprișan cu ai săi uimesc prin mulțimea bogățiilor purtate. Cîrligele de aur și argint ale ciobanilor, pietrele scumpe ce împodobesc turmele de oi strălucesc atît de tare, că totul pare învăluit într-o lumină strălucitoare ca a zilei. Este în rivalitatea aceasta a domniei un semn al luptei pentru realizarea puterii centralizate? Sau este numai transpunerea poetică a unor întîmplări care voiau să însemne cruzimea domnitorului, ucigaș al boierilor? Și cine era acest Mihnea Vodă? Poate sub numele lui se ascunde Mircea Ciobanul (1545—1546), mare negustor de oi și berbeci de pe plaiurile noastre în tîrgul Țarigradului, sau Mihnea cel Rău (1508—1510), sau Mihnea al II-lea supranumit Turcitul (1577—1583), sau Mihnea al III-lea (1658—1659). Oricum, versurile sînt destul de limpezi în ceea ce privește natura conflictului:

„...Ascultați, boieri, la mine / Să vă spun un cîntec bine ! / **În oraș, în București,** / **La casele mari domnești,** / *În curte la Mihnea-vodă,* / *Nemerit-a* / *Poposit-a,* / *Măre, trei moșnegi bătrîni,* / *Cu barbele pîn'la brîni,* / *Cu căciuli la subțioare,* / *Cu vîslele la spinare.* / *...— D-alei, doamne Mihneo-vodă,* / *Unde s-a mai cunoscut,* / **Unde boieri s-au văzut** / **Și**

[224] Al. I. Amzulescu, *op. cit.*, p. 68.

www.digibuc.ro

boieri s-au pomenit / Să se ție de domnit? / *Ce-ar fi cerul cu doi sori, / Așa-i țara cu doi domni; / Două paloșe-ntr-o teacă, / Doi domni în țară săracă.* / **Măria-ta-n București,** / *Dobrișan în Stoienești /...* " Urmînd porunca domniei, Dobrișan, boierul cioban — cioban în stil mare, cu cîștig potrivit, cum spunea N. Iorga — pornește spre Cetatea scaunului domnesc: „*Că porunca e domnească, / Urgie dumnezeiască. / Deci el, măre, se scula, / Bucium în mînă lua, / În trei cornuri buciuma, / Ciobănași că-și aduna. / Ciobănașii toți venea, / Oișoarele-nșira, / Cadalîcul tot strîngea, / Drumul, măre, c-apuca, / Drumul Stoienești* / **Către-al Bucureștilor.** / *Drumul coardă că-și ținea / Și mergea, măre, mergea, / Noaptea-n codri i-apuca, / Pîn'la Mihnea c-ajungea*". Dar cîntărețul anonim al întîmplărilor de altădată știe să distingă semnele ascunse ale domniei (în limbajul poetic ele sînt împlîntate adînc în trupul eroului nostru: „*Și pe dînsul ce găsea? / Îi găsea, măre, la brîu / Scris prejur un spic de grîu; / Și la piept de se uita, / Scris pe dînsul ce găsea? / Îi găsea domnești odoare: / Sfînta lună, sfîntul soare, / Iar în cei doi umerei / Găsea doi luceferei*" [225].

Aga Constandin Bălăceanu — „om plin de vitejii și de păreri nebune", cum îl numea cronicarul — gîndindu-se poate la îndrăzneala de a fi încercat o rupere de sub ascultarea puternicei împărății a Sublimei Porți, a rămas în conștiința populară prin versurile unei balade, regăsită pînă în apropierea zilelor noastre. În contextul versificației, Cetatea de scaun a Bucureștilor reprezintă un punct de reper deosebit de semnificativ pentru întreaga desfășurare a acțiunii. Amintindu-se de întemeierea Cetății de scaun a Bucureștilor de către Constantin Brîncoveanu (!), versificatorul anonim consideră sursa conflictului dintre cei doi „eroi" ai vieții politice din a doua jumătate a secolului al XVII-lea rezultată din dorința lui Constantin Bălăceanu de a muta reședința voievodală într-o nouă așezare — Balaciu — ridicată de el. Dincolo de această justificare a conflictului, se întrevede cu relativă ușurință lupta unor partide sau grupări boierești. Se știe că aga Constantin Bălăceanu, ginerele lui Șerban Cantacuzino, era partizan al politicii austriace în Principate, în timp ce Constantin Brîncoveanu era partizanul unei politici de echilibru între cele trei mari imperii vecine. Dealtfel, aga a însoțit oștile generalului Heissler, cînd acesta a intrat în București, în anul 1689. La puțin timp însă — în lupta de la Zărnești, din septembrie 1690 — aga este ucis. Capul boierului este așezat, în chip de trofeu, în prepeleac, pe mormanul de cărămizi al propriilor sale case. Desigur, rapsodul popular, reținînd în versurile sale conflictul amintit foarte pe scurt în rîndurile de mai sus, a îmbo-

[225] *Ibidem*, vol III, p. 58—59, 61, 66.

www.digibuc.ro

găţit structura tematică a baladei, aşa cum se întîmplă îndeobşte, cu elemente mai mult sau mai puţin fanteziste. Demn de semnalat ni se pare şi faptul că în desfăşurarea acţiunii apare, printre eroii dramei — în unele variante — şi un oarecare Costin Căpitanu, personaj de seamă, regăsit dealtfel şi în paginile cronicii lui Ion Neculce. Să lăsăm mai întîi ca notaţiile cronicii lui Neculce să amintească:

„Dece de aice din Moldova au mărsu hatmanul Bogdan cu o samă de moldoveni, şi un sultan cu tătari şi Brîncovanul... şi agiungînd la marginea Ţării Munteneşti, unde se cheamă Cîmpina, ieşitu-le-u Heizăru ghenărar şi cu aga Bălăceanul şi cu cîteva mii de nemţi. Ş-au dat războiu foarte tare, de îmbe părţile şi groznic, cîteva ceasuri, şi pe urmă au spart pe nemţi. Ş-au purces nemţii în răsîpă. Şi atunce au prînsu pe Heizăr ghenărarul la mînă-i lui Tupil (!) grof şi Bălăceanul au perit în războiu. Dzic că la acel războiu să fifostue mai mult izbînda despre partea căzacilor Brîncovanului, care le era cap căzacilor un moldovan, anume Costîn, Căpitanul de Focşani, feciorul Nenului. Dupâ ce au aflat Brîncovanul pe Bălăceanul mort în războiu, trimisu-i-au capul la Bucureşti, de l-au pus într-un prepeleac în mijlocul ogrădzîi lui, de-au şedzut vrun an cu capul în prepeleac. Ş-au învăţat de i-au răsîpit şi curţile şi ograda, de-au rămas numai jărişte“ [226].

Cronica logofătului Radu Greceanu consemna despre aceleaşi evenimente:

„Atuncea dar după bătălia nemţilor ⟨de la Zărneşti⟩ şi Constandin aga Bălăceanu acolo aflîndu-se, nu în război, ci mai de o margine fiind şi înfrîngerea nemţilor văzînd, cum au putut şi el dosul au dat. Şi ajungîndu-l turcii, rău l-au tăiat şi l-au fărîmat; al cărui cap la Costandin vodă aducîndu-l tocmai în ţară la Bucureşti, în vederea tuturor l-au trimis... Că acest Costandin Bălăceanul nu-l lăsa tecălosul trufia... şi credea în avere şi în arme şi în vitejii şi în fantasii nebuneşti...“ [227]

Mai pe larg însă, starea lucrurilor este amintită şi în paginile cronicii lui Radu Popescu:

Iarăşi într-aceste vremi, au trimis Costandin-vodă pă Văcărescul, vătaful de copii, la Craiova, de au prins pă Ştefan Cioran, ce au fost slugear, şi l-au adus la Bucureşti, vinuindu-l precum s-ar fi unit cu aga Costandin Bălăceanul şi închizîndu-l la mănăstirea Mihai-vodă, au trimis într-o noapte armaş şi l-au sugrumat.

---

[226] Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei...* (ed. Iorgu Iordan), Bucureşti, Ed. de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 181.

[227] *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu voievod (1688—1714)* (ed. Aurora Ilieş), Bucureşti, Ed. Acad. RSR, 1970, p. 79.

www.digibuc.ro

După aceasta, văzînd Costandin-vodă răotatea ce au făcut Haizler și Bălăceanu în țară, cu oștile nemțăști și vrînd ca să răsplătească cu rău pentru rău, s-a unit cu Tiuchili groful, care avea cîtăva seamă de oaste de unguri, din țara de sus, și amîndoi acești domni au cerut de la împăratul turcescu oști turcești și tătărești, să meargă în Ardeal, să bată pe nemți, făgăduind Costandin vodă că el le va găsi drum pe plaiuri, de vor intra toate oștile în Ardeal, fără primejdie, și li s-au ascultat ruga lor și le au dat saraschiiar mare, cu oaste multă, serhatlăi mai mulți și Cuciuc-sultan cu oști tătărești, și strîngîndu-se în țară toate oștile, au purces către Rucăr, și găsindu-se plaiu aproape de Bran, au întrat toate oștile în cîmp spre Tohani și Zărnești. Prinzînd veaste și Haizler ghinărar că vin turcii cu Tiuchili, le-au eșit înnainte cu neamți, cu săcui ce au avut și dînd războiu iute, ca la un ceas au întrat turcii și tătarii și ungurii tiucheleanii și rumânii noștri prin neamuți și au început a-i tăia, de au fost zăcînd trupurile ca bușteanii și au fost izbînda turcilor. Într-acest războiu, au perit Bălăceanul, vrăjmașul lui Costandin-vodă, și i-au trimis capul la București, puindu-l într-o suliță, în curtea lui, în zioa de sîntă Mărie. Prins-au viu și pe Haizler ghinărariul, pre carele l-au luat rob..." [228]

Iar cuvintele baladei mărturisesc, la rîndul lor, în transpunerea rapsodului popular:

„Supt seninul cerului, / La poiana mărului, În / tîlnitu-s-a-ntîlnit / Doi domni cu două oștii: / O oaste mi-este nemțească / Vine să ne prăpădească; / Vine aga Bălăceanu, / Care-a părăsit divanul, / Divanul l-a părăsit, / La vitejie a ieșit / O oaste-mi este turcească, / Este -a lui Costandin Brîncoveanu, / C-ala stăpînea divanu / Dar de ce ei se certa? / Că aga Bălăceanu zicea / să facă Bucureștii la Bălaci, / Că sînt ziduri începute, / Frate și neisprăvite; / Biserica din Bălaci, / Făcută cu-o sută de-ani / Înaintea Bucureștilor. / Și Costandin Brîncoveanu, / Și cu Bucurel ciobanu / Zicea să facă Bucureștii / Pe Dîmboviță / Că e apă de spălat / Și cîmp mare d-alergat!" [229]

În suita versurilor baladei se întrevede — sub o formulare abia schițată, aluzivă, ce e drept — amintirea operei ctitoricești a lui Bucur: *„Și Constandin Brîncoveanu / Și cu Bucurel ciobanu...*"

Dacă ținem seama de faptul că seria principalelor întîmplări la care se referă versificatorul, ușor identificabile în suita evenimentelor

---

[228] Radu Popescu vornicul, *Istoriile domnilor Țării Românești* (ed. C. Grecescu), București, Ed. Acad. R.S.R., 1963, p. 192.

[229] Al. I. Amzulescu, *op. cit.*, vol. III, p. 115; vezi și variantele însoțite de textul explicativ propuse de Gr. G. Tocilescu, în lucrarea sa *Materialuri folcloristice*, vol. I, Bucureşci, Tipografia Corpului didactic, 1900, p. XX—XXVIII.

www.digibuc.ro

propriu-zis istorice, sînt încadrate în ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea şi dacă ţinem seama în acelaşi timp că primele variante ale baladei au apărut, cu probabilitate, cîţiva ani mai tîrziu, rezultă că reminiscenţele folclorice ale ctitoriei lui Bucur pot fi surprinse încă în primul deceniu al secolului al XVIII-lea. Ca atare, numele legendarului ctitor poate fi regăsit în versificaţia rapsozilor populari cu mai bine de o jumătate de secol înaintea consemnărilor lui Blasius Kleiner. Primele variante ale versificaţiei populare ar fi apărut deci către anii 1690—1700, în timp ce observaţiile peregrinului franciscan s-ar datora culegerilor sale directe din 1761. Asocierea domnitorului Constantin Brîncoveanu la ridicarea cetăţii de scaun a Bucureştilor este cu totul întîmplătoare în contextul analizat, dacă înţelegem bine sensul faptelor şi datelor relatate de baladă. Lupta facţiunilor boiereşti, reprezentate, fiecare în parte, de domnitorul ţării şi de Constantin Bălăceanu, a fost exprimată şi prin simbolul celor două capitale care îşi prefigurau unele calităţi proprii: *„Dar de ce se ceartă ei ? / Că aga Bălăceanu zicea / Să facă Bucureştii la Balaci/ Că sînt ziduri începute/ Frate şi neisprăvite...“*

Cetatea de scaun a Bucureştilor reapare şi în structura versificaţiilor altor balade, vizînd mai ales curtea feudală cu personajele ei, nu arareori uşor de identificat. Aşa de pildă, în cunoscutul cîntec vitejesc al lui Mihai Vodă şi Radu Calomfirescu regăsim un fragment din zbuciumata istorie a anilor de sfîrşit ai secolului al XVI-lea. Cetatea de scaun de pe malurile Dîmboviţei este descrisă într-una din secvenţele baladei, sub impresia jafurilor înrobitoare ale oştilor tătăreşti.

„...Radu-atuncea ce grăia ? / — D-ai doamne, mărita-ta, / Bine bei şi te cinsteşti, / De nimica nu grijeşti / Da'ştii, doamne, d-au nu ştii / **Că la noi, la Bucureşti. / Sînt lucruri de te-ngrozeşti?!** */ Mulţi tătari că mi-au venit, / Bucureştii l-au robit. / Şi mie că mi-au robit : / Sau d-albă de tăiculiţă,/ Sau d-albă de muchiliţă,/ Sau d-albă de coconiţă,/ S-au d-albii de coconaşi, / Sau negrii de ţigănaşi !“* [230]

Întreaga acţiune, transpusă în limbaj poetic, s-ar fi desfăşurat — sîntem îndemnaţi să credem — în preajma acţiunilor militare pe care Mihai Viteazul le-a întreprins în anul 1595.

Reamintim, în sfîrşit, pentru a sugera unele secvenţe pitoreşti din viaţa de odinioară a cetăţii de scaun a Bucureştilor, şi binecunoscuta baladă a lui Iancu Moruzi. Balada face parte din seria acelor creaţii ocazionale, de dată mai recentă, de o valoare artistică poate mai puţin realizată, nu mai puţin interesante însă, prin conţinutul lor, pentru orizontul epicii populare.

---

[230] Al. I. Amzulescu, *op. cit.*, vol. III, p. 78.

www.digibuc.ro

Cîntecul lui Iancu Moruzi, adevărată „melodramă" în stilul cel mai romantic posibil, rezultat de bună seamă din întîmplări reale desprinse din viaţa boierimii noastre, consemnează chiar în începuturile lui: „**În oraş, în Bucureşti / Dinspre curţile / domneşti** / *Spre casele / boiereşti / Se întinde, se lăţeşte / Veste mare, tristă veste / C-arde Podul Mogoşoaiei / Şi casele Morozoaiei / Toată lumea se-ngrijeşte / Numai una nu jeleşte*" [231].

Privit de aproape, în spiritul unei riguroase metodologii, conţinutul ideativ al creaţiilor tradiţional-populare (legende, tradiţii, balade etc.) nu a fost receptat în cercetarea ştiinţifică decît cu o oarecare rezervă şi prudenţă. Nestabilitatea textelor, poate, contaminarea motivelor, mai cu deosebire, au determinat o selectare oarecum părtinitoare a acestor materiale, privite întotdeauna ca documente mai puţin certe decît seria documentelor cancelariilor domneşti, a cronicilor etc. Investigaţia istorică a ocolit, mărturisit sau nemărturisit, în pofida chiar a unor declaraţii de principiu, această sursă de informare pe care a considerat-o adeseori simplă creaţie literară.

O atentă şi migăloasă analiză a acestor documente — privite ca *reminiscenţe folclorice* — vine însă adesea în întîmpinarea documentului istoric propriu-zis, păstrînd în acelaşi timp ceva din farmecul şi pitorescul inepuizabil al cuvintelor rostite din suflet. N. Iorga înţelegea foarte bine acest lucru cînd nota: „În tradiţia satelor, mai ales ale celor ferite de influenţa administrativă a statului... se vor găsi aceste cunoştinţe prealabile, care vor umplea lacuna considerabilă pe care o lasă în trecutul nostru izvoarele străine ale lumii civilizate" [232].

Ceea ce am reţinut în rîndurile de faţă reprezintă desigur un simplu episod din bogata experienţă sufletească a unui popor care a ştiut de atîtea ori, chiar atunci cînd vremurile i-au fost împotrivă, să viseze şi să înfăptuiască.

Legendele, tradiţiile şi versurile cîntecelor noastre bătrîneşti care amintesc, fie şi în treacăt, cîte ceva despre Cetatea de scaun a Bucureştilor redau într-un limbaj propriu secvenţe de viaţă din trecut, ca o completare de sens diferit a certificării documentului istoric. Reţinînd aceste „reziduuri afective", am încercat în fapt nu numai să mărim prestigiul surselor sau reminiscenţelor folclorice privite din

---

[231] G. Dem-Teodorescu, *Poezii populare*, Bucureşti, Tipografia modernă, 1885, p. 483; vezi şi Const. Brăiloiu, *Cîntece bătrîneşti din Oltenia, Muntenia, Moldova, Bucovina*, Bucureşti, 1932, p. 143—148.

[232] N. Iorga, *Două concepţii istorice*. Cuvîntare de intrare la Academia Română (17 mai 1911), în *Generalităţi cu privire la studiile istorice* (ed. a III-a), Bucureşti, 1944, p. 21.

www.digibuc.ro

perspectiva cercetării ştiinţifice, ci mai cu seamă să dovedim — cît s-a putut face acest lucru pe o temă atît de restrînsă — că viaţa unui popor, a poporului român poate cu deosebire, înseamnă cu mult mai mult decît conţinutul faptic implicat documentului scris.

Creaţiile populare — legende, tradiţii şi balade — le-am asemuit acelor urme pe care pămîntul ţării le-a păstrat cu temeinicie prin înscrisul apelativelor toponimice. Aceeaşi răspîndită lume în aşezările noastre săteşti a gîndit şi a creat şi una şi alta.

Dincolo de desprinderea unor imagini sau impresii, cunoscute sau inedite, am urmărit să sugerăm cîteva concluzii de oarecare interes, credem, atît pentru cercetarea istoriografică propriu-zisă, cît şi pentru perspectiva înţelegerii etnologice. Mai întîi, recunoaşterea — de la care s-a şi pornit de fapt — că investigaţiile din ultimele douătrei decenii au lărgit substanţial fundalul documentar al cercetării trecutului Cetăţii Bucureştilor. Penuria izvoarelor scrise (hrisovul din 1459, ca primă menţiune cunoscută, s-a păstrat întîmplător) a fost suplinită mai cu seamă de rezultatele săpăturilor arheologice. Ca atare, pe noi baze de discuţie, totul tinde să dovedească vechimea aşezării — ca aşezare cu rosturi pentru domnie — cel puţin din veacul al XIV-lea. În al doilea rînd, vechea istoriografie, prin supercriticismul ei, subliniind numeroase şi justificate semne de îndoială pe marginea supoziţiilor romantice de factura celor prezentate cîndva de Horga, Genilie sau Pelimon, de pildă, a negat totodată orice sîmbure de adevăr binecunoscutei legende a ciobanului Bucur. Legenda era considerată doar simplă şi tardivă plăsmuire cărturărească. Şi în felul acesta se nega, direct sau indirect, realitatea integrală a tradiţiei folclorice. Textul mărturiilor lui Blasius Kleiner constituie însă dovada sigură a circulaţiei legendei cel puţin în secolul al XVIII-lea. Prelucrarea prin filieră cultă şi denaturarea ei pînă la risipirea fondului autentic reprezintă doar un aspect strict incidental în evoluţia „forţată" a ideaţiei folclorice. Persistenţa legendei în conştiinţa maselor largi populare constituie în acelaşi timp încă o mărturie a fragilităţii tuturor supoziţiilor — de ordin istoric sau filologic — puse în circulaţie, fără nici o temeinicie de altfel, cu deosebire de unii călători străini amintiţi şi de noi.

Revenind asupra tuturor acestor probleme şi date comunicate — cu o oarecare parcimonie, de la sine înţeles — în limitele textului de faţă, mărturisim totodată convingerea noastră cu privire la tradiţia pastorală a întemeierii unor aşezări din şesul marii cîmpii a ţării. Din această perspectivă de înţelegere, Cetatea Bucureştilor constituie — sîntem îndemnaţi să subliniem — o excelentă exemplificare.

www.digibuc.ro

CETATEA LUI BUCUR ŞI TREPTELE ÎNNOIRII

În cumpăna vremurilor, numeroase pagini literare stau la rîndul lor înscrise, mărturii ale acelui Bucureşti regăsit atît de puţin schimbat pînă în preajma zilelor noastre. Un Bucureşti pitoresc, al bazarelor şi dughenelor — levantin, ca să găsim cuvîntul deseori la îndemînă — puţin prins în iureşul trepidant al vieţii marilor metropole, puţin trist, cu mahalale prelungite şi înfundate departe înspre lacurile şi drumurile de margine ale cîmpiei, frivol pentru cei ce puteau visa viaţă îndestulată fără prea multă străduinţă, puţin într-o rînă acolo unde cei puternici trebuiau să poarte grijă pentru îndreptare, puţin murdar şi împînzit cu maidane uitate, păstrînd — dincolo de toate acestea — vestigiile unei vieţi de îndîrjire faţă de asprimea împilărilor străine sau îndrăzneala unor înfăptuiri care se voiau originale, atunci cînd însăşi viaţa ar fi părut aici, oamenilor de aiurea, aproape de negîndit. Cine a păstrat în amintire, de pildă, imagini din fermecătoarea povestire a lui Matei Caragiale, a înţeles de bună seamă tîlcul celor mărturisite mai sus.

Cu acest înţeles se spunea — nu lipsit de temei — spre începuturile celui de al patrulea deceniu al veacului nostru, nu cu mult timp deci înaintea marilor prefaceri care aveau să cuprindă întreaga ţară şi, odată cu ea, însuşi oraşul fostei reşedinţe voievodale de odinioară:

„Trecînd prin străzi fără perspective, de-a lungul caselor fără stil, prin pieţi fără fîntîni şi de-a lungul bulevardului fără umbră, gîndul luă formă în contact cu acest Bucureşti haotic... La Bucureşti, trei oraşe se suprapun, nu ca în săpăturile de la Histria, sub pămînt, ci vizibil la lumina soarelui... Bucureştiul arhaic, cu case tăcute, străzi liniştite, grădini umbrite şi părăsite, oraş patriarhal fără pretenţii, care şi-a avut şi rostul şi frumuseţea; pe urmă, oraşul dezordonat şi vulgar al bogăţiei pripite, cu toate stilurile, cu toate pretenţiile, cu toate vanităţile neîndreptăţite şi în sfîrşit, răsărind ici-colo, singur şi dispreţuitor, oraşul de mîine cu case moderne şi luminoase, cu bulevarde largi, parcuri şi

www.digibuc.ro

piețe, orașul care apucă cu siguranță calea progresului, punînd premisele unei adevărate capitale“ [233].

Toți cei care au amintit prin scrisul lor de vechea vatră voievodală — Ion Marin Sadoveanu, Tudor Arghezi, George Mihail Zamfirescu și mulți alții — au înțeles cum se poate mai bine, atît fapta vrednică a împlinirii, cît și micimea sau urîțenia închistării. Orașul, în trecutul lui, era și una și alta. Ceea ce răsărise ca iarba rea în anii samavolniciei — cînd mulți sperau că ni se poate răpi chiar dreptul la viață — trebuia îndepărtat; iar ceea ce răsărise din strădanie și bună întocmire trebuia păstrat ca semn al făgăduințelor acelui popor vrednic, iscoditor, aplecat să îndrăgească întotdeauna frumosul.

Și lucrul acesta se petrece firesc astăzi sub ochii noștri: efervescența reînălțării orașului în plină consonanță cu reconstrucția întregii țări înseamnă, firește, nu numai ridicarea zidului și monumentului nou, ci și îngrijirea acelor vestigii care vorbesc minții și inimii despre moștenirea secolelor de zbuciumată istorie și înfăptuire. Oamenii vremurilor de acum au înțeles că cea mai sigură temelie a orașului care se vrea pornit spre înălțimi, cu străzi cuprinzătoare și întinse, cu piețe lucrate în unghiurile și laturile celor mai perfecte modele geometrice, cu monumente arhitectonice demne destinului nostru istoric, este, fără îndoială, însăși piatra scrijelată și lucrată prin vrednicia celor de dinainte.

Și așa fiind, în cronica înfăptuirilor noastre de astăzi se înscrie și grija pentru pridvorul, frontonul cu stemă, ornamentele florale sau maiestuoasele coloane canelate ale ctitoriei Mavrocordaților de la Văcărești, după cum nu va putea fi uitată nici deplina armonie a acelei miraculoase ridicări de piatră înfăptuită cu meșterii meleagurilor noastre pentru Ionikie Stavropoleos. Și tot astfel va fi și pentru ctitoria lui Șerban Cantacuzino — cu pridvor și fresce, din veacul al XVII-lea, de la Cotroceni — sau pentru cea a tipografului artist și mitropolit Antim din Iviria, cu motive venețiene pe fațada intrării, sau pentru palatul cu logie, cu coloane în torsadă și arcuri în acoladă, vădite inspirații tot venețiene, de la Mogoșoaia, din afara orașului, dar contopit cu istoria acestuia. Ca să nu mai vorbim de însăși numita ctitorie a lui Bucur care, fără să fie ceea ce istoriografia romantică din veacul trecut închipuise, exprimă prin sobrietatea și eleganța sa „un frumos exemplu de arhitectură țărănească, apropiată de casa plugarului... ca o mărturisire directă a sufletului românesc“ [234]. Exemplele pot fi numărate unul după altul.

[233] G. M. Cantacuzino. *Arcade, firide și lespezi*. București, Cartea Românească, [1932], p. 103—104.

[234] *Ibidem*, p. 120.

www.digibuc.ro

Niciodată nu s-a construit atît de mult ca astăzi, după cum niciodată pînă astăzi nu s-a revărsat mai multă lumină pe urmele vechilor hrisoave săpate de meşteri în piatră. Aşa de pildă, pentru a nu se şterge buna amintire a ctitoriei nababului armean Emanuel Mirzaian, s-a ridicat din temelie încă o dată, pentru pitorescul lui, faimosul han care sprijinea odinioară una din laturile uliţei Curtea Veche.

Pe un teren aproape dreptunghiular, clădit pe cele patru laturi ale sale, compunîndu-se din două caturi, sub un acoperiş cu o streaşină foarte proeminentă şi avînd galerii în arcade la care duceau scări largi, hanul luase un aspect cît se poate de monumental.

„Proporţia elegantă a arcadelor trilobate, frumuseţea scărilor care ar fi putut conduce la un pridvor domnesc şi, în general, toată desfăşurarea faţadelor, care graţie pridvoarelor în galerie dădeau o unitate lipsită de monotonie edificiului: în sfîrşit chiar proporţia mare a curţii în raport cu clădirile ne autorizează să considerăm hanul Manuc ca tipul desăvîrşit al genului. Arcadele şi scările erau de lemn, streaşina din scînduri de stejar, iar acoperişul de şindrilă. Noi recunoaştem în acest edificiu proporţiile brîncoveneşti...“ [235]

Dintre toate cele care amintesc trecutul, vestigiile Palatului Voievodal — inima cea mare a reşedinţei de odinioară, de care a fost atît de legată în fapt întreaga istorie a ţării — s-au bucurat, în anii contemporaneităţii noastre, de o deosebită şi mărturisită grijă. Muzeul Curţii Vechi, ridicat cu puţină vreme în urmă, a reuşit să pună în lumină — printr-o îndelungată muncă de restaurare — unele din cele mai de seamă monumente feudale răspîndite pe întregul pămînt al Ţării Româneşti. Cum se ştie, denumirea de Curte Veche s-a împămîntenit începînd din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, cînd Alexandru Ipsilanti — după repetatele incendii şi mai cu deosebire după stricăciunile urmate deselor ocupaţii străine — a hotărît să ridice noua reşedinţă de scaun înspre Dealul Spirii. La puţină vreme de atunci, prin 1798, în anii domniei lui Constantin Hangherli, întreaga aşezare a Curţii celei Vechi a fost scoasă la mezat; iar boieri şi neguţători înstăriţi nu s-au sfiit să folosească zidurile de odinioară ale construcţiilor voievodale pentru propriile lor locuinţe de oameni pricopsiţi şi întreprinzători. Şi aşa, încetul cu încetul, aproape pe nesimţite, străvechea reşedinţă s-a acoperit de uitare pînă în vremea din urmă, vremea marilor reconstrucţii şi reaşezări ale oraşului.

Ce închid în ele toate aceste urme păstrate şi aduse la lumină de căutarea migăloasă a arheologilor? Ele mărturisesc despre primele trepte de înălţare a vechii Curţi domneşti şi despre fiecare strădanie

[235] Idem. *Izvoare şi popasuri*. Bucureşti. Ed. Fundaţiei. 1934. p. 41—42.

www.digibuc.ro

de împlinire — de zidire sau de rezidire — a edificiului ce stăruia să fie împotriva necontenitelor revărsări de rău. Ceea ce s-a întîmplat cu această cetate s-a întîmplat de fapt întregii aşezări a Bucureştilor şi ceea ce s-a întîmplat oraşului s-a răsfrînt în mod firesc asupra întregii ţări. Şi aşa se face că urmărind în adîncurile pămîntului amintirile păstrate despre cetatea şi curtea domnească, urmărim de bună seamă amintirile păstrate despre întreaga ţară.

Astăzi putem reface traseul zidurilor ce formau cîndva laturile exterioare ale edificiului, după cum putem să avem şi imaginea în detaliu a întregii construcţii (cu încăperi dispuse pe toate cele patru laturi, cu subsoluri, cu întinsă curte interioară etc.). Cum s-a spus pe bună dreptate, edificiul Cetăţii de reşedinţă nu putea fi asemuit cu obişnuitele „case domneşti" de la Argeş sau Tîrgovişte. Prin planul şi întreaga structură arhitecturală a construcţiei, Curtea domnească aducea mai mult — folosind un cuvînt obişnuit în acea vreme — cu un „castrum" (Castro fluvii Dombovicha, Castro Bokaresth). În cursul deceniilor şi secolelor care au urmat, Curtea reşedinţei domneşti — împotriva tuturor încercărilor prin care a trecut — s-a mărit şi înfrumuseţat. Şi lucrul acesta poate fi urmărit astăzi în însăşi incinta muzeului ridicat pe acele locuri: semnele ctitoriei lui Mircea Ciobanul, fiul lui Radu cel Mare, de pildă, despre care Cronica Ţării Româneşti amintea în trecere „că au făcut biserica cea domnească din Bucureşti"[236] sau urmele unui zid de incintă din secolul al XVII-lea care pare a dovedi că pe atunci — în vremea lui Matei Basarab — curtea ca împrejmuire era împărţită în două mari şi distincte compartimentări: curtea palatului propriu-zis, a bisericii şi curtea clădirilor ridicate pentru ostaşi, slujitori, curteni. Se mai pot vedea urmele lucrului întocmit în anii domniei lui Grigore Ghica, cel ce ridicase paraclis, după cum se mai pot desprinde în sfîrşit şi urme din vremea domniei lui Constantin Brîncoveanu, vremea marilor împliniri de frumos (dublarea arcelor cu ziduri noi de susţinere a bolţilor, ridicarea unui zid de cărămidă pentru întregul perimetru al Curţii, ridicarea clopotniţei noi şi mai cîte altele)[237].

Sînt însă şi alte numeroase vestigii ale trecutului — mai îndepărtat sau mai apropiat — care păstrează, dincolo de trecerea anilor, buna

---

[236] *Istoria Ţării Româneşti 1290—1690....* p. 50.

[237] Vezi D. V. Rosetti. *Curtea Veche* în „Bucureştii de odinioară în lumina săpăturilor arheologice", sub redacţia prof. I. Ionaşcu. Bucureşti. Edit. ştiinţifică. 1959. p. 147—165 şi cu deosebire Panait I. Panait şi Aristide Ştefănescu. *Muzeul Curtea Veche. Palatul Voievodal.* Bucureşti. Muzeul de istorie a municipiului 1973. 133 p.

www.digibuc.ro

amintire a întîmplărilor celor multe petrecute aici, în cetatea „legendarului Bucur". Curtea domnească readusă la lumină nu constituie decît o parte, una dintre cele mai importante firește, dar numai o parte a vieții Bucureștiului de odinioară. S-ar fi cuvenit amintite desigur și alte vestigii desprinse din această cronică încă vie a trecutului românesc. Așa de pildă, reconstituirea vestitului han Manuc — atît de cunoscut călătorilor în secolul trecut — chiar pe locul fostei reședințe domnești de altădată pare să mărturisească astăzi — așa cum remarcam mai sus — despre atîtea și atîtea detalii caracteristice arhitecturii bucureștene de odinioară [238].

Cine ar vrea să refacă itinerarul orașului prin monumentele și locurile în care trecutul a înscris atîtea și atîtea urme, va fi surprins nu numai de diversificarea lor, dar și de numărul lor mare (aici e ctitoria în cel mai desăvîrșit stil bizantin a cutărui sau cutărui domnitor, aici e palatul lucrat cu meticulozitate și cu grijă al acelui demnitar, inspirat în îndemnul său de arta brîncovenească, aici e vechea Curte domnească, undeva spre margine, locul tîrgului unde stăpînirea ridica furcile spînzurătorilor, dincolo e locul de popas al hanului, într-o parte e piața cea mare în care s-au citit „ponturile" constituției revoluționare de la 1848 și prin această parte a vechii mahalale au stat patrioții poloni, bulgari sau oricare alții, ocrotiți de ospitalitatea noastră).

Orice mare oraș înseamnă amintirea istorică; înseamnă, cu alte cuvinte, mărturie a unor vremi și socoteli încheiate; înseamnă regăsirea vechilor modele de viață, înseamnă putința de retrăire a luptei celor care au străduit pentru mai bine și mai frumos, înseamnă în bună parte viața unui întreg popor.

Marile transformări care vor înălța tot mai mult, cu trecerea anilor, vechea așezare a Bucureștilor pe culmile nebănuite ale unei adevărate civilizații metropolitane vor depăși, în mod firesc, vechiul model de viață urbană, oricît ar fi el de pitoresc și oricît ar vorbi el inimilor noastre. Aceasta nu înseamnă însă că trecutul înscris, atît de viu încă, în piatră sau fier, scrijelat sau săpat adînc, nu arareori lucrat cu jocul culorilor, după priceperea minții și cu vrednicia mîinilor, va putea fi acoperit sau dat uitării. Oamenii zilelor noastre au cuvinte de îndemn și pentru una și pentru alta. Îndemn pentru noi zidiri, deschideri de largi drumuri și piețe, pentru durarea unor opere arhitectonice cum n-au mai fost nicicînd gîndite și totodată îndemn de a păstra cu grijă

---

[238] Vezi Romulus Vulcănescu și Paul Simionescu, *Drumuri și popasuri străvechi*, București, Ed. Albatros, 1974, p. 118—125.

www.digibuc.ro

cuvenită sau de a readuce în lumina zilei tot ceea ce trecutul reuşise să împlinească odinioară. Şi lucrurile sînt, ca de la sine, strînse între ele: orice ridicare cu deschideri spre noi orizonturi e cu atît mai temeinic lucrată, cu cît rădăcinile ei sînt adîncite în amintirea acelui trecut de care se rupe astăzi, dar pe care îl continuă într-un fel aparte. Rîndurile acestea, mărturisind despre trecutul Cetăţii lui Bucur, voiesc să ajute gîndul înfăptuirilor de astăzi şi de mîine.

www.digibuc.ro

CUPRINS

CUVÎNT DE ÎNCEPUT 5
CONSEMNĂRI 17
TRADIȚII, LEGENDE 75
CETATEA LUI BUCUR ȘI TREPTELE ÎNNOIRII 113

www.digibuc.ro

Lector: CONSTANTINA PALIGORA
Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU

Bun de tipar 13 VIII 1976. Apărut 1976. Comanda nr. 922.
Tiraj 8.200 ex. broșate. Coli de tipar 7,5 + 16 planșe.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1/359 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

www.digibuc.ro

Lei 5,50

Efervescența reînălțării orașului în plină consonanță cu reconstrucția întregii țări înseamnă, firește, nu numai ridicarea zidului și monumentului nou, ci și îngrijirea acelor vestigii care vorbesc minții și inimii despre moștenirea secolelor de zbuciumată istorie și înfăptuire.

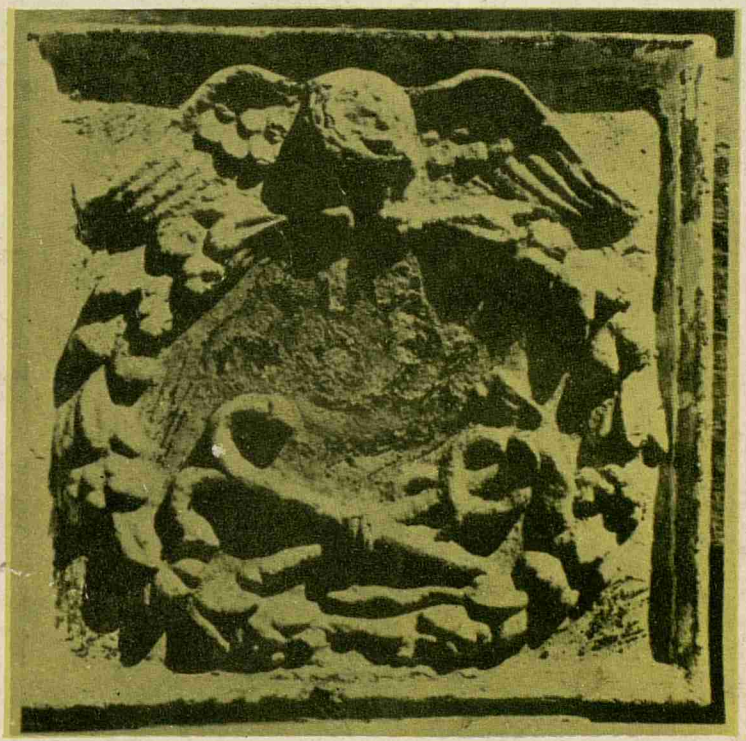

EDITURA ALBATROS

www.digibuc.ro